

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย

The Problems and Solutions on the Higher Education Access for Thai Nuns

โดย

ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

Dr.Martin Seeger

นายสมคิด เศษวงค์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รหัสโครงการ MCU RS 610656039

รายงานการวิจัย

เรื่อง

สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย

The Problems and Solutions on the Higher Education Access for Thai Nuns

โดย

ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

Dr.Martin Seeger

นายสมคิด เศษวงค์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รหัสโครงการ MCU RS 610656039

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Problems and Solutions on the Higher Education Access for Thai Nuns

By

Dr.Maechee Kritsana Raksachom

Dr.Martin Seeger

Mr. Somkid Setwong

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E.2556

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610656039

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย
 ผู้วิจัย: ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโหม, ดร.มาร์ติน ซีเก้อ, นายสมคิด เศษวงศ์
 ส่วนงาน: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ปีงบประมาณ: ๒๕๕๖
 ทุนอุดหนุนการวิจัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นกลุ่มตัวอย่าง คือ สำนักใหญ่แม่ชีไทยซึ่งมี ๓ วัด แบ่งเป็นเขตพระนคร ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุฯ และวัดชนะสงคราม เขตภาษีเจริญ ๑ วัด คือ วัดปากน้ำ มีแม่ชีจำนวน ๒๖๐ คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบสุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มเฉพาะวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำคะแนนสอบถามมาหาค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความถี่ร้อยละ และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย มีดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนใหญ่แม่ชีไทยมีสถานภาพโสดก่อนบวช คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๔๕ อายุ ๖๐ ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ มีบุตรก่อนบวช คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๕ พำนักที่วัดปากน้ำ คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ จบธรรมศึกษาชั้นเอก คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๙๒ จบประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๖๙ พำนักที่วัดคิดเป็นร้อยละ ๗๘.๔๖ อาชีพก่อนบวชคือ เกษตรกร คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๔ เหตุผลในการบวชคือมีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕

๒. แม่ชีมีความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีโดยรวมทั้งหมดอยู่ที่ระดับความพึงพอใจ มาก ($\bar{x}$ = ๓.๕๔ , S.D.= ๐.๑๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านร่างกายและสุขภาพ มีความพึงพอใจระดับ มาก ($\bar{x}$ = ๓.๔๘, S.D.= ๑.๐๒) และด้านเศรษฐกิจ มีความพึงพอใจระดับ ปานกลาง ($\bar{x}$ = ๓.๒๖, S.D.= ๑.๕๒) และด้านค่านิยม ความเชื่อส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคม มีความพึงพอใจระดับมาก ($\bar{x}$ = ๓.๖๑, S.D.= ๐.๙๕) และด้านสุดท้ายคือ ด้านนโยบายและกฎหมายสนับสนุนจากวัด ชุมชนและสังคม มีความพึงพอใจระดับ มาก ($\bar{x}$ = ๓.๗๐, S.D.= ๐.๙๑)

๓. จากการประเมินระดับความความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๒๑, S.D.= ๐.๙๒) เมื่อจำแนกในรายด้านควรให้การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ($\bar{x}$ = ๔.๓๓, S.D.= ๑.๐๙) เช่น ทุน และที่พัก รองลงมาได้แก่ ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีใน

รายบุคคล ($\bar{x} = ๔.๒๗$, S.D.= ๑.๑๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ($\bar{x} = ๔.๒๗$, S.D.=๑.๑๒) และด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ($\bar{x} = ๔.๑๑$, S.D.= ๐.๙๙)

๔. นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ร้อยละ ๒๘.๘๕ จำแนกประเด็นสะท้อนปัญหาและอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาในเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านอายุ ความไม่เป็นเอกภาพของกลุ่มแม่ชี ด้านทุนทรัพย์ ความสนใจศึกษาเฉพาะทางธรรมที่เน้นการปฏิบัติ และแนวทางแก้ไข ได้แก่ การปรับปรุงด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี และการส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล

๕. จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าแม่ชีมีโอกาสดำเนินการและได้รับการสนับสนุนในการเข้าถึงอุดมศึกษาที่จัดโดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งและคณะสงฆ์มากขึ้นในระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา แม่ชีบางรูปมีการศึกษาสูงถึงระดับปริญญาเอก แม่ชีส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับธรรมศึกษาเอก สอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ แม่ชีที่อายุน้อยสนใจศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของทุนการศึกษาบ้าง แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่ายังมีความไม่เสมอภาคระหว่างนักบวชต่างเพศ เนื่องจากพระสงฆ์ยังได้รับการสนับสนุนทางการเงินและปัจจัยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นที่พักอาศัย การถวายทุนการศึกษา และการรับรองความสำเร็จทางการศึกษาภาษาบาลี ปัญหาหลักอย่างหนึ่งคือจำนวนแม่ชีที่เข้ามาบวชเรียนมีจำนวนน้อยแม่ชีส่วนมากบวชในช่วงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป สุขภาพร่างกายไม่เอื้อต่อการศึกษามากบวชเพื่อปฏิบัติธรรมอย่างสงบ เหนือสิ่งอื่นใดแม่ชีต้องการกฎหมายรับรองสถานภาพการเป็นนักบวช

Research Title: The Problems and Solutions on the Higher Education Access
for Thai Nuns

Researcher: Dr.Maechee Kritsana Raksachom,
Dr.Martin Seeger,
Mr.Somkid Setwong.

Department: graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Fiscal Year: 2556/2013

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this research were to study the problems and obstacles, and solution of Thai Nuns' (Mae Chis) access to education. The sample of this study consisted of 3 large monasterial residences of Thai Nuns which were divided that Wat Mahathat Yuwaratransarit and Wat Chanasongkhram Ratchaworamahawiharn were in Phra Nakhon District, and Wat Paknam was in Phasricharoen District. Two hundred and sixty Thai Nuns were selected by random sampling. The research tools were questionnaire, in-depth interview and focus group meeting. The statistics used in analyzing the data of questionnaires were average, standard deviation, percentage and content analysis. The study findings were as follows.

1. The general data of sample showed that most Thai Nuns were single before becoming nun at a rate of 48.45%. 29.23% of them were over the age of 60. 26.15% of Thai nuns had children before becoming nun. The percentage of the representative sample staying at Wat Paknam were at 38.46%, passing Dhamma Scholar Advance Level were at 26.92%, staying in monastery were at 78.46%. Occupation before becoming nun was farmer to be at 41.54%, and having truly faith in ordaining for the rest of life were at 33.85%.

2. The opinions of Thai Nuns with regard to the problems and obstacle of Thai nuns' access to education on the whole had a high level of satisfaction ($\bar{x}$ =3.54, S.D.=0.18). When considering each aspect, it found that the aspect of Physical and Health had a high level of satisfaction ($\bar{x}$ =3.48, S.D.= 1.02), The aspect of

Economy was at moderate level ($\bar{x}$ =3.26, S.D.=1.52). The aspects of Popularity, Personal Belief, Family and Society were at high level ($\bar{x}$ =3.61, S.D.=0.95). The last aspect was Policy and Law supported by monastery, community and society, had a high level of satisfaction ($\bar{x}$ = 3.70, S.D. =0.91).

3. When evaluating the level of opinions regarding the problems and obstacle of Thai Nuns' access to education, it revealed that the sample had overall and each aspect of opinions at high level ($\bar{x}$ = 4.21, S.D.= 0.92). Moreover, classifying individual aspect, it should first encourage sponsorship for education such as scholarship and accommodation. The next aspects were to encouraging and supporting individual Thai Nuns ($\bar{x}$ = 4.27, S.D.= 1.11), disciplines, regulation and Law relating to monastic education ($\bar{x}$ = 4.27, S.D.=1.12) and educational opportunities given by related organization or association ($\bar{x}$ = 4.11, S.D.= 0.99).

4. Besides, the sample gave the additional suggestion at the rate of 28.85 %. It reflected the problems and obstacles including solution of Thai Nuns' access to education in each aspect which were Health, Age, and financial fund. In addition, it included the aspect of being interested to practice the dharma, and disunity of Thai Nuns Association. The solutions of Thai Nuns' access to education were revealed such as to revise the discipline, regulation and law concerned, to enhance the support related to education, to establish organization to take responsibility for education of Thai Nuns and to provide the support of the individual Thai Nuns' learning.

5. From indepth interview, it is found that thai Nuns (Mae chis), the Nuns are of more opportunity and support to study in the higher education managed by the two monks universities and the Sangha Council. During the past 10 years, some nuns were of the education up to the Doctorate Degrees. This point is in compliance with the quantitative data. The young aged nuns who are interested in further studying at the level of higher education have been supported at the types of the educational funds, but it can not deny that there is still the inequality among the ordained people of different sexes as the Sangha has received the support of money and other factors, no matter whether it is the residence, the giving of the educational fund and the acception of the success in the study of Pali Language. One main problem is that the member of the Thai nun is

less, and most of them were ordained at the ages of 60 years and more than 60 years onwards, and thus the status of their bodies were not suitable for the education. Most of them were ordained for practicing the Dhamma in peace. Above all, the nuns are in need of the law to accept their status of being the ordained ones.

กิตติกรรมประกาศ

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มอบหมายให้ข้าพเจ้าทำการวิจัย เรื่อง “สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย” ขอขอบพระคุณ พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร,ดร. (ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์) ที่อนุญาติทุนในการทำวิจัย ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยดังนี้คือ พระมหาลี ลุกขณญาโณ พระมหานันทวิทย์ ธีรภทฺโท พระมหาเสรีชน นริสสโร พระมหาสมยศ สุทธิสิริ พระมหาชุตีภัก อภินนฺโท ที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้คณะวิจัย ขอขอบคุณแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ที่อำนวยความสะดวกด้านข้อมูลในการวิจัยจนกระทั่งงานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณ พระเมธาวิณัยรส,ดร .ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ ดร.อำนาจ บัวศิริ ที่เมตตาตรวจเครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร.อำนาจ บัวศิริ ที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามให้คณะวิจัยนำไปสู่การใช้งาน ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ประโยชน์และคุณค่าที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ขอมอบให้บิดามารดา ครูอาจารย์ของข้าพเจ้า

ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม และคณะ

๑ กรกฎาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย.....	๖
๑.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๗
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้รับจากงานวิจัย.....	๘
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาของไทย.....	๙
๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแม่ชี.....	๑๑
๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชีไทย.....	๑๗
๒.๔ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๒
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๔๙
๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๔๙
๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๔๙
๓.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๑
๓.๕ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๓

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๕๔
๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม.....	๕๕
๔.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี.....	๕๙
๔.๒.๑ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา ของแม่ชีจำแนกรายข้อ.....	๕๙
๔.๒.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา ของแม่ชีจำแนกรายด้าน.....	๖๒
๔.๓ ระดับความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรค ในการเข้าถึงการศึกษา.....	๖๓
๔.๓.๑ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรค ในการเข้าถึงการศึกษาจำแนกรายข้อ.....	๖๓
๔.๓.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรค ในการเข้าถึงการศึกษาจำแนกรายด้าน.....	๖๖
๔.๔ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ.....	๖๗
๔.๔.๑ ปัญหาและอุปสรรคของแม่ชี.....	๖๗
๔.๔.๒ แนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี.....	๖๘
๔.๕ สรุปสัมภาษณ์แม่ชี.....	๗๐
๔.๕.๑ การศึกษาของแม่ชี.....	๗๑
๔.๕.๒ พัฒนาการการศึกษาของแม่ชี.....	๗๕
๔.๕.๓ ปัญหาการขาดทุนทรัพย์ในการศึกษา.....	๘๐
๔.๕.๔ ปัญหาด้านภาระงานประจำวัด.....	๘๓
๔.๕.๕ ปัญหาด้านที่พักอาศัยและสุขภาพ.....	๘๔
๔.๖ วิเคราะห์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ.....	๘๕
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ.....	๘๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๘๘
๕.๒ อภิปรายผล.....	๙๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๙๘
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๙๘
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป.....	๙๙
บรรณานุกรม.....	๑๐๐

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๐๗
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๒๙
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๓๐
ภาคผนวก ง แบบสอบถาม.....	๑๓๒
ภาคผนวก จ หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย.....	๑๓๖
ภาคผนวก ฉ คำถามสัมภาษณ์.....	๑๔๒
ภาคผนวก ช รายนามผู้เชี่ยวชาญ.....	๑๔๓
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๔๔

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

๑. ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอายุสถานภาพ
การสมรส และจำนวนบุตร..... ๕๕
๒. ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพก่อนบวช
ที่อยู่ปัจจุบัน และวัดต้นสังกัด..... ๕๖
๓. ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกวุฒิการศึกษาทางโลก
วุฒิการศึกษาทางธรรม..... ๕๗
๔. ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกระยะเวลาในการบวช
และเหตุผลในการบวช..... ๕๘
๕. คะแนนความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี..... ๕๙
๖. การประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา
ของแม่ชีโดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน..... ๖๑
๗. การประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา
ของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง แยกตามองค์ประกอบ ๔ ด้าน..... ๖๓
๘. คะแนนความคิดเห็นมีแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา..... ๖๔
๙. ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านแนวทางการแก้ไขในการเข้าถึง
การศึกษาของแม่ชี..... ๖๕
๑๐. การประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึง
การศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน..... ๖๖
๑๑. การประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึง
การศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน..... ๖๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในช่วงเวลาประมาณ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา โอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาของนักบวชสตรีในสังคมไทยในด้านต่างๆ มีมากขึ้น ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากการก่อตั้งมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๔๒ ซึ่งเป็นโครงการร่วมกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้แม่ชีศึกษาระดับปริญญาตรีอย่างเป็นทางการ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยถือเป็นวิทยาลัยพระพุทธศาสนาเพื่อการศึกษาสำหรับแม่ชีและสตรีแห่งแรกของประเทศไทย^๑ และจากการที่แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด ผู้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถานได้จัดการศึกษาระดับปริญญาโทขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๕๑ ซึ่งเป็นโครงการร่วมกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยใช้ชื่อว่า สาวิกาสิกขาลัย^๒ ได้สะท้อนให้เห็นถึงโอกาสในการศึกษาของแม่ชีที่มีเพิ่มขึ้นจากเดิม

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่แม่ชีไทยจะมีการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษานั้น ได้มีการศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษามาตั้งแต่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ คือ สถานศึกษาธรรมจาริณีวิทยา ซึ่งเป็นสาขาของสถาบันแม่ชีไทย ตั้งอยู่ที่อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี จัดการสอนโดยคณะแม่ชีสถาบันแม่ชีไทย สอนวิชาสามัญระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายในระบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน (กศน.) และสอนวิชาพระปริยัติธรรม ธรรมศึกษาและบาลีศึกษาให้แก่เด็กหญิงที่บวชและไม่ได้บวชแต่สมาทานศีล ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาที่ธรรมจาริณีวิทยานี้เป็นแบบให้เปล่า^๓นอกจากนี้ ยังพบว่าที่

^๑ แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญและมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ร่วมกับสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีฯ เป็นผู้ริเริ่มดำเนินการก่อสร้าง สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ฯ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยอยู่ในสังกัดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

^๒ ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เรื่องอนุมัติหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิตพุทธศักราช ๒๕๕๑.

^๓ สัมภาษณ์แม่ชีอรออำไพ ภาสศักดิ์ชัย, ผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมจาริณีวิทยา, อำเภอปากท่อ, จังหวัดราชบุรี, วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมได้เปิดการเรียนการสอนบาลีศึกษาแก่แม่ชีตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๑ จนถึงปัจจุบัน^๔

ปรากฏการณ์หนึ่งซึ่งเป็นผลหนึ่งที่มีผลต่อโอกาสทางการศึกษาของแม่ชีคือ การที่แม่ชีมีสิทธิเข้าศึกษาในสถานศึกษาไทยในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอกในมหาวิทยาลัยของรัฐบาลได้ ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ สำหรับระดับปริญญาตรีนั้น ถ้าเป็นมหาวิทยาลัยปิดมีการคัดเลือกนิสิตด้วยการสอบเข้ามหาวิทยาลัยหรือที่เรียกว่าเอนทรานซ์ (Entrance) ซึ่งมีการแข่งขันสูง ในส่วนของมหาวิทยาลัยเปิดนิสิตสามารถสมัครเข้าศึกษาได้โดยไม่ต้อง Entrance รวมถึงมหาวิทยาลัยของรัฐบาลที่ได้เปิดการเรียนการสอนภาคพิเศษ (เรียนเฉพาะวันเสาร์ วันอาทิตย์และเรียนภาคค่ำ) แม่ชีสามารถเข้าศึกษาได้ อย่างไรก็ตาม พบว่าบางสาขาวิชาไม่อนุญาตให้นักบวชเรียน ดังที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุนให้เหตุผลว่า “วิชาบางวิชาไม่เหมาะสมกับนักบวช”^๕

ในส่วนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เปิดการเรียนการสอนระดับปริญญาโทสำหรับคฤหัสถ์และแม่ชีในปีพ.ศ.๒๕๔๒ เปิดปริญญาเอกในปี ๒๕๕๓ และในปีเดียวกันได้เปิดปริญญาตรีหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาอภิธรรม คณะพุทธศาสตร์ สำหรับแม่ชีและคฤหัสถ์ชายหญิง^๖ ส่วนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์อีกแห่งได้เปิดโอกาสให้แม่ชีศึกษาในระดับปริญญาตรีเริ่ม พ.ศ.๒๕๔๒ ปริญญาโท ปี พ.ศ.๒๕๔๕ และปริญญาเอก ปี พ.ศ.๒๕๔๙^๗ ข้อนี้แสดงให้เห็นว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในเรื่องความสามารถในการเข้าถึงระบบการศึกษาของแม่ชี ปรากฏการณ์นี้นับเป็นสิ่งที่สำคัญ ถือเป็นโอกาสที่จะทำให้แม่ชีสามารถเข้าพัฒนาตนเองและยกระดับสถานภาพของตนเองให้สูงขึ้นจากเดิม ถึงแม้ว่าจะมีนักวิชาการทั้งไทยและนักวิชาการตะวันตกได้ให้ความสนใจศึกษาศาสนศึกษาและโครงการศึกษาต่างๆ ของแม่ชีที่กล่าวมาข้างต้นนี้บ้างแล้ว แต่จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ายังไม่มีมีการศึกษาระดับลึกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาระดับสูงสำหรับแม่

^๔ สัมภาษณ์.แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม, สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข,อำเภอนครชัยศรี,จังหวัดนครปฐม,เปรียญธรรม๙, นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๕.

^๕ สัมภาษณ์.ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.ชาญณรงค์ บุญหนุน,หัวหน้าภาควิชาปรัชญา,มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

^๖ หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาพระอภิธรรม.คณะพุทธศาสตร์,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๗ บัณฑิตวิทยาลัย,มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,อำเภอยะรังนครปฐม.

ซีที่จัดโดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้งสองแห่ง ทั้งที่การเปิดโอกาสนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีความสำคัญไม่น้อย

ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ นักมานุษยวิทยา ลินเบอร์ก ฟอล์ค (Lindberg-Falk) ได้เขียนเกี่ยวกับการศึกษาของแม่ชีไทยในหนังสือเกี่ยวกับนักบวชหญิง^๘ ได้กล่าวถึงการศึกษาของแม่ชีไทยว่า “แม่ชีไม่ได้รับอนุญาตที่จะศึกษาระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่งที่ประเทศไทยได้ นอกจากนี้ก็มีโอกาสน้อยสำหรับแม่ชีที่จะเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้”^๙ ในวิทยานิพนธ์เล่มเดียวกันนี้ ลินเบอร์ก ฟอล์ค (Lindberg-Falk) ได้กล่าวถึงมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จัดการศึกษาเฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้น โดยอธิบายว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่เปิดโอกาสให้แม่ชีศึกษาในระดับปริญญาเอกได้เป็นกรณีพิเศษเฉพาะบุคคล”^{๑๐} และในเล่มเดียวกันนี้ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า มีแต่บางชั้นเรียน (courses) ที่แม่ชีสามารถเรียนได้^{๑๑} ลินเบอร์ก ฟอล์ค (Lindberg-Falk) พูดถึงโอกาสในการศึกษาระดับปริญญาตรี ที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยเท่านั้น แต่ไม่ได้กล่าวถึงมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่ได้เปิดโอกาสให้แม่ชีและสตรีทั่วไปศึกษาได้ในทุกระดับตั้งแต่ปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอก^{๑๒}

^๘ Lindberg Falk Monica, **Making Fields of Merit: Buddhist Female Ascetics and Gendered Orders in Thailand**, Copenhagen/Washington: NIAS Press and University of Washington Press, ๒๐๐๗.

^๙ “Mae Chiis have not been entitled to study for Bachelor degrees at the two Buddhist universities in Thailand and there are few opportunities for them to attain higher education” (Lindberg Falk, *Making Fields of Merit*, หน้า ๒๑๘).

^{๑๐} Lindberg Falk, **Making Fields of Merit**, หน้า ๒๐๑.

^{๑๑} “..., Thai mae chiis have been excluded from the Buddhist universities with the exception of some courses that are open to them” (Lindberg Falk, *Making Fields of Merit*, หน้า ๑๙๘).

^{๑๒} Faith Adiele ได้เขียนเกี่ยวกับการศึกษาของแม่ชีว่า “I know that *maechi* are often relegated to the *wat* ghetto, cooking and cleaning and serving monks to earn their keep. Religious study is generally not open to them, certainly not at the two Dhamma universities in Bangkok,...” (Adiele, Faith, *Meeting Faith: An Inward Odyssey*, New York: W. W. Norton, ๒๐๐๔, หน้า ๖๕) หนังสือของ Faith Adiele เล่มนี้ตีพิมพ์ในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ก็คือ หลังจากที่เปิดโอกาสให้แม่ชีศึกษาได้ในทุกระดับตั้งแต่ปริญญาตรีจนถึงปริญญาเอกเป็นเวลา ๕ ปีมาแล้ว แต่ก็อาจจะเป็นไปได้ว่า Faith Adiele ไม่ได้พูดถึง ก็เพราะว่า หนังสือเล่มนี้เกิดจากการบันทึกที่เขียนก่อนการเปลี่ยนแปลงและไม่ได้ปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัย.

ในหนังสือ “บัดนา” ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรก ในปีพ.ศ.๒๕๕๓ ภิกษุณีธัมมนันทา เขียนไว้ว่า “มหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งในกรุงเทพฯ ทั้งมหาวิทยาลัยพุทธาและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เดิมนั้นจัดการให้การศึกษาแก่พระเณรในธรรมยุตและมหานิกายเท่านั้น แม้ว่าปัจจัยที่สนับสนุนเป็นงบประมาณจากรัฐบาลที่ได้มาจากภาษีอากรของราษฎรทั้งหญิงและชาย แต่การศึกษาพุทธศาสนาที่จัดให้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนี้จำกัดเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ ก็ดูว่าเป็นเรื่องที่สังคมให้ความชอบธรรมและยอมรับกันได้ *นี่ไม่ใช่ความรุนแรงในเชิงโครงสร้าง ที่กระทำต่อสตรีในระดับรัฐหรือ?*”^{๑๓} ในบทความนี้ ภิกษุณีธัมมนันทาไม่ได้พูดถึงโอกาสของผู้หญิงในการเข้าถึงการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง รวมทั้งการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้สนับสนุนมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยและสาวิกาสิกขาลัย ซึ่งจัดการเรียนการสอนโดยแม่ชี นอกจากนี้ ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกฉบับหนึ่งซึ่งยื่นที่มหาวิทยาลัย Minnesota ในปี พ.ศ.๒๕๕๓ Kaoru Adachi ระบุว่า “การขาดโอกาสในการศึกษาเป็นเรื่องตามแบบฉบับอีกเรื่องหนึ่งที่แม่ชีมีความกังวล ขณะที่รัฐบาลสนับสนุนพระภิกษุในการศึกษาระดับอุดมศึกษาผ่านมหาวิทยาลัยสงฆ์สองแห่ง รัฐบาลไม่จัดโอกาสทางการศึกษาให้แก่แม่ชีเลย ผลสืบเนื่องจากการขาดแคลนโอกาสในการศึกษาอย่างนี้เป็นเรื่องสำคัญ (serious)”^{๑๔}

งานวิจัยของปาริชาติ สุวรรณบุบผา ที่กล่าวถึงการศึกษาของแม่ชีเมื่อ ๑๐ ปีที่แล้วว่า “ถึงแม้ว่าแม่ชีจะเป็นพลเมืองไทย มีสิทธิ เสรีภาพ เท่ากับผู้อื่นตามรัฐธรรมนูญ แต่ในความเป็นจริงแล้ว สถานศึกษาบางแห่งจะไม่รับแม่ชีเข้าเรียน ด้วยพิจารณาว่าแม่ชีอยู่ในสภาพนักบวช มีควรเรียนปะปนกับฆราวาสชายหญิง”^{๑๕} มนตรี สืบดวงได้กล่าวถึงการศึกษาปริยัติธรรมของพระสงฆ์ที่แม่ชีไม่สามารถเข้าเรียนร่วมด้วยไว้อย่างน่าสนใจว่า “ในการศึกษาของคณะสงฆ์อื่นๆ (ไม่ใช่การศึกษาที่จัดที่มจร. และ มมร.) ยังไม่เปิด

^{๑๓} ภิกษุณีธัมมนันทา, *บัดนา*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส่องสยามจำกัด, ๒๕๕๓) หน้า ๕๗. ที่อ้างนี้มาจากบทความ “ความรุนแรงในเชิงโครงสร้างที่กระทำต่อสตรีไทย” ของท่านธัมมนันทา และท่านเขียนไว้ว่า “บทความนี้ [ก็คือ “ความรุนแรงในเชิงโครงสร้างที่กระทำต่อสตรีไทย”] แรกเริ่มเป็นบทความที่เขียนเป็นภาษาอังกฤษในงานประชุมทางวิชาการนานาชาติไทยศึกษา ที่จะจัดขึ้นที่สหรัฐอเมริกาในช่วงเดือนเมษายน ๒๕๔๘ แต่คิดว่าน่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อผู้อ่าน *เสขิยธรรม* จึงแปลมาเป็นภาษาไทยอีกต่อหนึ่ง” (ภิกษุณีธัมมนันทา, *บัดนา*, หน้า ๕๒).

^{๑๔} Adachi, Kaoru, “Leading with a ‘Noble Mission’: The Dynamic Leadership of Maechee Sansanee Shtirasuta”, PhD Dissertation, University of Minnesota, หน้า 40.

^{๑๕} ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, *แม่ชีกับการศึกษาในประเทศไทย*, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕) หน้า ๑๐๙.

โอกาสให้แก่ผู้หญิงเท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นการให้ผู้หญิงหรือแม่ชีเรียนพระปริยัติธรรมร่วมกับพระภิกษุสามเณร หรือการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเป็นครูสอนปริยัติธรรม”^{๑๖}

จากงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงความตระหนักถึงความสำคัญของโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี เป็นที่ชัดเจนว่าหากแม่ชีมีโอกาสในการศึกษามากขึ้นจะช่วยให้ภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้น ในประเด็นนี้พระไพศาล วิสาโล ให้เหตุผลอย่างน่าสนใจที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนี้ว่า “เป็นไปได้ว่า ผู้หญิงอีกกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในวัดคือแม่ชี จะมีบทบาทและสถานภาพสูงขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนชั้นกลางที่มีการศึกษาจะเข้ามาบวชเป็นแม่ชีมากขึ้น อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะแม่ชีเองก็มีความพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพของตนเองให้สูงขึ้นด้วย เช่น มีการจัดองค์กรควบคุมดูแลกันเอง (สถาบันแม่ชีไทย) และให้การศึกษาหรืออบรมฝึกฝนแม่ชีด้วยกันทั้งในทางปริยัติและปฏิบัติ (มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย) ไม่ต้องสงสัยเลยว่าความสำเร็จของแม่ชีหากจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะการอุปถัมภ์สนับสนุนของฆราวาสหญิงที่เป็นคนชั้นกลาง ซึ่งนับวันจะมีทัศนคติที่ดีต่อแม่ชีมากขึ้น”^{๑๗}

ดังนั้น ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย แนวทางแก้ไขปัญหาและการนำเสนอแนวทางการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย ทั้งในส่วน of คณะสงฆ์ที่จัดการศึกษาและแม่ชีผู้รับการศึกษา ในส่วนของแม่ชี คณะวิจัยไม่ละทิ้งในเรื่องของการดำเนินชีวิตในสังคมโดยไม่ได้ปฏิเสธความแตกต่างทางเพศยังมีอิทธิพลต่อการมีโอกาสด้านการศึกษาที่จัดการโดยคณะสงฆ์ ตลอดจนการไม่ได้รับนิยัตินักบวช (เงินที่รัฐถวายประจำเดือน)^{๑๘} รัฐบาลที่จัดไว้เฉพาะของพระภิกษุที่ผ่านประโยค ๙ และการขาดการสนับสนุนงบประมาณการศึกษา^{๑๙}

^{๑๖} มนตรี สืบดวง, “แนวพินิจเชิงสตรีนิยมว่าด้วยผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑ หน้า. ๒๑๒.

^{๑๗} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๙๑.

^{๑๘} แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์, “อัตลักษณ์ของแม่ชี: กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษา (วิทยาลัยสหวิทยาการ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๒ หน้า , ๒๒๗-๒๒๘.

^{๑๙} สัมภาษณ์.ดร.แม่ชีธัญญมาศ เนตรน้อย, ป.ธ.๙, อภิธรรมบัณฑิต, ปริญญาเอก, อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย จำแนกตามลักษณะของข้อมูลส่วนบุคคล

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาและนำเสนอแนวทางการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แม่ชีในเขตพระนครศรีอยุธยาและเขตภาษีเจริญ

ขอบเขต

กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สำนักใหญ่แม่ชีไทยซึ่งมี ๓ วัด แบ่งเป็นเขตพระนครศรีอยุธยา ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์และวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เขตภาษีเจริญ ๑ วัด คือ วัดปากน้ำ รวมแม่ชีจำนวน ๒๖๐ คน

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านตัวแปร

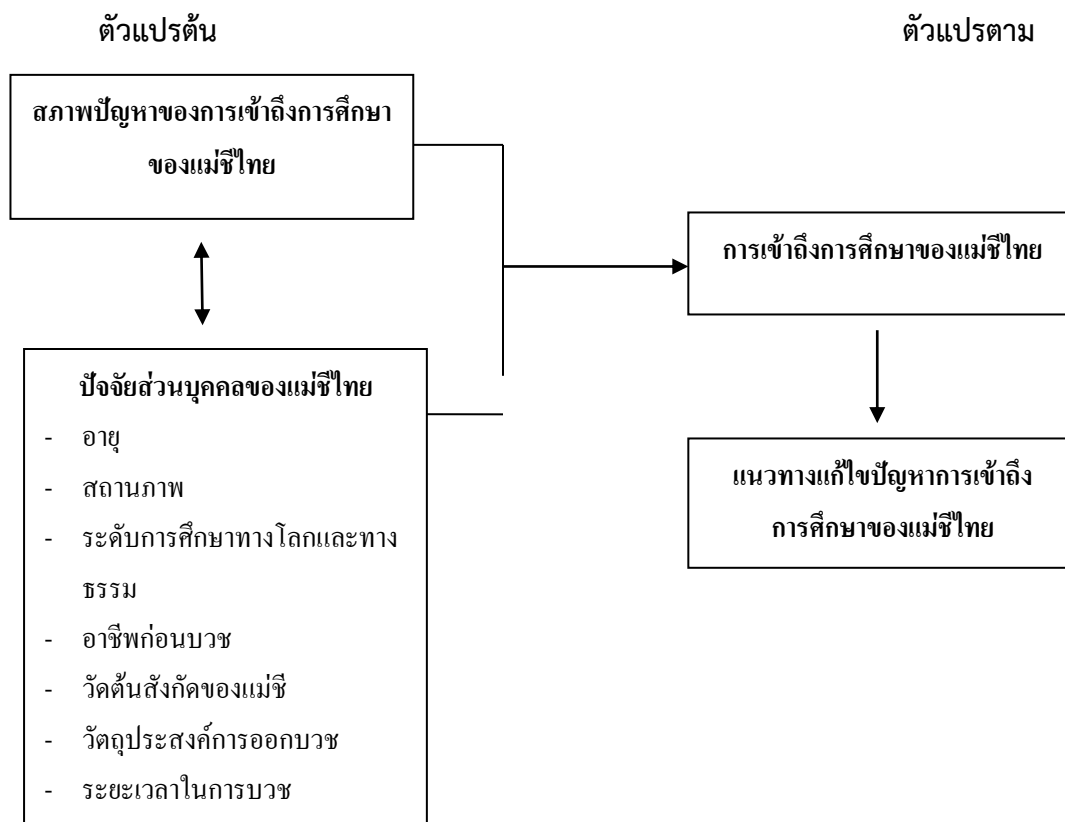
ตัวแปรต้น ได้แก่

๑.สภาพปัญหาและอุปสรรคการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย

๒.ปัจจัยส่วนบุคคลของแม่ชีไทย ได้แก่ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษาทางโลกและทางธรรม อาชีพก่อนบวช วัดต้นสังกัดของแม่ชี วัตถุประสงค์การออกบวช และระยะเวลาในการบวช

ตัวแปรตาม คือ การเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย

๑.๔ กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ ๑ กรอบแนวคิดงานวิจัย

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ปัญหาอุปสรรค คือ ประเด็นที่เป็นอุปสรรค ความยากลำบาก ความต้านทาน หรือความท้าทาย หรือเป็นสถานการณ์ใด ๆ ที่ต้องมีการแก้ปัญหา ซึ่งการแก้ปัญหาก็จะรับรู้ได้จากผลลัพธ์ของการแก้ปัญหาหรือผลงานที่นำไปสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ประเด็นปัญหาแสดงถึงทางออกที่ต้องการ ควบคู่กับความบกพร่อง ข้อสงสัย หรือความไม่สอดคล้องที่ปรากฏขึ้น ซึ่งขัดขวางมิให้ผลลัพธ์ประสบผลสำเร็จ

แม่ชีไทย คือ เป็นนักพรตหญิงในศาสนาพุทธฝ่ายเถรวาท นุ่งขาวห่มขาว โกนศีรษะ อาศัยในวัดเช่นเดียวกับภิกษุ แต่มีได้อุปสมบท บางแห่งจึงถือว่าแม่ชีไม่ใช่ชนกบวช แต่เป็นอุบาสิกาในพุทธบริษัท ๔ เท่านั้น อย่างไรก็ตามในปัจจุบันมีการก่อตั้งสำนักชีโดยเฉพาะ เพื่อจะได้ไม่ปะปนกับพระภิกษุซึ่งเป็นเพศชาย

การศึกษา คือ การศึกษาที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐ คณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ มี ๓ รูปแบบการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

๑.๖ ประโยชน์ที่จะได้จากงานวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบปัญหา อุปสรรค สาเหตุและผลกระทบของการศึกษาของแม่ชีไทย

๑.๖.๒ ได้ศึกษาและนำเสนอแนวทางการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษางานเอกสารเกี่ยวกับแม่ชีในพระพุทธศาสนา สถานภาพของแม่ชีในพระพุทธศาสนา บทบาทของแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนา สาเหตุของการบวชของแม่ชีไทย การศึกษาของแม่ชีไทย

๑. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาของไทย
๒. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแม่ชี
๓. แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาของแม่ชีไทย
๔. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาของไทย

ระบบการศึกษาไทยปัจจุบันตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) ๒๕๔๕ มีการจัดระบบการศึกษาขั้นประถมศึกษา ๖ ปี (๖ ระดับชั้น) การศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ๓ ปี (๓ ระดับชั้น) และการศึกษาขั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ๓ ปี (๓ ระดับชั้น) หรือระบบ ๖-๓-๓

นอกจากนั้นระบบการศึกษาไทยยังจัดเป็นระบบการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ในการจัดระบบการศึกษาตามแนวพระราชบัญญัติฉบับนี้ จะไม่พิจารณาแบ่งแยกการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกจากการศึกษานอกระบบโรงเรียน แต่จะถือว่าการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นเพียงวิธีการเรียนการสอน หรือรูปแบบของการเรียนการสอนที่ภาษาอังกฤษใช้คำว่า "Modes of learning" ฉะนั้น แนวทางใหม่คือสถานศึกษาสามารถจัดได้ทั้ง ๓ รูปแบบ และให้มีระบบเทียบโอนการเรียนรู้ทั้ง ๓ รูปแบบ โดยพระราชบัญญัติการศึกษาฯ มาตรา ๑๕ กล่าวว่าจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย คือ

(๑) **การศึกษาในระบบ** เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(๒) **การศึกษานอกระบบ** เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จ การศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ ของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(๓) **การศึกษาตามอัธยาศัย** เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม หรือแหล่ง ความรู้อื่นๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ให้มีการเทียบโอนผล การเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจาก สถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจาก ประสบการณ์การทำงานการสอน และจะส่งเสริมให้สถานศึกษาจัดได้ทั้ง ๓ รูปแบบ

การศึกษาในระบบมีสองระดับคือ การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับอุดมศึกษา

๑. การศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย การศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อน ระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐาน ให้เป็นไปตามที่กำหนดใน กฎกระทรวง การแบ่งระดับหรือการเทียบระดับการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยให้เป็นไป ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง การศึกษาในระบบที่เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานแบ่งเป็นสามระดับ

๑.๑ การศึกษาก่อนระดับประถมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาให้แก่เด็กที่มีอายุ ๓-๖ ปี

๑.๒ การศึกษาระดับประถมศึกษา โดยปกติใช้เวลาเรียน ๖ ปี

๑.๓ การศึกษาระดับมัธยมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ ดังนี้

๑.๓.๑ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โดยปกติใช้เวลาเรียน ๓ ปี

๑.๓.๒ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยปกติใช้เวลาเรียน ๓ ปี แบ่งเป็นสอง ประเภท ดังนี้ ๑) ประเภทสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อใน ระดับอุดมศึกษา และ ๒) ประเภทอาชีวศึกษา เป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในการ ประกอบอาชีพ หรือ ศึกษาต่อในระดับอาชีพขั้นสูงต่อไป

๒. การศึกษาระดับอุดมศึกษา แบ่งเป็นสองระดับ คือ ระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับ ปริญญา การใช้คำว่า "อุดมศึกษา" แทนคำว่า "การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย" ก็เพื่อจะให้ครอบคลุม การศึกษาในระดับประกาศนียบัตรหรืออนุปริญญา ที่เรียนภายหลังที่จบการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว ทั้งนี้การศึกษาภาคบังคับจำนวนเก้าปีโดยให้เด็กซึ่งมีอายุย่างเข้าปีที่เจ็ดเข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

จนอายุย่างเข้าปีที่สิบหก เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่เก้าของการศึกษาภาคบังคับหลักเกณฑ์และวิธีการนับอายุให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

การศึกษาภาคบังคับนั้นต่างจากการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่บังคับให้ประชาชนต้องเข้าเรียนแต่เป็นสิทธิของคนไทย ส่วนการศึกษาภาคบังคับเป็นการบังคับให้เข้าเรียนถือเป็นหน้าที่ของพลเมืองตามมาตรา ๖๙ ของรัฐธรรมนูญ^๑

๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับแม่ชี

๒.๒.๑ คำจำกัดความของแม่ชี

พระพุทธศาสนาได้จำแนกบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนาไว้ ๔ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาหรือที่เรียกว่า พุทธบริษัท^๒ พุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วยบุคคล ๔ กลุ่ม ดังนี้^๓

๑. ภิกษุบริษัท หมายถึง กลุ่มบุรุษเพศหรือกลุ่มบุรุษเพศที่สละชีวิตครองเรือนเข้ามาบวช ประพฤติพรหมจรรย์ มุ่งทำที่สุดแห่งทุกข์ในพระพุทธศาสนา โดยปฏิบัติตามไตรสิกขา คือ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา และสาธุ^๔ หรือสิกขาบททั้งหมดที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัดอีกทั้งมีความพร้อมที่จะศึกษาค้นถุระ และวิปัสสนาธุระ มีปกติถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และเห็นภัยในสังสารวัฏ^๕ บำเพ็ญสมณธรรมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ โดยพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา ปัจจุบันภิกษุบริษัท ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ หรือพระสงฆ์ ที่ประพฤติตามพระธรรมวินัย ถือศีล ๒๒๗ สิกขาบท ดำรงตนเป็นพุทธศาสนทายาท ศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่ และปกป้องพระพุทธศาสนาให้ดำรงมั่นคงสืบไป^๖

^๑ สำนักความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ,ระบบการศึกษา-ไทย,เข้าถึงข้อมูลออนไลน์ได้ที่

http://www.bic.moe.go.th/th/index.php?option=com_content&view=article&id=661:2010-10-14-03-58-23&catid=61:-asean

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) . พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.), หน้า ๒๗๑.

^๓ แก้ว ชิตตะขบ. พุทธมามกชน ประวัติของพระอัสสิมหาสาวก ๘๐ องค์. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า๓-๔

^๔ แบบแผนแห่งความประพฤติที่ทำให้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นวิถีเดียวกัน

^๕ การเวียนว่ายตายเกิด

^๖ อนึ่ง แม่เด็กที่บรรพชาเป็นสามเณรผู้ถือศีล ๑๐ สิกขาบท ก้อนุโลมในภิกษุบริษัทนี้ด้วย

๒. ภิกษุณีบริษัท หมายถึงกลุ่มสตรีเพศ หรือกุลธิดาในสมัยพุทธกาลที่มีศรัทธาเข้ามาบวช ประพฤติพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา โดยพระนางปชาบดีโคตรมีพระมาตุจฉา (น้า) ของพระพุทธองค์ เป็นสตรีคนแรกที่ได้รับพุทธานุญาตให้อุปสมบทเป็นภิกษุณี ด้วยการรับครุกรรม ๘ ประการ ภิกษุณีมีสิกขาบท และขนบธรรมเนียม ซึ่งเรียกว่า สาชีพทำนองเดียวกับภิกษุ แต่ถือสิกขาบทบางอย่างต่างจากภิกษุ รวมสิกขาบทที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดจำนวน ๓๑๑ สิกขาบท การอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้น มีกระบวนการทางพระธรรมวินัย ที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดให้ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ สตรีที่จะอุปสมบทเป็นภิกษุณีนั้นต้องเป็นสามเณรี คือ หญิงที่ได้รับการบรรพชาในสำนักภิกษุณี ถือสิกขาบท ๑๐ ข้อ เหมือนสามเณร เมื่อมีอายุ ๑๘ ปี อีก ๒ ปีจะครบกำหนดอายุอุปสมบทเป็นภิกษุณี ภิกษุณีสงฆ์จึงสวดให้สิกขาสมมติ คือ ตกลงให้สมาทานสิกขาบท ๖ ข้อ^๗ โดยให้รักษาย่างเคร่งครัดไม่ขาดเลยตลอดเวลา ๒ ปี ถ้าขาดข้อใดข้อหนึ่งต้องสมาทานตั้งต้นใหม่อีก ๒ ปี เมื่อครบ ๒ ปี ภิกษุณีสงฆ์จึงทำพิธีอุปสมบทให้ ขณะที่สมาทานสิกขาบท ๖ ข้ออย่างเคร่งครัดตลอด ๒ ปี เรียกว่า สิกขมานา แปลว่าหญิงผู้กำลังศึกษา คือ ผู้ฝึกฝนตนเพื่อเตรียมอุปสมบทเป็นภิกษุณี ในพิธีอุปสมบท ต้องทำจากสงฆ์สองฝ่าย คืออุปสมบทจากภิกษุณีสงฆ์ก่อนฝ่ายหนึ่ง แล้วมารับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์อีกฝ่ายหนึ่ง จึงจะสำเร็จเป็นภิกษุณีโดยสมบูรณ์ ต่อมาภายหลังพุทธปรินิพพานภิกษุณีสงฆ์ได้สูญเสียการสืบต่อ ในปัจจุบันไม่มีภิกษุณีสงฆ์ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทแล้ว

๓. อุบาสกบริษัท คำว่า อุบาสก แปลว่า การเข้าถึงพระรัตนตรัย หมายถึง กลุ่มบุรุษเพศที่ได้สดับรับฟังธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วเกิดความเลื่อมใส แต่ไม่พร้อมที่จะสละชีวิตครองเรือนเข้ามาประพฤติพรหมจรรย์บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จึงปฏิญาณตนขอเป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย ยอมรับนับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ ที่พึ่งที่ระลึกของตนตลอดชีวิต ด้วยการสมาทานศึกษา ปฏิบัติอยู่ในศีล ๕ หรือศีล ๘ อย่างเคร่งครัด แล้วทำหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงพุทธบริษัท ๒ กลุ่มแรก ด้วยปัจจัย ๔ โดยพ่อค้าสองพี่น้องชื่อ **ตปุสสะและภัลลิกะ** ผู้นำเสปียงเดินทางเข้าไปถวายพระพุทธองค์ขณะประทับเสวยวิมุตติ เมื่อแรกตรัสรู้ในสัปดาห์ที่ ๗ เป็นอุบาสกคู่แรกที่ถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะ เรียกว่า **เทวาจิกอุบาสก** และ **เศรษฐีชาวเมืองพาราณสี** ผู้เป็นบิดาพระยสะเป็นอุบาสกคนแรกผู้ถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ เรียกว่า **เทวาจิกอุบาสก**

๔. อุบาสิกาบริษัท คำว่า อุบาสิกา แปลว่า หญิงผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย มีความหมายและคุณสมบัติเช่นเดียวกับอุบาสก ต่างแต่เป็นสตรีเพศเท่านั้น โดยสตรีที่แสดงตนเป็นอุบาสิกาผู้ถึงพระ

^๗ ข้อ ๑ ถึงข้อ ๖ แห่งสิกขาบท ๑๐

รัตนตรัยเป็นสภณที่พึงตลอดชีวิตก่อนกว่าสตรังหมด คือ มารดาและอดีตภรรยาของพระยส ซึ่งได้พึงธรรมเทศนาที่พระพุทธร่องค์ทรงแสดงโปรดแล้วเกิดดวงตาเห็นธรรมขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสภณ^๔

เมื่อพิจารณาจากบุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนา ๔ จำพวก หรือพุทธบริษัท ๔ นั้น อาจกล่าวได้ว่า แม่ชีจัดอยู่ในอุบาสิกบริษัทตามที่สังคมไทยจัด ทั้งที่แม่ชีเป็นผู้ที่นุ่งขาว ห่มขาว โกนคิ้ว โกนผม ถือศีล ๘ ข้อ หรือรักษาศีล ๘ สิกขาบท รวมทั้ง ศีล ๑๐ ที่มีการนุ่งขาวห่มขาวแตกต่างไปจากฆราวาส จากความก้ำกึ่งของสถานภาพของแม่ชีในการเป็นนักบวช และฆราวาสโดยเฉพาะจากองค์กรต่าง ๆ ในทางศาสนาที่ถือว่าแม่ชีเป็นเพียงอุบาสิกที่เคร่งครัดในศีลเท่านั้น

๒.๒.๒ สถานภาพของแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนา

ในอดีตที่ผ่านมาไม่มีการก่อตั้งศูนย์กลางในการบริหารงานของแม่ชีไทยทำให้ขาดกฎระเบียบในการควบคุมแม่ชี การดูแลให้ความช่วยเหลือแก่แม่ชีไม่ทั่วถึง และขาดการพัฒนายกระดับฐานะ รวมทั้งความรู้ ความสามารถของแม่ชี แม้ว่าสภาพของแม่ชีในสมัยอยุธยาจะได้รับความนับถือเทียบเท่าพระสงฆ์ มีบทบาทหน้าที่ในทางศาสนาและทางสังคมมาก แต่ในปัจจุบันสถานภาพทางศาสนาในพระพุทธศาสนาแม่ชีไม่ใช่ชนนักบวชเป็นเพียงอุบาสิกที่ถือศีล ๘ อาศัยอยู่ตามวัดหรือสำนักชี แม่ชีมี ๔ ประเภท^๕

๑. พวกที่นุ่งห่มสีกรัก โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล ๑๐ เช่นเดียวกับสามเณร ซึ่งเอาแบบอย่างมาจากพม่า เรียกว่า **สีลาจาริณี**

๒. พวกที่นุ่งห่มสีเหลือง โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล ๘ หรือ ศีล ๑๐ เรียกว่า **สงฆ์ณี**

๓. พวกที่นุ่งห่มขาว ไม่โกนผมไม่โกนคิ้ว สมาทานศีล ๘ เรียกว่า **ชีพราหมณ์** ตามแบบพราหมณ์ เป็นผู้บวชชั่วคราว

๔. พวกที่นุ่งห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว สมาทานศีล ๘ เป็นนิจศีล เรียกว่า **แม่ชี**

แม่ชีเป็นเพศหญิงเป็นสถานะโดยกำเนิด สถานภาพทางศาสนา แม่ชีไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก แม่ชีไม่ได้ปรากฏชื่อในบริษัท ๔ โดยตรง สภาพทางศาสนาของแม่ชี คือ ตำแหน่งที่อยู่ตรงกลางระหว่างภิกษุณีสงฆ์กับอุบาสิกผู้ถือศีล ๘ แม่ชีไทยไม่ใช่ภิกษุณีสงฆ์ที่ถือศีล ๓๑๑ ข้อ แต่แม่ชีไทยถือศีล ๘ ละบ้านเรือน ครอบครัวย้ายอยู่วัดหรือสำนักชี ภารกิจส่วนใหญ่จะปฏิบัติเพื่อพระภิกษุสงฆ์ เช่น การทำครัว และทำความสะอาด การรับใช้กิจของสงฆ์ในวัด ฯลฯ เมื่อสถานภาพของแม่ชีในทางศาสนาไม่

^๔ ปัจจุบันมีสตรีที่นุ่งขาว ห่มขาว ที่เรียกว่า แม่ชี ก้อนุโลมเข้าในอุบาสิกผู้ถือศีล ๘

^๕ ประคอง สิงหนาทนิตริภ, **บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม**, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๑๖.

ปรากฏแน่นอน ทั้งไม่ใช่พระและไม่ใช่อุบาสิกา จึงทำให้สิทธิและหน้าที่ของแม่ชีจึงไม่สมบูรณ์ไปด้วย ซึ่งรวมไปถึงการศึกษา และบทบาทในเรื่องการศึกษา^{๑๐}

แม่ชีจะเปลี่ยนสถานภาพของตนได้ เมื่อแม่ชีสามารถเปลี่ยนแปลงสถานภาพให้เป็นที่ยอมรับจากบุคคลในสังคม ด้วยการกระทำ ด้วยการประพฤติปฏิบัติ และการมีบทบาทหน้าที่ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ศาสนาและสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องเกิดจากองค์ประกอบจากตัวแม่ชีเอง ระบบสังคม ที่มโนคติของคนในสังคมที่เอื้ออำนวยให้แม่ชีเปลี่ยนแปลงสภาพของตนเองให้เป็นที่เคารพนับถือ โดยเฉพาะหน้าที่ของแม่ชีในวัดเป็นเพียงผู้ช่วยของพระ ในการทำกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด เพราะแม่ชีไม่มีสิทธิในการปฏิบัติพิธีกรรมนั้นโดยตรง ซึ่งเป็นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จนกระทั่งในปัจจุบัน แม่ชียังคงทำหน้าที่ดูแลการทำครัว การทำความสะอาด การจัดการและกิจกรรมทั่วไปในวัด ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าสังคมไม่ได้ยอมรับสถานภาพนักบวชของแม่ชีและทัศนคติที่มีต่อแม่ชีและความสามารถที่จำกัดของแม่ชี รวมทั้งทัศนคติที่รู้สึกว่ แม่ชีด้อยกว่า และผู้ชายเป็นใหญ่ในสังคมทั้งความรู้ ความสามารถทางการศึกษา ที่จำกัดของแม่ชี^{๑๑}

การเปลี่ยนแปลงสถานภาพของแม่ชีนั้นโดยสังคมนั้นไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากไม่มีการกำหนดไว้อย่างชัดเจน เป็นความกำกวมให้อยู่ระหว่างภิกษุณีและอุบาสิกาทำให้ถูกจำกัดสิทธิบางอย่าง เช่น สิทธิในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรและท้องถิ่น สิทธิในการปฏิบัติพิธีกรรม การอบรมให้ความรู้และเผยแผ่พระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม พบว่ามีแม่ชีบางรายที่สามารถใช้สิทธิและทำหน้าที่ต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้เป็นแต่เฉพาะบุคคลผู้ที่สามารถแสดงความรู้ ความสามารถ และแสดงบทบาท เฉพาะแต่บุคคลขึ้นมาจึงจะแสดงบทบาทนั้นอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ภาพพจน์ของแม่ชีเริ่มมีความชัดเจนขึ้นเมื่อมีสถาบันแม่ชีไทย และมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยช่วยดูแลสำนักชี ให้ปกครองแม่ชีในสังกัด ให้มีสิทธิบรรณให้อยู่ในระเบียบข้อปฏิบัติของแต่ละสำนัก การบริหารการจัดการศึกษาและการดูแลความเป็นอยู่ของแม่ชีในสังกัด แต่การดูแลการปกครองของสำนักแม่ชียังไม่ทั่วถึงจากข้อมูลจำนวนแม่ชีของกระทรวงศึกษาธิการ ๑๓,๕๒๘ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ส่วนจำนวนแม่ชีของผู้ลงทะเบียนเป็นสมาชิกสังกัดสถาบันแม่ชีไทย ๔,๐๕๗ รูป ในปีพ.ศ. ๒๕๔๒ แสดงให้เห็นว่าสถาบันแม่ชีไทยยังไม่สามารถเป็นองค์กรกลางที่เป็นศูนย์รวมการปกครอง การบริหารจัดการศึกษา

^{๑๐} ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. แม่ชีกับการกิจทางการศึกษาในประเทศไทย.รายงานการวิจัย.

กรุงเทพมหานคร :สำนักนายกรัฐมนตรื,๒๕๔๕,หน้า ๑๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๘.

และการให้ความช่วยเหลือแม่ชีทั่วประเทศได้^{๑๒} ภาพพจน์ของแม่ชีไทยดีขึ้นมีบทบาทในด้านต่าง ๆ มากขึ้น แต่ยังไม่ชัดเจนเหมือนเช่นเดิม การทำงานของแม่ชีแต่ละบุคคลที่เด่นชัดยังคงเป็นเรื่องของความโดดเด่นในแต่ละบุคคล

๒.๒.๓ บทบาทของแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนา

บทบาทหน้าที่ของแม่ชีส่วนใหญ่ คือ การทำครัว ทำความสะอาดวัด งานในสถาบันศาสนา บางส่วน เช่น การร่วมกับสงฆ์ในพิธีทางศาสนาบางอย่าง ได้แก่ การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานบวชนาค แจกฎีกาเรียไรเงินให้วัดและสำนักชี นับแต่จัดตั้งสถาบันแม่ชีไทย เมื่อ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๒ ทำให้แม่ชีมีบทบาทต่อศาสนาและสังคมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะแม่ชีมีการศึกษาดีขึ้น และมีธรรมะ จะสามารถช่วยบ้านเมืองได้หลายทาง เช่น แนะนำสั่งสอนบุคคลโดยเฉพาะเยาวชนของชาติให้รู้จักธรรมะ เป็นพลเมืองดีของชาติ ให้ความรู้ เอาใจใส่ดูแลคนป่วยคนยากจน ซึ่งเป็นการแผ่เมตตาปฏิบัติบูชาตามคำสอนในพุทธศาสนา เป็นกุศลอย่างยิ่ง^{๑๓} อย่างไรก็ตาม พบว่าบทบาทของแม่ชีที่จะมีต่อพระพุทธศาสนาและสังคมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากผลงานอันโดดเด่นของแม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต แม่ชีประยูร ยวนบุญต์ และแม่ชีหวานใจ ชูกร ในด้านต่าง ๆ อาทิเช่น^{๑๔}

๑. แม่ชีหวานใจ ชูกร เป็นผู้นำในการสร้างเสนาสนะ และถาวรวัตถุ เป็นผู้นำการดำเนินการเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนพุทธศาสนิกชนแห่งเมืองราชบุรี การจัดฟื้นฟู ประเพณีเทศน์มหาชาติและลอยกระทง เพื่อธำรงรักษาประเพณีท้องถิ่นอันดีงาม

๒. แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุต ผู้ก่อตั้งเสถียรธรรมสถานให้เป็นสถานธรรมให้ความรู้หรือปรีชาญาณการฝึกปฏิบัติหรือปฏิบัติ ด้วยโครงการต่าง ๆ ที่มีผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและแนวคิดต่อพุทธศาสนิกชน เช่น โครงการศิลปะการพัฒนาชีวิตด้วยอานาปานสติภาวนา โครงการชีวิตเพื่อพระธรรม

^{๑๒} อ่างแล้ว, ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. แม่ชีกับการกิจทางการศึกษาในประเทศไทย., หน้า ๑๙.

^{๑๓} สถาบันแม่ชีไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์, มูลนิธิ. ระเบียบปฏิบัติของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. (กรุงเทพมหานคร:แสวงหาสิทธิการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๑๔} สมัคร งามแสง, ศึกษาบทบาทของสตรีในองค์กรพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน : ศึกษากรณี วัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ระเบียบปฏิบัติของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์. (กรุงเทพมหานคร : แสวงหาสิทธิการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๑๕} สมัคร งามแสง, ศึกษาบทบาทของสตรีในองค์กรพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน : ศึกษากรณี วัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน นักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว. (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๐ - ๑๐๑.

โครงการนักรู้คู่คุณธรรม โครงการอาสาสมัครโลกสวยด้วยน้ำใจ โครงการสร้างภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว และโครงการเผยแพร่สื่อทางธรรมที่ผลิตสื่อธรรมเป็นธรรมบรรณาการ

๓. แม่ชีประยูร ยุวบุญ ที่จัดกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติภายในสถานธรรมของวัดสังฆทาน จัดค่ายอาสาเยาวชนในประเทศและต่างประเทศ จัดโรงพิมพ์ทำสื่อและอุปกรณ์เผยแพร่ธรรม จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาแก่พระสงฆ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และการสนับสนุนแก่เด็กนักเรียนที่ประพฤติดีแต่ฐานะยากจน

บทบาทของแม่ชีทั้งสามท่านเกิดจากการมีการศึกษาทางธรรมและมีธรรมะ จึงเป็นที่ยอมรับสามารถมีบทบาทเป็นผู้นำในการสร้างเสนาสนะ สร้างสำนักปฏิบัติธรรม เปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โครงการพัฒนาเยาวชนและพุทธศาสนิกชน ผลิตสื่อธรรมเป็นธรรมบรรณาการ จัดกิจกรรมปฏิบัติภายในสถานธรรมของวัด จัดตั้งกองทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์และเด็กนักเรียนที่ยากจน เป็นกิจกรรมทั้งในแง่การเผยแพร่ธรรม การพัฒนาเด็กและเยาวชน การพัฒนาพุทธศาสนิกชนทั้งการปฏิบัติธรรม และการประยุกต์พุทธธรรมในชีวิตประจำวัน และการให้ทุนส่งเสริมทั้งทางโลกและทางธรรม

๒.๒.๔ สาเหตุการบวชของแม่ชีไทย

การบวชของแม่ชีของสตรีในพระพุทธศาสนานั้น สันนิษฐานว่ามีจุดเริ่มต้นจากภิกษุณีที่เป็นนักบวชหญิงได้สูญสิ้นไปแล้วในพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ดังนั้น สตรีที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทจึงหาหนทางที่จะใกล้ชิดพระพุทธศาสนาด้วยการบวชเป็นแม่ชี ถือศีล ประพฤติพรหมจรรย์อันเป็นหนทางที่จะล่วงพ้นจากความทุกข์ได้ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีเข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ ทำให้สาเหตุของการบวชเป็นแม่ชีมีมากกว่าการปฏิบัติธรรมเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากแรงจูงใจหลายประการ ดังผลการวิจัยของ สุขใจ พุทธิเวช และประเสริฐ ทองเกตุ

งานวิจัยของสุขใจ พุทธิเวชพบว่าสาเหตุที่ทำให้สตรีไทยบวชเป็นแม่ชีมี ๕ ประการ คือ^{๑๕}

๑. เหตุผลส่วนตัวด้านความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติ
๒. ต้องการความสงบไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกโดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ ด้วยการหันเข้าพึ่งศาสนา
๓. ต้องการช่วยเหลือศาสนาและสังคมให้ใกล้ชิด และเต็มความสามารถมากยิ่งขึ้น
๔. ศรัทธาอยากได้กุศลจึงสละสุขส่วนตัวมุ่งเข้าหาธรรม

^{๑๕} สุขใจ พุทธิเวช, สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย : ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง. (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐ - ๕๔.

๕. ต้องการที่พึ่งทางกายและทางใจเนื่องจากความยากจน ขาดที่พึ่งหรือความมาสมหวังในชีวิต

ส่วนงานวิจัยของประเสริฐ ทองเกตุ พบว่า สาเหตุที่ทำให้สตรีไทยบวชเป็นแม่ชีมี ๘ ประการ คือ^{๑๖}

๑. ศรัทธาในหลักธรรม
๒. แก่บั้น สะเดาะเคราะห์
๓. ต้องการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว
๔. ต้องการพัฒนาตนเองในด้านความรู้
๕. ไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู
๖. ต้องการช่วยเหลือพระพุทธศาสนาและสังคม
๗. ต้องการชีวิตที่สงบสุข
๘. ต้องการช่วยเหลือด้านปัจจัยพื้นฐาน

จากผลการวิจัยข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสาเหตุของการบวชเป็นแม่ชีมีความหลากหลายไปถึงแม้ความเชื่อความศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาของบางคนยังมีอยู่แต่ได้ความเชื่อด้านอื่นเข้ามาเป็นเหตุให้บวชเพิ่มขึ้น ทำให้ผู้มาบวชบางรูปเมื่อเสร็จกิจแล้วก็ลาสิกขาออกไป แต่ผู้อยู่ในสภาวะของแม่ชีจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการศึกษาทั้งปริยัติและปฏิบัติ

๒.๓ แนวคิดที่เกี่ยวกับการศึกษาของแม่ชีไทย

๒.๓.๑ รูปแบบการศึกษาของแม่ชี

การศึกษาที่จัดให้แก่แม่ชีไทยนั้นรูปแบบในยุคแรกเป็นการศึกษาแบบมุขปาฐะ คือ จดจำคำสอนแบบปากต่อปาก แบบที่ทำกันสมัยพุทธกาลแต่เดิม พัฒนามาสู่ระบบเพื่อเป็นการส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตของแม่ชีให้สามารถดำรงอยู่อย่างมีความสุขตามอัตภาพ ทั้งสามารถแสดงบทบาทที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม ประเทศชาติ และพระพุทธศาสนา ซึ่งการศึกษาของแม่ชีโดยรวมแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ การศึกษาทางธรรมและการศึกษาทางโลก^{๑๗}

^{๑๖} ประเสริฐ ทองเกตุ, เหตุผลการตัดสินใจบวช และความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๔), บทคัดย่อ.

^{๑๗} พระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์, บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดสวนแก้ว และสถานศึกษาธรรมจารีณวิทยา ปากท่อ จังหวัดราชบุรี, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล), หน้า ๒๙ – ๓๔.

๑. การศึกษาทางธรรม เป็นการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ ป้องกันการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยมิให้ผิดเพี้ยนไปจากพระบาลี ในพระไตรปิฎกที่มีอยู่เดิม ผู้จัดการศึกษาให้แก่แม่ชี คือ พระสงฆ์ โดยแม่ชีจำเป็นต้องศึกษาทางธรรมให้จบตามหลักสูตรที่จัดไว้ให้ โดยเฉพาะหลักสูตรธรรมศึกษา ซึ่งเปรียบเสมือนการศึกษาภาคบังคับ เพราะเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงตนอยู่ในสถานะของนักบวช การศึกษาทางธรรมแบ่งเป็น ๒ แผนก คือ แผนกธรรมศึกษา และแผนกบาลีศึกษา

๑) แผนกธรรมศึกษา เป็นหลักสูตรที่คณะสงฆ์อนุญาตให้แม่ชี คฤหัสถ์ทั้งชายและหญิง สามารถศึกษาและเข้าสอบความรู้ทรงธรรมที่เรียกว่า หลักสูตรธรรมศึกษาตรี-โท-เอก ได้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ เป็นต้นมา ปัจจุบันได้กำหนดแบบเรียนแต่ละวิชาไว้ด้วย โดยหลักสูตรทั้งหมดเหมือนหลักสูตรนักรัทธิของ พระภิกษุสามเณร เปลี่ยนเฉพาะวิชาวินัยบัญญัติมาเป็นวิชาเบญจศีลเบญจธรรม อุโบสถศีลและกรรมบท^{๑๘}

๒) แผนกบาลีศึกษา แบ่งการศึกษาออกเป็น ๘ ระดับ เช่นเดียวกับพระสงฆ์ ได้แก่ ประโยคบาลีศึกษา ๑-๒ ถึงระดับประโยคบาลีศึกษา ๙ แม่ชีที่มีวิริยะอุตสาหะตั้งใจศึกษาเล่าเรียนก็สามารถจบการศึกษาขั้นสูงสุดแผนกนี้ได้เช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาอีกแผนกหนึ่งที่คณะสงฆ์ริเริ่มดำเนินการจัดให้มีการเรียนการสอน และอนุญาตให้แม่ชีและคฤหัสถ์ชายหญิงได้ศึกษา โดยสามารถศึกษาได้ที่วัดหรือสถานศึกษาที่เปิดทำการเรียนการสอนเป็นการศึกษาที่เรียกว่า การศึกษาแผนกอิทธิธรรมศึกษา ซึ่งปัจจุบันการศึกษาแผนกนี้แม่ชีก็สามารถดำเนินการจัดการศึกษาเองได้

๒. การศึกษาทางโลก คือการศึกษาที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐ คณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ มี ๓ รูปแบบการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย^{๑๙}

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๓ แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ในหมวด ๓ ระบบการศึกษาได้มีการกำหนดรูปแบบการศึกษาและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาดังนี้^{๒๐}

^{๑๘} อเนก ขำทอง และบุญญา สละทองตรง. **ธรรมศึกษาตรี**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาคุณธรรมกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๙), หน้า

^{๑๙} กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ. **การปฏิรูปการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ**. (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

(๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมายวิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

(๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

(๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสโดยจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกัน หรือต่างรูปแบบก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพ หรือจากประสบการณ์การทำงาน

แม่ชีสามารถเข้าศึกษาสถานศึกษาต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้^{๒๑}

๑. มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย

๑) โครงการนำร่องมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย (มปถ.) ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สังกัดคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย (ปริยญาตรี)

๒) คณะศาสนาและปรัชญา วิชาเอกพุทธศาสนา (ปริยญาตรี)

๓) คณะพุทธศาสนา สาขาวิชาอภิธรรม (ปริยญาตรี)

๔) คณะพุทธศาสนา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ปริยญาโท)

^{๒๐} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). **กรอบแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกระดับอุดมศึกษา**. (กรุงเทพฯ:สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). ๒๕๕๗). หน้า ๙-๑๐.

^{๒๑} พระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์, บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดสวนแก้ว และสถานศึกษาธรรมจารีนิวิทยา ปากท่อ จังหวัดราชบุรี. หน้า ๓๑-๓๒.

- ๕) คณะพุทธศาสนา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ปริญญาโทหลักสูตรนานาชาติ)
๒. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๑) คณะพุทธศาสนา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ปริญญาตรี)
- ๒) คณะพุทธศาสนา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ปริญญาโท)
- ๓) คณะพุทธศาสนา สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (ปริญญาโทหลักสูตรนานาชาติ)
๓. มหาวิทยาลัยมหิดล
- ๑) วิทยาลัยศาสนศึกษา (ปริญญาตรี)
- ๒) หลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ (ปริญญาโท)
- ๓) หลักสูตรจริยศาสตร์ศึกษา (ปริญญาโท)
- ๔) หลักสูตรพัฒนาชนบทศึกษา สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท (ปริญญาโท)
๔. มหาวิทยาลัยศิลปากร
- ๑) คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง (ปริญญาโท)
- ๒) คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาบริหารการศึกษา (ปริญญาโท)
- ๓) คณะโบราณคดี สาขาวิชาจารึกภาษาตะวันออก (ปริญญาโท)
- ๔) คณะโบราณคดี สาขาวิชาภาษาสันสกฤต (ปริญญาโท)
๕. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๑) คณะอักษรศาสตร์ ภาควิชาปรัชญา (ปริญญาโท)
๖. มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- ๑) ระดับปริญญาตรีและโททุกคณะ
๗. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- ๑) ระดับปริญญาตรีและโททุกคณะยกเว้นคณะวิทยาศาสตร์สุขภาพ
๘. มหาวิทยาลัยเกริก
- ๑) ปริญญาตรีและโททุกคณะ
๙. มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
- ๑) คณะศาสนาและปรัชญา (ปริญญาโท)
๑๐. มหาวิทยาลัยพายัพ
- ๑) คณะศึกษาศาสตร์ (ปริญญาตรี)

การศึกษาในระบบที่สถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชนดำเนินการจัดการศึกษาให้นี้ แม่ชีสามารถเข้าศึกษาได้โดยต้องปฏิบัติตาม กฎ ระเบียบ ของแต่ละสถานศึกษาที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด เหมือนนักศึกษาและนิสิตปกติทั่วไป ไม่มีสิทธิพิเศษ และการที่สถานศึกษาต่าง ๆ เปิดรับแม่ชีเข้าร่วมศึกษาในคณะสาขาวิชาต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้นทั้งในระดับปริญญาตรี และปริญญาโท แสดงให้เห็นว่าหน่วยงานต่าง ๆ เริ่มเห็นศักยภาพและความสำคัญของแม่ชีในการช่วยพัฒนาประเทศชาติและสังคม ด้วยการยกระดับการศึกษาของแม่ชีเพื่อพัฒนาองค์ความรู้อันจะนำไปสู่การดำเนินการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพของแม่ชีเอง เพราะลำพังเฉพาะการศึกษาทางธรรมอย่างเดียวไม่เพียงพอกับบทบาทในการแก้ปัญหาสังคมในปัจจุบัน

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม ดังปรากฏในมาตรา ๑๕ วงเล็บ ๒ ซึ่งแม่ชีสามารถเข้าศึกษาได้ตามสถานศึกษาดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาหลักสูตร กศน. ในโครงการธรรมจารีนิเวศวิทยา ปากท่อ ราชบุรี
๒. การศึกษาหลักสูตร กศน. ในโครงการธรรมจารีนิเวศวิทยา ภาคเหนือ จังหวัดลำพูน
๓. การศึกษาหลักสูตร กศน. ที่กรมการศึกษานอกโรงเรียนจัดขึ้นตามหน่วยงาน ศูนย์กศน. เขต ศูนย์กศน.อำเภอ ศูนย์ตำบลและศูนย์แขวงทั่วประเทศ

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งสถาบันแม่ชีไทยและองค์กรเอกชน เช่น

- ๑.โครงการอบรมธรรมะ สอนพระพุทธศาสนาและอบรมวิปัสสนากรรมฐาน
๒. โครงการอบรมแม่ชีให้เป็นวิทยากรไปสอนวิชาชีพ
๓. โครงการเสถียรธรรมวิทยาลัย
๔. โครงการสนับสนุนบทบาทแม่ชีไทยของคณะกรรมการศาสนาเพื่อพัฒนา
๕. โครงการสาวิกาวิทยาลัย

การจัดโครงการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการเตรียมความพร้อมให้แม่ชีได้เร็วขึ้น ทั้งนี้การจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบและการจัดการศึกษานอกระบบนั้นแม่ชีต้องการความสนับสนุน ด้านการศึกษาในทั้ง ๓ ระบบ กล่าวคือ การจัดการศึกษาในระบบทั้งโดยคณะสงฆ์และสถาบันแม่ชีไทยเอง และโดยมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชน รวมทั้งการให้การศึกษานอกระบบโรงเรียน เป็นการเปิด

โอกาสให้แม่ชีไทยเตรียมตัวเพื่อการเรียนต่อในระดับสูงต่อไป เพราะแม่ชีส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาไม่สูง และขาดความต่อเนื่องในด้านการศึกษา ดังนั้นระบบคน. จะเปิดโอกาสให้แม่ชีได้เรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น ขณะที่การศึกษาตามอธยาศัยจะช่วยเตรียมความพร้อมเฉพาะด้าน โดยเฉพาะความพร้อมที่จะให้แม่ชีได้ทำงานเพื่อออกไปช่วยสังคมโดยตรง^{๒๒}

๒.๓.๒ แม่ชีไทยกับการจัดการศึกษา

การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^{๒๓}

จากความในมาตรา ๔ ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น การศึกษาจะต้องเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้คนและสังคมเจริญงอกงามขึ้น โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้นั้นมีหลายทางได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ การฝึกอบรม การสืบสานวัฒนธรรม การทำให้เกิดการสร้างสรรค์ การจรรโลง ความก้าวหน้าทางวิชาการ อันเป็นวิธีการต่าง ๆ ที่ทำให้วิชานั้นเจริญก้าวหน้า การจัดสภาพแวดล้อมสังคมที่ทำให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของบุคคลรวมถึงปัจจัยที่เกื้อหนุนให้บุคคลได้เรียนรู้ทั้งหมดนั้น จะต้องทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและตลอดชีวิต แสดงว่าการศึกษาจะต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทำให้คนในสังคมได้เรียนรู้ เกิดปัจจัยหรือสิ่งที่จะช่วยให้การเรียนรู้ มีการจัดสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดการสร้างองค์ความรู้ เกิดการสร้างสรรค์งานวิชาการ มีการถ่ายทอดความรู้จากบุคคล องค์กรและจากส่วนต่าง ๆ ให้บุคคลได้เรียนรู้ การฝึกให้บุคคลได้เรียนรู้ การอบรมให้บุคคลได้เรียนรู้ และเกิดการสืบสานทางวัฒนธรรมให้บุคคลได้เรียนรู้ ทั้งนี้กระบวนการทั้งหลายจะต้องทำให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลาและเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นอกจากนี้ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนานคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับ

^{๒๒} ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. แม่ชีกับการกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. รายงานการวิจัย. หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๒๓} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). กรอบแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกระดับอุดมศึกษา. หน้า ๒.

ผู้อื่นได้อย่างมีความสุข (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา^{๒๔} ตามความในมาตรา ๖ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ นั้น ระบุว่า การจัดการศึกษาต้องทำให้เกิดการพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทุกด้านคือ พัฒนาด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านสติปัญญา ด้านความรู้ และด้านคุณธรรม คือการจัดการศึกษาต้องพัฒนาคนไทยในทุกด้าน แม้จะเกิดการเน้นด้านใดด้านหนึ่งมาก็จะต้องพัฒนาด้านอื่นให้ครบถ้วน ทั้งนี้จะต้องพัฒนาคนไทยให้มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตควบคู่ไปด้วย ซึ่งจะต้องทำให้บุคคลนั้นสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

เมื่อพิจารณาควบคู่กันทั้งการศึกษาและการจัดการศึกษาว่าจะต้องพัฒนาคนด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายและให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต พร้อมทั้งพัฒนาให้คนไทยเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในทุกด้าน ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม รวมทั้งมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข แม้ประเทศไทยจึงมีสิทธิได้รับการศึกษาเช่นเดียวกับบุคคลอื่นในสังคมไทยและมีสิทธิและหน้าที่ที่จะต้องร่วมในการดำเนินการศึกษา โดยเฉพาะในการพัฒนาคนไทยในด้านจิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม รวมทั้งการพัฒนาให้คนไทยมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

แม้ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสงฆ์ถึงแม้จะมีได้เป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการเนื่องจากได้ปฏิบัติภารกิจครบถ้วนตามแบบอย่างในอดีตที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติมา และสอดคล้องกับความหมายของการศึกษาในมาตรา ๔ และการจัดการศึกษาในมาตรา ๖^{๒๕} โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมที่หลากหลายให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในทุกด้าน มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข แม้ผู้ซึ่งอุทิศตนเป็นนักบวชปฏิบัติธรรมที่วัดและสำนักชี สละบ้านเรือนเป็นอนาคาริก นุ่งขาวห่มขาว โกนคิ้ว โกนผม ถือศีล ๘ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจริยะ ย่อมจะช่วยในการจัดการศึกษาแก่บุคคลและสังคมให้เกิดความเจริญงอกงามด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ด้วยความเป็นนักบวชแมชีย่อมเอื้อให้การพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นในด้านจิตใจ

^{๒๔} อ่างแล้ว. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). **กรอบแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกระดับอุดมศึกษา**. หน้า ๕.

^{๒๕} ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. **แมชียกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย**. รายงานการวิจัย. หน้า ๓๙.

สติปัญญา คุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่าแม่ชีไทยเข้าไปเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทั้ง ๓ รูปแบบ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนี้^{๒๖}

๑) การศึกษาในระบบ สาขาของสถาบันแม่ชีไทยทั้ง ๒๒ แห่ง มีกิจกรรมการศึกษา ๔ ประเภท คือ

๑.๑) โครงการนาร่องมหาปราชญ์ดีเถรีวิทยาลัย (มปถ.) ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สังกัดคณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย เป็นวิทยาลัยพระพุทธศาสนาของสตรีแห่งแรกในประเทศไทย จัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีหลักสูตร ๔ ปี แก่แม่ชีและอุบาสิกที่สนใจ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๒ คณาจารย์ ผู้สอนเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหามงกุฎราชวิทยาลัย และแม่ชี รวมทั้งอาจารย์จากมหาวิทยาลัยบางแห่งร่วมทำการสอน

มีจุดหมายเพื่อการศึกษาสร้างนักบวชหญิงให้เป็นครูที่ดี และเป็นศาสนทายาทที่สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และด้วยหวังที่จะได้เห็นสถานภาพที่ดีขึ้นของนักบวชหญิง ซึ่งเป็นกลุ่มนักบวชที่ช่วยพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม การจัดการเรียนการสอน ของมหาปราชญ์ดีเถรีวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาในระบบแห่งเดียวที่มีแม่ชีมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน หลักสูตร เป็นหลักสูตรศาสนศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์ ปรับปรุงใหม่ พ.ศ. ๒๕๔๓ มีเนื้อหาวิชาครอบคลุมทุกด้าน โดยคาดหวังว่าแม่ชีที่จบการศึกษาจะเป็นนักวิชาชีพอือนักบวชหญิงที่ดี สามารถศึกษาต่อตามที่ตนต้องการ ตามความสนใจและความสามารถ

๑.๒) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นการตั้งสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย เช่นศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด เป็นกิจการของวัดที่ดำเนินการโดยแม่ชี ที่แม่ชีตั้งและดำเนินการเองโดยลำพัง ทั้งนี้ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดที่ดำเนินการโดยแม่ชีทั่วประเทศมีมากมาย ดังนี้

๑.๒.๑) ศูนย์พัฒนาเด็กและเยาวชนวัดพุทธรักษา เป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัดตามระเบียบการจัดตั้งของกรมการศาสนา ตั้งอยู่ที่วัดพุทธรักษา ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี จัดตั้งโดยเจ้าอาวาสวัดพุทธรักษาและเป็นประธานศูนย์ ในการดำเนินงานเป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด สนับสนุนเด็กเกินเกณฑ์ที่ไม่รู้หนังสือให้เข้ามาเรียนและสนับสนุนให้เรียนต่อในโครงการศึกษานอกโรงเรียน ในทางปฏิบัติผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานคือ แม่ชี ซึ่งแม่ชีจุติภา ทรรพสุทธิ

^{๒๖} อ่างแล้ว, ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. แม่ชีกับการกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. รายงานการวิจัย. หน้า ๔๐-๔๔.

เป็นผู้วางแผนและดำเนินงาน มีแม่ชี ๓ รูป พระ ๓ รูป ขรวาส ๕ คน แม่ครัว ๑ คน คนขับรถ ๑ คน เด็กเล็ก ๘๐ คน และเด็กอื่นสูงกว่าเด็กเล็ก ๔๐ คน เป็นเด็กประจำศูนย์ ๒๐ คน การดำเนินการในศูนย์ของแม่ชีเป็นภารกิจช่วยเหลือสังคมทำงานเพื่อสังคม โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาของเยาวชน จุดเด่นของศูนย์ คือ คณะแม่ชีและพระ มีความใฝ่รู้ที่จะเปิดตัวเองออกไปรับการฝึกอบรมใหม่ ๆ ใช้วิธีการสอนพุทธศาสนาเชื่อมโยงกับสถานการณ์และปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การทำงานของแม่ชีเป็นการทำงานเพื่อสังคมให้เป็นส่วนหนึ่งของการฝึกจิตทางพุทธศาสนา โดยใช้การทำงานของตนเป็นเครื่องมือทดสอบความยึดมั่น ความเข้าใจในสาระทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

๑.๒.๒) การศึกษาทางเลือกนานาชาติไทยภูเขา เป็นสถานศึกษาที่เป็นทั้งศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ที่ตั้งอยู่ในวัดศรีสุวรรณาราม ตำบลหนองลู สังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ที่อุปการะเด็กและสอน การเตรียมความพร้อมก่อนขึ้นประถมศึกษา และสอนเด็กที่โตกว่าเด็กเล็ก ศูนย์นี้เป็นสถานศึกษาอย่างไม่เป็นทางการไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของวัดตามระเบียบกรมการศาสนา แต่ดำเนินการโดยแม่ชีพิมพ์ใจ มณีรัตน์ อีกทั้งแม่ชีมีเชื้อสายกระเหรี่ยงจึงรับเด็กที่เป็นลูกของชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่า ทั้งมอญ กระเหรี่ยง กระหล่าง ลาว พม่า และทวาย เป็นเด็กกำพร้า เด็กยากจนและเด็กที่ครอบครัวยังมีปัญหาเรื่องการส่งกลับประเทศประมาณ ๔๐ คน มาสอนภาษาไทย การอ่านออกเขียนได้ วิชาทั่วไป แบ่งการสอนเป็น ๓ ระดับ ระดับเด็กเล็กปฐมวัย จำนวน ๑๐ คน ระดับกลางม.๑-ม.๓ จำนวน ๒๐ คน ระดับปลาย มัธยมศึกษาตอนต้นและเรียนกศน. ที่ทางการจัดให้จำนวน ๑๐ คน

สำหรับการจัดการเรียนการสอนในชั้นเด็กเล็กก่อนเกณฑ์ของศูนย์แห่งนี้มุ่งฝึกนักเรียนให้เขียน ก.ไก่ และอ่านภาษาไทยมุ่งให้รู้และใช้ภาษาไทยได้ซึ่งการพูด การอ่าน การเขียนภาษาไทยจึงเป็นวัตถุประสงค์แรกในชั้นเด็กก่อนเกณฑ์ สอดแทรกศาสนาในการสอน รวมทั้งเสริมการฝึกวิชาชีพให้เด็กโต เช่น การถักหมวกไหมพรมซึ่งเป็นประโยชน์แก่นักเรียนที่เป็นชนกลุ่มน้อยศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์แก่เด็กชาวเขาประมาณ ๒๐-๒๕ คน ของสำนักแม่ชีไทยธารทิพย์ดีริวัน ตำบลคลองลานพัฒนา อำเภอลองลาน จังหวัดกำแพงเพชร เพื่อให้เด็กอ่านออกเขียนได้และรู้ภาษาไทย การดำเนินงานได้รับการสนับสนุนจากเงินบริจาค และกรมประชาสงเคราะห์ โดยเขียนโครงการผ่านสถาบันแม่ชีไทย สำหรับในกรุงเทพมหานครและจังหวัดใกล้เคียง มีวัดหลายวัดที่มีการจัดศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โดยมีแม่ชีเป็นผู้ดำเนินการหรือมีส่วนร่วมดำเนินการ เช่น วัดชนะสงคราม กรุงเทพมหานคร วัดศิริพงษ์ธรรมนิมิต กรุงเทพมหานคร วัดบุญศรีมณีกรณ กรุงเทพมหานคร วัดเพชรสมุทร จังหวัดสมุทรสงคราม และวัดป่าคลองกุ้ง จังหวัดจันทบุรี แต่ปัญหาที่เกิดกับแม่ชีคือ เป็นครูผู้สอนอย่างไม่เป็นทางการ แต่ไม่เป็นครูที่เลี้ยงตามระเบียบของกรมการศาสนา

๑.๓) โครงการร่วมกิจกรรมการสอนศีลธรรมร่วมกับโรงเรียนและสถาบันการศึกษาบางแห่ง เป็นโครงการที่แม่ชีสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทยได้รับเชิญจากโรงเรียนต่างๆ ให้ไปร่วมสอนอบรมธรรมะในช่วงโมงศีลธรรมตามตารางสอนบรรจุในการเรียนการสอนของโรงเรียน ซึ่งอาทิตย์ละ ๑ ครั้ง หรืออาทิตย์ละครึ่งวัน เช่น แม่ชีของวัดธรรมนิมิตร ได้รับเชิญไปอบรมธรรมะ สอนสมาธิ สวดมนต์ไหว้พระ และสอนศีลธรรมแก่นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาของโรงเรียนบ้านมาบกรูด อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ทั้งนี้ผู้สอนคือแม่ชีจะต้องใช้ความสามารถและสภาพความเป็นนักบวชนิมนานำศาสนาธรรมไปปลูกฝังนิสัย พฤติกรรม วิธีคิดและค่านิยมแบบพุทธศาสนาให้แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของผู้เรียนอย่างแท้จริง เป็นการเข้าใจและปฏิบัติธรรม เช่น ความมีสติในทุกอิริยาบถของการเรียน การเล่นเกมเรียนอย่างจริงจังไม่เกิดทุกข์ เมื่อเกิดทุกข์วิธีแบบพุทธมีแนวคิดให้ลดความทุกข์ได้อย่างไร แม่ชีจะทำหน้าที่นี้ได้ดี โดยเฉพาะกับกลุ่มนักเรียนหญิงอาจให้ความสนทนากล้นและเปิดเผยขอรับคำแนะนำได้สะดวกกว่าที่จะไปขอคำแนะนำจากพระ

๑.๔) โครงการร่วมกิจกรรมการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยสงฆ์บางวิทยาเขต เป็นการได้ร่วมสอนในระบบมหาวิทยาลัยสงฆ์เอง แม่ชีหลายรูปที่มีความรู้ความสามารถ เช่น แม่ชีพิสมัย เสฏฐัตต์ ได้ร่วมถวายการสอนอภิธรรมแก่พระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา จังหวัดพะเยา

๒) การศึกษานอกระบบ ที่สาขาของแม่ชีไทย ๒๒ แห่ง มีโครงการเกี่ยวข้องกับการศึกษานอกระบบดังนี้

๒.๑) สถานศึกษาธรรมจาริณีวิทยา สาขาสถาบันแม่ชีไทย ปากท่อ จังหวัดราชบุรี เป็นสถานศึกษาที่จัดการสอนโดยคณะแม่ชีและผู้รักาศิล จัดการสอนวิชาสามัญระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายในระบบการศึกษานอกระบบโรงเรียน (กศน.) และสอนวิชาพระปริยัติธรรม ธรรมศึกษาและบาลีศึกษา เริ่มดำเนินการเมื่อปีพ.ศ. ๒๕๓๓ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๓ มีนักเรียนกศน. ๘๖ รูป/คน สายปริยัติธรรม ๘ รูป/คน บาลี ๔ รูป ธรรมศึกษา ๘๐ รูป/คน นักเรียนทั้งหมดอยู่ประจำที่ธรรมจาริณีวิทยา เป็นสถานศึกษาที่เปิดโอกาสให้แม่ชีและเด็กหญิงที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนได้ศึกษาวิชาสามัญ และวิชาสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย นักเรียนทุกคนต้องทำกิจกรรมโครงการ เช่น โครงการพัฒนาชุมชน โครงการชุดคลองการมีโครงการศึกษานอกระบบที่จัดการเรียนการสอนและบริหารจัดการโดยมีแม่ชีประทีป ขวัญอ่อน เป็นผู้อำนวยการสถานศึกษาและเป็นประธานสถาบันแม่ชีไทย ผู้สอนเป็นแม่ชีและผู้ถือศีล ๑๕ รูป/คน ทุนทรัพย์ในสถานศึกษาเป็นเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธา สถานศึกษาจัดการบวชนเกซิมมะแก่เด็กหญิงและประชาชน ผู้สนใจมาอบรมสมาธิวิปัสสนา และรับเชิญไปสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒.๒) ธรรมจารีณีวิทยา ภาคเหนือ ลำพูน (สาขาสถาบันแม่ชีไทยสำนักสุพรหมยานเถรานุสรณ์ บ้านแม่อ่าง ตำบลนครเจดีย์ จังหวัดลำพูน) เป็นโครงการส่งเสริมการศึกษา ช่วยเหลือการศึกษาแก่เด็กหญิงยากจนและด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นสาขาของสถาบันแม่ชีไทย เป็นที่อยู่ของนักเรียนที่ต้องบวชเป็นแม่ชีทั้งหมด ให้การศึกษาสายสามัญ ทางธรรมและฝึกวิชาชีพ เช่น เย็บปักถักร้อย ตัดเย็บเสื้อผ้า การฝีมือ เกษตรผสมผสานและช่างไม้เบื้องต้น การศึกษาสายสามัญเป็นหลักสูตร การศึกษานอกระบบระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย แต่นักเรียนแม่ชีต้องออกไปเรียนร่วมกับศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนชุมชน มีนักเรียนแม่ชีจำนวน ๑๖ รูป ธรรมศึกษา ๔ รูป กศน. ๑๒ รูป จัดการศึกษาโดยแม่ชีอรุณ เพชรอุไร เป็นหัวหน้าโครงการเงินในการจัดการศึกษาได้จากดอกผลของสถาบันแม่ชีไทย เงินสนับสนุนจากกรมประชาสัมพันธ์ เงินบริจาคและเงินจากการขายลำไยที่ปลูกในสวน การสอนธรรมศึกษาเป็นระบบพี่สอนน้องเป็นชุมชนนักบวชเล็ก ๆ ที่มีวัตถุประสงค์ยิ่งใหญ่ เพื่อช่วยเหลือเด็กผู้ด้อยโอกาสให้เป็นคนอย่างสมบูรณ์

โครงการเสริมการเรียนรู้ที่วิทยาลัยธรรมจารีณีปากท่อร่วมกับคุณพูลณวิ เรื่องวิชาชีวิตริเริ่มเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนโดยการสนับสนุนค่าใช้จ่ายทั้งหมดจากสถานทูตออสเตรเลีย ได้แก่ โครงการค่ายสิ่งแวดล้อม โครงการเกษตรทางเลือก พิพิธภัณฑสถานวิทยาศาสตร์ โครงการงานฝีมือ โครงการให้ความรู้เรื่องการป้องกันการใช้แรงงานเด็ก การค้าประเวณี และการถูกล่อลวงเป็นโสเภณี โครงการร่วมสร้างสรรค์ชุมชนและการทำงานเป็นทีม โครงการสุขภาพองค์กรวม และโครงการฝึกโยคะ ซึ่งเป็นการให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๒.๓) ศูนย์พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นการจัดการศึกษาที่ดำเนินการโดยแม่ชีผู้เป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทย ซึ่งฆราวาสผู้ต้องการศึกษาพระพุทธศาสนา ธรรมศึกษาและวิชาการต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือการสอนวิชาพระพุทธศาสนา และเรียนรู้หลักธรรมหรือธรรมศึกษา ตามหลักสูตรของคณะสงฆ์และส่งเสริมเข้าสอบสนามหลวง หลักสูตรประกอบด้วย วิชาพระพุทธศาสนา ศาสนพิธี วัฒนธรรม วิชาภาษาอังกฤษภาคพระพุทธศาสนา วิชาธรรมศึกษา วิชาวาทศิลป์ วิชานาฏศิลป์ วิชาดนตรี พิธีคีต และคอมพิวเตอร์ การจัดการเรียนการสอน เน้นกิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมเสริมความสามัคคี และกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ ให้เด็กมีพัฒนาการและการร่วมกิจกรรม ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่ดำเนินงานโดยแม่ชีได้แก่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว จังหวัดราชบุรี ตั้งอยู่ในสำนักปฏิบัติสวนแก้ว ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิอาจารย์แม่ชีหวานใจ ชุกรชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่งพระอาจารย์มาสอนวิชาพระพุทธศาสนา ๓ ท่าน โรงเรียนเทคนิคศรีวัฒนาส่งอาจารย์มาสอนพิธีคีต คอมพิวเตอร์

ภาษาอังกฤษ และวิชานาฏศิลป์ สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง จัดรับส่งนักเรียน เป็นต้น นับเป็น
การจัดการศึกษาที่สังคมมีส่วนร่วม

๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นโครงการที่แม่ชีส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย มีโครงการ
๓ ประการ คือโครงการให้การอบรมธรรมะ ความรู้พระพุทธศาสนา และอบรมวิปัสสนากรรมฐาน
โครงการให้การฝึกอบรมวิชาชีพเพื่อเสริมรายได้ให้ครอบครัว และโครงการให้การอบรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
สุขภาพ และสมุนไพร

๓.๑) โครงการอบรมวิทยากรภาคฤดูร้อน เป็นการอบรมการเผยแผ่ธรรมะให้แก่แม่ชี
เพื่อให้แม่ชีมีความพร้อมในการอบรมเยาวชน

๓.๒) โครงการอบรมปริยัติธรรม เป็นการอบรมการเผยแผ่ธรรมะให้แก่แม่ชีผู้สอนปริยัติ
ธรรม เพื่อให้แม่ชีมีความสามารถสอนธรรมศึกษาตรี โท เอกได้สถานที่ใช้ในการอบรมโครงการทั้ง
โครงการอบรมแม่ชีเป็นวิทยากรภาคฤดูร้อน และโครงการอบรมแม่ชีครูสอนธรรมศึกษาได้รับการ
อนุเคราะห์สถานที่จัดท้าววันวิทยาลัย และเงินสนับสนุนค่าใช้จ่ายโครงการจากสำนักงานคณะกรรมการ
การส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนากรมประชาสงเคราะห์ นอกจากนี้ มูลนิธิ
สถาบันแม่ชียังขอทุนจากกรมประชาสงเคราะห์สนับสนุนกลุ่มแม่ชีจัดโครงการอบรมค่ายจริยธรรม ที่
สำนักแม่ชีปฏิบัติธรรมเขาพระบาท ตำบลเขาพระ อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี และ
สำนักเนกขัมมจาริณี ตำบลธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรีให้แก่เยาวชนชาย-หญิง

สาขาของสถาบันแม่ชีไทย จำนวน ๘ แห่ง ใน ๒๒ แห่ง ได้จัดโครงการอบรมพิเศษ อบรม
ศีลธรรมจริยา รวมถึงการบวชเนกขัมมะและบวชผู้ปฏิบัติธรรมแก่เยาวชนชาย-หญิงและบุคคลผู้สนใจทุก
ปี คือ เยาวชนและประชาชนผู้สนใจอยากปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนามาขอรับบวชฝึกอบรมตามความ
สนใจ และตามความพร้อมที่ตนเองมีอยู่ งานลักษณะนี้แม่ชีมีศักยภาพในการอบรมสมาธิวิปัสสนาให้
ผู้หญิงทั่วไปที่สนใจ และมีบทบาทมากขึ้นในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย การบวชให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรม
และอบรมศีลธรรมจริยาให้แก่ประชาชนในสังคม ทั้งนี้เงินสนับสนุนโครงการจัดอบรมพิเศษและจัดการ
บวชให้แก่ผู้สนใจปฏิบัติธรรมเป็นเงินสนับสนุนจากกรมประชาสงเคราะห์ที่สถาบันแม่ชีไทยขอให้มีเพียง
๒ ใน ๘ แห่ง ส่วนนอกนั้นเป็นเงินจากเงินบริจาคของผู้มีจิตศรัทธาในแต่ละสำนัก และเงินดอกผลจาก
มูลนิธิของสถาบันแม่ชีไทย นอกจากนี้ยังมีการจัดการบวชเนกขัมมะแก่ผู้ปฏิบัติธรรมทั่วประเทศที่มีแม่ชี
อาศัยอยู่ในวัดเป็นประจำทุกปีเป็นจำนวนมาก

๔) โครงการอบรมแม่ชีให้เห็นเป็นวิทยากรไปสอนวิชาชีพ เป็นโครงการที่สำคัญของแม่ชี
เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ มีผู้ว่างงานมากจึงต้องการเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวด้วยการให้ผู้หญิงใน

ชนบทมีส่วนร่วมในการหารายได้ สำนักแม่ชีจึงจัดอบรมแม่ชีและเยาวสตรีให้มีความรู้ทางการฝีมือ ทำดอกไม้ ตัดเสื้อผ้า บัณฑิตหอม ทำกระดาษสา เป็นที่รู้จักของแม่ชีทั้งหลาย ได้แก่

๔.๑) สำนักสงฆ์แม่ชีไทย ตั้งอยู่ที่ ๔๙-๕๑ ซอยอ่อนนุช ๓๐ แขวงสวนหลวง กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๕๐ ดำเนินงานโดยแม่ชีชวนชม แอ่อวม โดยรับแม่ชีที่สนใจเรียนวิชาชีพเบื้องต้น และส่งเสริมแม่ชีไปอบรมกลุ่มแม่บ้านเยาวสตรีตามที่กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มสถาบันราชภัฏขอมา วัตถุประสงค์ของสำนักเพื่อเป็นโอกาสให้สตรีได้มารวมกลุ่มและได้พูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาของตน และแม่ชีก็มีโอกาสให้คำปรึกษา สอนให้ไหว้พระสวดมนต์และนั่งสมาธิ พร้อมกันนั้นกลุ่มแม่บ้านจะได้มีวิชาชีพเบื้องต้น เพื่อเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว ยังให้ทุนการศึกษาให้แก่แม่ชีที่สนใจเรียนในระดับ ป. ๖ และกศน. ม.ปลาย โดยจะต้องทำงานใช้ทุนให้สำนัก ๒ ปี สำนักขาดแคลนบุคลากรด้านวิชาชีพ เพราะแม่ชีที่บวชสนใจเรียนในระดับที่สูงขึ้นเพื่อเพิ่มวิทยฐานะของตนมากขึ้น ทั้งการเรียนกศน. เรียนมหาวิทยาลัยเปิดของรัฐ และเรียนต่อบาลีศึกษา เงินค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของสำนักได้จากเงินดอกผลของมูลนิธิสำนักสงฆ์แม่ชีไทยที่แม่ชีช้อย มณีขาว เป็นประธาน เงินสนับสนุนจากกรมประชาสัมพันธ์ และขายของที่ผลิตโดยสมาชิกแม่ชีซึ่งมีอยู่ ๑๒ รูป

๔.๒) บ้านหัตถถรณ์ ตั้งอยู่ ๓๓๒ หมู่ ๔ ตำบลบุญจิต อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา ๕๖๑๒๐ ดำเนินงานโดยแม่ชีพิสมัย เสฐฐัตต์ เป็นสมาชิกสถาบันแม่ชีไทย ดำเนินการกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอบรมวิชาชีพ เช่น ตัดเย็บเสื้อผ้า ทำดอกไม้ โภชนาการ ด้วยการรวมกลุ่มชาวบ้านแล้วจัดอบรมวิชาชีพ โดยแม่ชีและชาวบ้านที่เคยรับการอบรมเดินทางไปเป็นวิทยากรสอนชาวบ้านในเขตอำเภอเมือง อำเภอเชียงคำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา อำเภองาว จังหวัดลำปาง และอำเภอบ้านฝาง จังหวัดเชียงราย ค่าใช้จ่ายในการเรียนเสียคนละ ๕๐๐ บาท เป็นค่าตอบแทนวิทยากร ส่วนอุปกรณ์ในการเรียน แม่ชีนำไปจากโรงงานที่บ้านหัตถถรณ์ พร้อมกับหางานจากกรุงเทพ คือ เสื้อผ้า กระโปรง จากกรุงเทพที่ตลาดโบ๊เบ๊ไปให้กลุ่มแม่บ้านเย็บเพื่อหารายได้พิเศษ อีกทั้งยังสอดแทรกการสอนศีลธรรม การนำพุทธศาสนามาใช้แก้ปัญหาชีวิต และจัดการบวชศีลธรรมจาริณี ภาคฤดูร้อนเป็นประจำ ช่วยทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านมีอาชีพ มีรายได้ทำในชุมชนของตน ช่วยสกัดกั้นการอพยพมาทำงานในกรุงเทพฯ การมาขายบริการทางเพศในกรุงเทพฯและที่อื่น ๆ เพราะชาวบ้านมีรายได้เพิ่มและมีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการตัดสินใจสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น เป็นภารกิจการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยที่เป็นประโยชน์แก่สังคมไทยและผู้หญิงไทยอย่างยิ่ง

๔) โครงการส่งวิทยากรแม่ชีไปอบรมวิชาชีพแก่กลุ่มชาวบ้าน เป็นโครงการที่สถาบันแม่ชีไทยได้รับอนุมัติเงินอุดหนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการสังคมแห่งชาติ กรม

ประชาสงเคราะห์ ซึ่งโครงการเกี่ยวกับการส่งวิทยากรไปสอนและอบรมวิชาชีพเพื่อเสริมรายได้มีจำนวน ๕ โครงการคือ

๔.๑) โครงการส่งวิทยากรไปสอนและฝึกอบรมวิชาชีพเพิ่มเสริมรายได้ จังหวัดกาญจนบุรี โดยแม่ชี ๒ ท่านที่ทำงานเกี่ยวกับศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน จัดรวบรวมกลุ่มชาวบ้านมารับการฝึกอบรม

๔.๒) โครงการส่งวิทยากรไปสอนและฝึกอบรมวิชาชีพเพิ่มเสริมรายได้ จังหวัดชลบุรี จัดโดยคณะแม่ชีวัดธรรมนิมิต รวบรวมกลุ่มแม่บ้านมาเรียนการจัดดอกไม้ การฝีมือ สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ

๔.๓) โครงการส่งวิทยากรไปสอนและฝึกอบรมวิชาชีพ โรงเรียนบ้านมาบกุตุ โดยคณะแม่ชีวัดธรรมนิมิต จังหวัดชลบุรี

๔.๔) โครงการส่งวิทยากรไปสอนและฝึกอบรมวิชาชีพ ณ สำนักปฏิบัติธรรมบ้านปูแกง ตำบลแม่เย็น อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย คณะวิทยากรส่วนใหญ่เป็นแม่ชีอาสาสมัคร และวิทยากรอาสาสมัครร่วมช่วยในบางครั้ง

๔.๕) โครงการส่งวิทยากรไปสอนและฝึกอบรมวิชาชีพ ณ สำนักแม่ชีนารีนวงศ์ ตำบลบ้านสวน อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

นอกจากนี้ ยังมีโครงการอบรมวิชาชีพแก่ประชาชนของสาขาสถาบันแม่ชีไทย ได้แก่ สาขานองหงส์ สำนักธรรมเมตตา ตำบลนองหงส์ อำเภอนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ส่งแม่ชีอาสาสมัครสังกัดสถาบันแม่ชีไทยไปเป็นวิทยากรสอนวิชาชีพตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ขอมา โครงการอบรมจริยธรรมและหัตถกรรมที่ แม่ชีวีร์ และแม่ชีเพ็ญ ร่วมกันสอนให้แก่พนักงานโรงงานบริษัทเซฟสกριν จำนวนหลายร้อยคน เป็นเวลา ๒ เดือน นอกจากนี้ยังตั้งศูนย์ชุมชนการเรียนรู้เฉลิมพระเกียรติ ในสำนักธรรมเมตตา และแม่ชีสอนการศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) ระดับม.ต้น และม.ปลาย

๕) โครงการให้การอบรมเกี่ยวกับผู้สูงอายุสุขภาพและสมุนไพร เป็นโครงการให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ชาวบ้าน เฉพาะกลุ่มได้แก่โครงการอบรมผู้สูงอายุ โครงการสุขภาพชุมชน และโครงการอบรมให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรค ดังนี้

๕.๑) โครงการชมรมผู้สูงอายุ เป็นโครงการให้ความรู้ความเข้าใจกับกลุ่มผู้สูงอายุ ด้วยการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ จัดเฉพาะวันพระ ให้รู้จักวิธีการรักษาสุขภาพ การรับประทานอาหารที่ถูกต้อง การออกกำลังกาย การฝึกกายบริหารที่เหมาะสมกับวัย ร่วมปฏิบัติธรรม ถือนิสสัย และนั่งสมาธิ ฝึกโยคะตามความเหมาะสมของบุคคล จัดโดยสถาบันแม่ชีไทย เชิญวิทยากรผู้มีความรู้เฉพาะทาง เช่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข พระ แม่ชี ให้การอบรมและฝึกปฏิบัติ รวมกลุ่มผู้สูงอายุที่วัดบุญญฤทธาราม และวัดธรรมนิมิต จังหวัดชลบุรี ได้รับการสนับสนุนเงินงบประมาณจากกรมประชาสงเคราะห์

๕.๒) โครงการสุขภาพชุมชน เป็นโครงการที่มีกิจกรรมให้การอบรมธรรมะและการสอน อาชีพแก่ผู้ติดเชื้อเอดส์ และญาติผู้ป่วย จัดกิจกรรมการสอนอาชีพเบื้องต้น โดยแม่ชี ๒ รูป จาก สถาบันแม่ชีไทย ด้วยการนำของแม่ชีวาริ เชื้อทัศนประสิทธิ์ ได้แก่ การทำกรวยหอม น้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม โภชนาการ ยาหม่อง ฯลฯ แก่ผู้ติดเชื้อ HIV ผู้ป่วยเอดส์จำนวนหนึ่ง ครอบครัว กลุ่มสตรีและเด็กที่ได้รับผลกระทบจากเอดส์ กลุ่มผู้ด้อยโอกาส กลุ่มคนที่ถูกเลิกจ้าง และว่างงาน เนื่องมาจากการติดเชื้อ ซึ่งคนกลุ่มนี้ประสบปัญหาทางสังคม ถูกรังเกียจและกีดกันออกจากสังคม ผู้บริหารโครงการและประสานงานโครงการสุขภาพชุมชน คือคุณพิมพ์ใจ อินทะมูล ซึ่งได้รับรางวัลคนดี ศรีสังคม พ.ศ. ๒๕๔๐ และเป็นผู้ติดเชื้อเอดส์ด้วย สำหรับแม่ชีเป็นผู้จัดการอบรมอาชีพเบื้องต้นให้และ จัดหาอุปกรณ์ให้โดยไม่คิดมูลค่าเพื่อช่วยผู้ป่วยและครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น นำธรรมะ การนั่งสมาธิ ให้แก่ผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยสามารถยอมรับสภาพชีวิตให้อยู่ได้ด้วยความเข้มแข็งและอยู่ในชุมชนที่รวมตัวกันได้ อย่างเข้มแข็งพึ่งตนเองได้

๕.๓) โครงการอบรมให้คำแนะนำเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรรักษาโรค เป็นโครงการให้การ แนะนำช่วยเหลือชาวบ้านรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร ซึ่งหลวงพ่อดุสิตท่านเป็นผู้ค้นพบตัวยาสุนัขไธสง จาก การปฏิบัติกรรมฐานและเป็นเจ้าของโครงการ ผู้ดำเนินการเป็นคณะแม่ชีโดยการนำของแม่ชีบุญหลี ดอนปัดสา เป็นผู้ผลิตยาลูกกลอนและยากว่น ทำจากสมุนไพรรักษาโรคเบาหวาน ความดันโลหิต โรค แก้วดี โรคอัมพาต โดยไม่คิดมูลค่า แต่ผู้มาขอรับยาและขอรับคำแนะนำต้องมีสัจจะ ต้องอธิษฐานศีล ๕ เป็นอย่างน้อย แม้โครงการนี้หลวงพ่อดุสิตจะเป็นเจ้าของโครงการและเจ้าของสูตรยา แต่การบริหาร จัดการและการดำเนินงานทั้งหมด ของโครงการเป็นของคณะแม่ชี นอกจากนี้หลวงพ่อดุสิตท่านโดย คณะแม่ชีจัดการบวชเยาวชนปีละ ๒ ครั้ง เป็นการบวชเพื่อฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ในขณะเดียวกันแม่ชีจะ พาเยาวชนเหล่านั้นไปดูแลตัวยาสุนัขไธสง สอนและอบรมให้รู้สรรพคุณของสมุนไพรการยาว่าบำบัดโรคใด เป็นกิจกรรมที่วัดป่าสามัคคีศิริพัฒนาราม ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ดำเนินมา นานกว่า ๓๐ ปีแล้ว การให้การศึกษาแนะนำของกลุ่มแม่ชีกลุ่มนี้ เป็นการให้การศึกษาแนะนำตาม ความสนใจของผู้ต้องการศึกษา ซึ่งเป็นการอนุรักษภูมิปัญญาไทย อนุรักษความเป็นไทย เกิดความ ภาคภูมิใจในความเป็นชุมชน การช่วยเหลือและพึ่งพาตนเองได้

๒.๓.๔ สิทธิของการศึกษาของแม่ชีไทย

๒.๓.๔.๑ โอกาสในการศึกษาของแม่ชี

การจัดการศึกษา ต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย^{๒๗}

ตามความในมาตรา ๑๐ ในหมวด ๒ ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาซึ่งรัฐต้องจัดการศึกษาให้บุคคลมีสิทธิเสมอกัน และมีโอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย แสดงว่าแม่ชีต้องได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเช่นกัน

บิดา มารดาหรือผู้ปกครองมีหน้าที่จัดให้บุตร หรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลได้รับการศึกษาภาคบังคับตามมาตรา ๑๗ และตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องตลอดจนให้ได้รับการศึกษานอกเหนือจากการศึกษาภาคบังคับตามความพร้อมของครอบครัว^{๒๘}

ตามความในมาตรา ๑๑ แม่ชีซึ่งอยู่ในความดูแลของเจ้าสำนักที่เป็นแม่ชีหรือพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาสให้ได้รับการศึกษาภาคบังคับ และได้รับการศึกษานอกเหนือจากการศึกษาภาคบังคับตามความพร้อมของครอบครัวซึ่งผู้ดูแลแม่ชีจะต้องจัดให้ตามความพร้อม

นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง^{๒๙}

ตามความในมาตรา ๑๒ สำนักแม่ชีและวัดซึ่งเป็นสถาบันศาสนาจึงมีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่แม่ชีได้ศึกษาจนจบการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายหรือ ม. ๖

บิดา มารดาหรือผู้ปกครองมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ดังต่อไปนี้

๑) การสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดู และการให้การศึกษแก่บุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแล

๒) เงินอุดหนุนจากรัฐ สำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของบุตรหรือบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลที่ครอบครัวจัดให้ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด

^{๒๗} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์กรมหาชน). กรอบแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกระดับอุดมศึกษา. หน้า ๘.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๘.

๓) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด (สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา(องค์กรมหาชน),๒๕๔๗:๘)

ตามความในมาตรา ๑๓ ผู้ปกครอง แม่ชีซึ่งหมายถึง แม่ชีหัวหน้าสำนักชี และเจ้าอาวาส พระสงฆ์ผู้ปกครองวัดที่ผู้ปกครองแม่ชีมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ ได้แก่ การสนับสนุนจากรัฐ เงินอุดหนุนจากรัฐและการยกเว้นภาษีสำหรับให้ความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูและการให้การศึกษาแก่แม่ชีซึ่งอยู่ในความดูแล เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานแก่แม่ชี และการลดหย่อนภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามกฎหมาย ซึ่งวัดและสำนักแม่ชีต้องได้รับ

บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ดังต่อไปนี้

๑) การสนับสนุนจากรัฐ ให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดู บุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ

๒) เงินอุดหนุนจากรัฐ สำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามที่กฎหมายกำหนด

๓) การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด

ตามความในมาตรา ๑๔ สำนักแม่ชีและวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลแม่ชี ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ ได้แก่ การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบคือแม่ชี เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนดให้แก่แม่ชี และการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนดที่จัดให้แก่แม่ชี

ดังนั้น สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาของแม่ชีและผู้ดูแลปกครองแม่ชีคือสำนักแม่ชีและวัด รวมทั้งแม่ชีเจ้าสำนักแม่ชี และเจ้าอาวาสวัดผู้ปกครองดูแลแม่ชีจะต้องมีหน้าที่จัดการศึกษาให้แม่ชีมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการเลี้ยงดู และให้การศึกษาแก่บุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ เงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่แม่ชีซึ่งอยู่ในความดูแลตามที่กฎหมายกำหนด การลดหย่อนหรือยกเว้นภาษีสำหรับค่าใช้จ่ายการศึกษาตามที่กฎหมายกำหนด และแม่ชีจะต้องมีสิทธิและโอกาสเสมอกันกับบุคคลอื่นในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย รวมทั้งแม่ชีต้องได้รับการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากสำนักแม่ชีและวัด ตามสิทธิประโยชน์ที่สถาบันศาสนาและสถาบันสังคมอื่นมีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี

๒.๓.๔.๒ สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาของแม่ชี

แม่ชีเป็นบุคคลที่ประชาชนคนหนึ่งในประเทศไทย จึงมีสิทธิที่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่วถึงไม่ว่าแม่ชีจะอาศัยอยู่ที่ใดของประเทศไทย และการศึกษาที่ได้รับขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีของแม่ชีจะต้องเป็นการศึกษาที่มีคุณภาพโดยได้รับโอกาสเสมอกันกับบุคคลอื่นในสังคม และไม่เสียค่าใช้จ่ายในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐต้องจัดให้แก่แม่ชี นี่คือนิติที่แม่ชีจะต้องได้รับตามมาตรา ๑๐ ในหมวด ๒ ว่าสิทธิและหน้าที่ทางการศึกษาแห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ จากข้อมูลการวิจัยของปาริชาติ สุวรรณบุปผา ซึ่งผู้จัดการศึกษาในศูนย์สำหรับการศึกษาในระบบให้แก่แม่ชีได้ศึกษา ส่วนใหญ่ไม่มีวุฒิการศึกษาโดยตรง ศูนย์จำนวนมากเป็นศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ บุคลากรหรือครูที่เป็นแม่ชีส่วนใหญ่ จบการศึกษา ม. ๓ ม. ๖ ปวช. รวมทั้งภารกิจแม่ชีมีมากจึงไม่สามารถไปรับการอบรมเพิ่มเติม ยกเว้นวิทยาลัยมหาบชบติเถรีวิทยาลัย ซึ่งสังกัดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งบุคลากรต้องจบการศึกษาปริญญาโทหรือมีความรู้ทางธรรมสูงระดับบาลีเปรียญ ๙ ตามคุณสมบัติของบุคลากรอาจารย์ของมหาวิทยาลัย ในขณะที่แม่ชีมีสภาพไม่ชัดเจนระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์ จึงทำให้โอกาสไปศึกษาขั้นพื้นฐานและชั้นอุดมศึกษาในระบบและนอกระบบจึงมีปัญหาอุปสรรคมาก

๑) สิทธิและหน้าที่ของแม่ชีในการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การที่แม่ชีมีสถานภาพไม่ชัดเจนการศึกษาในระบบร่วมกับนักเรียนในสถานศึกษาทั่วไปในการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงไม่มีหรือถ้ามีก็น้อย เมื่อเทียบกับพระภิกษุสามเณรมีการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปรีดีสามัญในวัดให้ภิกษุสามเณรได้เรียน ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย ทำให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนจนจบมัธยมศึกษาในการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งมีการจัดการศึกษาทางธรรมทั้งแผนกบาลีศึกษาและแผนกธรรมศึกษา ซึ่งเป็นหน้าที่ที่พระภิกษุและสามเณรต้องเรียนเช่นเดียวกันแม่ชีมีการจัดการศึกษาทางธรรมทั้งแผนกธรรมศึกษา และแผนกบาลีให้แม่ชีเรียน รวมทั้งการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โอกาสและอุปสรรค ด้านสิทธิและหน้าที่ในการศึกษาขั้นพื้นฐานของแม่ชีมีดังนี้

๑. สถานศึกษาที่ให้แม่ชีได้เลือกศึกษาในระดับการศึกษาที่ให้แม่ชีได้ศึกษามีน้อยในสำนักแม่ชี จึงเป็นอุปสรรค

๒. สถานภาพของแม่ชีที่เป็นนักบวชทำให้ไปเรียนร่วมกับนักเรียนทั่วไปทำได้ยาก แต่เข้าศึกษาร่วมกับพระภิกษุ

๓. การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนาและหน่วยงานของรัฐมีน้อยในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับแม่ชีจึงเป็นอุปสรรค

๔. หน้าที่ของแม่ชีที่จะต้องดูแลพระภิกษุและดูแลวัดทำให้โอกาสในการศึกษาขั้นพื้นฐานมีน้อยจึงเป็นอุปสรรค

๕. หน้าที่ของแม่ชีในการจัดการศึกษาของศูนย์และสำนักชีมีมากทำให้ไม่มีเวลาไปศึกษาต่อ

๒) สิทธิและหน้าที่ของแม่ชีในการศึกษาทางธรรม

แม่ชีมีหน้าที่ต้องเรียนต้องศึกษาทางธรรมและปฏิบัติธรรมพร้อมกันนั้น สำนักแม่ชีและวัดมีการจัดการศึกษาทางธรรมและการปฏิบัติธรรมในหลายรูปแบบ ทั้งโครงการระยะสั้น และหลักสูตรที่ได้ประกาศนียบัตร ได้แก่ ธรรมศึกษา บาลีศึกษา และอภิธรรมศึกษา ทำให้แม่ชีแม่นยำในพระธรรมและพระวินัย ซึ่งมีความสำคัญในการเป็นนักบวช แต่การเชื่อมโยงกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงนั้นยังขาด จึงทำให้เกิดการแยกส่วนพุทธศาสนาออกจากทางโลกทำให้การนำคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้แก้ปัญหาจึงยังเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องจัดการศึกษาให้แม่ชี เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของแม่ชี โอกาสและอุปสรรคด้านสิทธิและหน้าที่ในการศึกษาทางธรรมของแม่ชีมีดังนี้

๑. สถานศึกษาที่จัดธรรมศึกษา บาลีศึกษาและอภิธรรมศึกษามีอยู่ในสำนักงานแม่ชีและจัดส่งสอบจึงเป็นโอกาส

๒. สถานศึกษาที่จัดการปฏิบัติธรรมและอบรมผู้สอน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมีอยู่ในสำนักแม่ชีและวัดจึงเป็นโอกาส

๓. สถานศึกษาในสำนักชีและวัดให้แม่ชีมีส่วนในการจัดการศึกษาทางธรรม ทั้งเป็นผู้สอนและผู้บริหาร จึงเป็นโอกาสให้แม่ชีได้ใช้วิชาความรู้ทางธรรม

๔. สำนักแม่ชีและสถาบันแม่ชีมีการจัดส่งแม่ชีไปสอนในโครงการต่าง ๆ ในสถานศึกษา และในชุมชนในการสอนธรรมะและการปฏิบัติธรรม จึงเป็นโอกาสให้แม่ชีได้ใช้วิชาความรู้ทางธรรม

๕. ชุมชนและองค์กรต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชนให้การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาของแม่ชียังมีน้อยจึงเป็นอุปสรรคต่อการศึกษาของแม่ชี และการจัดการศึกษาของแม่ชี

๓) สิทธิและหน้าที่ของแม่ชีในการศึกษาขั้นอุดมศึกษา

แม่ชีได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานทางธรรมและการปฏิบัติธรรมดีมีแต่แม่ชีที่ได้รับสิ่งทางโลกขั้นพื้นฐานยังมีจำนวนน้อยโดยเฉพาะแม่ชีที่มีภูมิลำเนาจากชนบทซึ่งสังเกตจากศูนย์ต่าง ๆ ที่ดำเนินอบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งจะมีการจัดการเรียนการสอนบางส่วนและจัดส่งเสริมสนับสนุนให้เรียนกับศูนย์ของชุมชน แต่ยังขาดการส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ อย่างชัดเจนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

สถาบันแม่ชีไทย เมื่อพิจารณาการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของแม่ชีมีการจัดการศึกษาโดยแม่ชีมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนและจัดการศึกษาให้แม่ชีโดยตรงมีเพียงแห่งเดียว ส่วนมหาวิทยาลัยที่เปิดรับแม่ชีเข้าเรียนต่อระดับปริญญาตรี โทและเอก โดยเพิ่อนุญาตให้แม่ชีเข้าร่วมเรียนตามระบบอย่างเป็นทางการ ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเข้าศึกษาต่อปริญญาตรีและโท มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเข้าศึกษาต่อปริญญาตรี โทและเอก มหาวิทยาลัยมหิดลเข้าศึกษาต่อปริญญาตรี โทและเอก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเข้าศึกษาระดับปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกริกเข้าศึกษาต่อปริญญาตรีและโท มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชเข้าศึกษาระดับปริญญาตรีและโท มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญเข้าศึกษาระดับปริญญาโท และมหาวิทยาลัยพายัพเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาตรี โอกาสและอุปสรรคด้านสิทธิและหน้าที่ในการศึกษาชั้นอุดมศึกษาของแม่ชีมีดังนี้

๑. สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาให้แม่ชีศึกษาโดยตรงมีเพียงแห่งเดียวคือ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ส่วนมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยของสงฆ์ ที่เพิ่เปิดรับแม่ชีเข้าศึกษาในคณะต่าง ๆ เป็นการเพิ่มโอกาส

๒. สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาหลายแห่งเปิดรับแม่ชีเข้าศึกษาระดับปริญญาโท แต่ไม่เปิดรับระดับปริญญาตรี ยกเว้นมหาวิทยาลัยเอกชนและมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช เป็นทั้งโอกาสและอุปสรรค

๓. สถานภาพของแม่ชีไม่ชัดเจนอยู่ระหว่างนักบวชกับฆราวาส จึงมีผลต่อการเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยหลายแห่งในเรื่องคุณสมบัติจึงเป็นอุปสรรค

๔. มหาวิทยาลัยของรัฐส่วนใหญ่ไม่รับแม่ชีเข้าศึกษาต่อปริญญาตรี เป็นอุปสรรคในการศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาของแม่ชี

๕. สังคมกำหนดสถานภาพไม่ชัดเจนของแม่ชีระหว่างนักบวชและฆราวาสจึงทำให้การร่วมศึกษา การร่วมสังคม และการร่วมอาศัยของแม่ชียากลำบาก จึงเป็นอุปสรรค

๒.๓.๔.๓ สิทธิและหน้าที่การจัดการศึกษาของแม่ชี

แม่ชีในฐานะบุคลากรทางการศึกษาที่ร่วมในการจัดการศึกษาและในฐานะหัวหน้า แม่ชีที่จัดการสำนักแม่ชีดูแลปกครอง แม่ชีที่เป็นนักบวชแต่ในสภาพที่เป็นอยู่แม่ชีไม่สามารถจัดตั้งสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ ได้ตามกฎหมายของกรมประชาสงเคราะห์ กรมการศาสนาและหน่วยงานของรัฐ ผู้ดำเนินการได้ต้องเป็นเจ้าของาสวัด หรือสำนักสงฆ์ซึ่งทำให้การจัดตั้งสถานศึกษาของแม่ชีและสำนักแม่ชีจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากและมีเพียงไม่กี่แห่ง สำนักแม่ชีมีฐานะไม่ชัดเจนว่าจะเป็นศาสนสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาหรือไม่ ถ้าแม่ชีและสำนักแม่ชีไม่อยู่ในฐานะใดเลยทั้งผู้ก่อตั้งสถานศึกษา ผู้ปกครองดูแลแม่ชี ผู้จัดการศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาจะทำให้การจัดการศึกษาในทุกๆระดับสำหรับแม่ชีจะมี

อุปสรรคและความยุ่งยากมาก หากเหลือเพียงบุคลากรทางการศึกษาและผู้สอนหรือผู้มีส่วนร่วมทางการศึกษาจะทำให้สิทธิและหน้าที่การจัดการศึกษาของแม่ชีลดลง สำหรับแม่ชีที่เป็นผู้ก่อตั้งสถานศึกษาก็จะมีสิทธิในการขอรับสิทธิในการจัดการศึกษาให้แก่แม่ชีและผู้เรียนในสถานศึกษา โอกาสและอุปสรรคด้านสิทธิและหน้าที่การจัดการศึกษาของแม่ชีมีดังนี้

๑) สถานศึกษาที่จัดขึ้นในวัดเจ้าอาวาสเป็นผู้อำนวยการและผู้ก่อตั้ง ทำให้แม่ชีไม่มีการขอรับสิทธิประโยชน์ การสนับสนุนจากรัฐให้มีความรู้ความสามารถในการอบรมเลี้ยงดูบุคคลซึ่งอยู่ในความดูแลรับผิดชอบ และเงินอุดหนุนจากรัฐสำหรับจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานตามที่กฎหมายกำหนด จึงเป็นอุปสรรค

๒) สำนักแม่ชีไม่มีสถานะเป็นสถาบันศาสนา จึงไม่มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงเป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาดังตัวอย่าง สถาบันการศึกษาอุดมศึกษามหาบัณฑิตเอรีวิทยาลัยซึ่งอยู่ในสังกัดของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๓) สถาบันแม่ชี สำนักแม่ชีและแม่ชีขาดการสนับสนุนจากชุมชนและองค์กรต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรมและขาดทิศทางที่ชัดเจน ทำให้การจัดการศึกษาของแม่ชีจึงไม่มีแรงสนับสนุน ทำให้ไม่สามารถจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาได้ จึงเป็นอุปสรรค

๔) บางส่วนของแม่ชีมีความรู้ความสามารถ จึงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา จึงเป็นโอกาสแต่เป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับการศึกษาทั้งระบบ

๒.๓.๔.๔ ศักยภาพความรู้ความสามารถทางการศึกษาของแม่ชี

ศักยภาพความรู้และความสามารถทางการศึกษาของแม่ชีจะต้องพิจารณาไปที่ละส่วน และพิจารณาภาพรวม ด้านศักยภาพของแม่ชีจะต้องมองที่ศักยภาพทางเศรษฐกิจและศักยภาพทางสังคม ชุมชนที่มีอยู่ในตัวแม่ชีเองและที่แม่ชีมีต่อสังคมและชุมชน ความรู้ความสามารถของแม่ชีจะพิจารณารวมหรือแยกก็ได้ แม่ชีมีบทบาทต่อสังคมมากขึ้นทั้งในทางธรรมและทางโลก เนื่องจากความศรัทธาในความประพฤติของแม่ชีรูปนั้น ศักยภาพความรู้ความสามารถทางการศึกษาของแม่ชีจะมีผลต่อการศึกษาที่แม่ชีจะพัฒนาตนเอง และมีผลต่อการจัดการศึกษาของแม่ชีที่จะทำให้แม่ชีมีการพัฒนาตนเองทางด้านการศึกษาดีขึ้น และแม่ชีจะมีบทบาทในการจัดการศึกษาที่มีต่อสังคมและต่อแม่ชีเอง

๑. ศักยภาพทางการศึกษาของแม่ชี เป็นศักยภาพของแม่ชีทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคม จากความหมายของเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อตอบสนองความต้องการ ความต้องการของมนุษย์ที่มีอย่างไม่จำกัด ศักยภาพทางเศรษฐกิจของแม่ชีคือทรัพยากรที่แม่ชีมีอยู่ ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทองของแม่ชี รายได้ที่แม่ชีสามารถหาได้ ความสามารถของแม่ชีในการหารายได้คือเงิน และฐานะทางเศรษฐกิจของญาติโยมของแม่ชีเอง ซึ่งศักยภาพทางเศรษฐกิจ

ของแม่ซีเองจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญในการเลือกศึกษาต่อในระดับต่าง ๆ ทั้งการศึกษาขั้นพื้นฐานและชั้นอุดมศึกษา ศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนแม่ซีซึ่งเป็นโยมที่ไม่ใช่ญาติ และแม่ซีซึ่งเป็นหัวหน้าสำนักแม่ซีรวมทั้งบุคคลอื่นที่ต้องการสนับสนุนแม่ซีทางการศึกษา ส่วนศักยภาพทางสังคมเป็นแรงสนับสนุนของคนในชุมชน คนในสังคมและโยมที่ให้การสนับสนุนแม่ซีในการทำกิจกรรมและภารกิจต่าง ๆ ซึ่งต้องการสนับสนุนแม่ซีทางการศึกษา โอกาสและอุปสรรคด้านศักยภาพทางการศึกษาของแม่ซีมีดังนี้

๒. ศักยภาพทางเศรษฐกิจของแม่ซี ได้แก่ ทรัพย์สินเงินทองของแม่ซี รายได้ของแม่ซี ความสามารถในการหารายได้ของแม่ซี และฐานะทางเศรษฐกิจของญาติโยม

๓. ศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนแม่ซี ได้แก่ ฐานะทางเศรษฐกิจของโยมที่ไม่ใช่ญาติ ฐานะทางเศรษฐกิจของแม่ซีที่เป็นหัวหน้าแม่ซีในสำนักแม่ซี

๔. ศักยภาพทางสังคมของแม่ซี เป็นแรงสนับสนุนทางสังคมของคนในชุมชน คนในสังคม และโยมที่ให้การสนับสนุนแม่ซีในการทำกิจกรรมและภารกิจต่าง ๆ ที่สามารถสนับสนุนแม่ซีทางการศึกษา ทำให้แม่ซีสามารถศึกษาต่อได้ ซึ่งเป็นทั้งแรงกระตุ้น ความช่วยเหลือ การให้คำปรึกษาทางด้านการศึกษา

๒) ความรู้ความสามารถทางการศึกษาของแม่ซี เป็นความรู้ความสามารถที่แม่ซีมีทางด้านการศึกษา ซึ่งสามารถใช้ในการศึกษาต่อและสามารถใช้ในการจัดการศึกษา รวมทั้งการทำกิจกรรมอื่น ๆ ที่แม่ซีสามารถดำเนินการได้ ความรู้และความสามารถทางการศึกษาของแม่ซีเป็นสิ่งที่มีความรู้ความสามารถทำให้เกิดขึ้นได้จากการศึกษาและจากประสบการณ์การทำงานทำกิจกรรม ความสามารถก็เช่นกันสามารถทำให้เกิดขึ้นได้จากการศึกษาและประสบการณ์การทำงานทำกิจกรรม ซึ่งทั้งความรู้และความสามารถของแม่ซีเกิดเพิ่มพูนขึ้น จากการศึกษาเพิ่มขึ้นและจากประสบการณ์ที่มีเพิ่มขึ้น ความรู้ความสามารถทางการศึกษาของแม่ซีเป็นสิ่งที่จะทำให้แม่ซีนำไปใช้ในการศึกษาต่อ ได้แก่ ความรู้ความสามารถที่ใช้ในการศึกษาร่วมกับผู้อื่นในชั้นเรียนและการทำกิจกรรมความรู้ความสามารถที่ใช้ในการต่อยอดเชื่อมโยงกับสิ่งที่กำลังเรียนรู้ให้สามารถเพิ่มพูนและพัฒนาขึ้น ความรู้ความสามารถเหล่านี้ของแม่ซีทางการศึกษาจะมีผลต่อการศึกษาต่อของแม่ซี โอกาสและอุปสรรคด้านความรู้ความสามารถทางการศึกษาของแม่ซีมีดังนี้

๑. ความรู้ความสามารถของแม่ซีที่สามารถใช้ในการสอบการแข่งขันเพื่อให้ได้ศึกษาต่อในสถานศึกษาที่ต้องการ

๒. ความรู้ความสามารถของแม่ซีที่สามารถใช้ในการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาความรู้และความเข้าใจในการเลือกและตัดสินใจ สาขาวิชาและสถานศึกษาที่ต้องการศึกษาต่อตามความถนัดและความต้องการ

๓. ความรู้ความสามารถในการศึกษาค้นคว้าเพื่อหาความรู้เพิ่มเติมให้มีความพร้อมต่อการศึกษาต่อในสาขาที่ต้องการ

๔. ความรู้ความสามารถในการศึกษาค้นคว้าเพื่อเตรียมตัวให้พร้อมการใช้ชีวิตและการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในการศึกษาสาขาวิชาและในสถานศึกษาที่ต้องการศึกษา

๕. ความรู้ความสามารถในการศึกษาร่วมกันกับผู้อื่นและเรียนรู้จากอาจารย์ที่สอนในสาขาวิชาและสถานศึกษาที่ต้องการศึกษา

๖. ความรู้ความสามารถในการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมและการทำงานตามที่ได้รับมอบหมายในสาขาวิชาและสถานศึกษาที่ต้องการศึกษา

เมื่อพิจารณาภาพรวมของศักยภาพ ความรู้ความสามารถของแม่ชีแล้ว หากแม่ชีรูปใดมีศักยภาพทางเศรษฐกิจต่ำทั้งของตนเองและผู้สนับสนุนก็จะทำให้โอกาสทางการศึกษาลดลง แต่ถ้าอย่างใดอย่างหนึ่งต่ำอีกอย่างสูงก็ยังมีโอกาส หากศักยภาพทางสังคมของแม่ชีก็ต่ำด้วยโอกาสนี้ก็จะลดลงไปอีก แต่หากความรู้ความสามารถสูงแม่ชีรูปนั้นก็ยังมีโอกาส แต่ต้องใช้ความพยายามมาก ยกเว้นความรู้ความสามารถนั้นเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม แรงสนับสนุนของสังคมประกอบก็จะทำให้โอกาสทางการศึกษาเพิ่มขึ้น แสดงว่าโอกาสทางการศึกษาขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายด้านของแม่ชีประกอบกัน

๒.๓.๔.๕ ศักยภาพความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชี

ศักยภาพความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชี เช่นเดียวกับศักยภาพความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชีที่ต้องพิจารณาทั้งที่ละส่วนและพิจารณาภาพรวม ด้านศักยภาพของแม่ชีในการจัดการศึกษาจะต้องพิจารณาทั้งศักยภาพทางเศรษฐกิจและศักยภาพทางสังคม ชุมชนที่มีอยู่ในตัวแม่ชีเองและที่แม่ชีมีต่อสังคมและชุมชน ความรู้ความสามารถของแม่ชีที่มีต่อการจัดการศึกษาทั้งที่สามารถใช้ในการจัดการศึกษาและที่สังคมชุมชนยอมรับและเชื่อถือให้แม่ชีจัดการศึกษา ซึ่งแม่ชีจะต้องพัฒนาขึ้นมาและทำให้สังคมยอมรับโดยเฉพาะในกลุ่มแม่ชีเองต้องช่วยกันสนับสนุนเพื่อเป็นแรงในการช่วยให้การจัดการศึกษาของแม่ชีเกิดขึ้น สังคมยอมรับและต้องการให้แม่ชีเข้ามาจัดการศึกษาให้แม่ชีได้ศึกษาและส่วนอื่น ๆ ของสังคมได้ศึกษาจากการจัดการศึกษาของแม่ชี

๑) ศักยภาพการจัดการศึกษาของแม่ชี เป็นศักยภาพของแม่ชีทั้งทางเศรษฐกิจและทางสังคมในการจัดการศึกษา เช่นเดียวกับศักยภาพของแม่ชีทางการศึกษา โดยเพิ่มการจัดการศึกษาซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการผลิตแต่เป็นการบริการ ผู้ผลิตเป็นผู้ทำหน้าที่รวบรวมปัจจัยการผลิตมาผลิตสินค้าและบริการแล้วจำหน่ายจ่ายแจกสินค้าและบริการที่ผลิตได้ให้แก่ผู้บริโภค ทั้งจ่ายผลตอบแทนให้แก่เจ้าของปัจจัยการผลิต การจัดการศึกษาของแม่ชีจึงต้องคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่เป็นศักยภาพทางเศรษฐกิจในการจัดการศึกษาแล้ว ยังต้องคำนึงถึงผลผลิต ผลได้ที่เกิดขึ้นด้วย เมื่อพิจารณาศักยภาพทาง

เศรษฐกิจของแม่ซีทางการจัดการศึกษา ซึ่งจะพิจารณาถึงการจัดการโดยคนเดียวหรือแม่ซีรูปเดียว การจัดการโดยคณะคือคณะแม่ซี และการจัดการโดยสำนักแม่ซี หากพิจารณาในภาพรวมศักยภาพทางการจัดการศึกษาของแม่ซีในองค์กรวม ทั้งบุคคล คณะบุคคล และสถาบัน ศักยภาพทางเศรษฐกิจในการจัดการศึกษาจะมีองค์ประกอบเพิ่มขึ้น ได้แก่ ทรัพยากรเงินทองของแม่ซี ทรัพยากรเงินทองของคณะแม่ซีที่สามารถระดมมาได้เพื่อใช้ในการจัดการศึกษาทรัพยากรมากขึ้นซึ่งจะต้องไต่รตรองให้รอบคอบมากขึ้น แต่ก็จะมีพลังมากขึ้น ศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซี โดยรวมจะเป็นศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนที่เป็นญาติโยมของแม่ซี ของคณะแม่ซีและของสำนักแม่ซีที่มีความประสงค์จะสนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซี ของคณะแม่ซี และของสำนักแม่ซี ถ้ารู้จักระดมสนับสนุนที่ดีก็จะได้ทุนทรัพย์มาก ส่วนศักยภาพทางสังคมเป็นแรงสนับสนุนของคนในชุมชน คนในสังคมและที่ให้การสนับสนุนแม่ซี คณะแม่ซี และสำนักแม่ซี ในการจัดกิจกรรมและภารกิจต่าง ๆ ซึ่งต้องการสนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซี ของคณะแม่ซีและของสำนักแม่ซี โอกาสและอุปสรรคด้านศักยภาพการจัดการศึกษาของแม่ซีมีดังนี้

๑. ศักยภาพทางเศรษฐกิจการจัดการศึกษาของแม่ซี เป็นภาพรวมของศักยภาพทางเศรษฐกิจทางการจัดการศึกษาของแม่ซี คณะแม่ซีและสำนักแม่ซี ซึ่งจะสามารถระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจจากหลายภาคส่วนมาใช้ได้อย่างเหมาะสมตามอัตภาพของทุกภาคส่วนโดยไม่เป็นการเบียดเบียนได้ ประโยชน์และมีความสุขตามอัตภาพซึ่งจะเข้มแข็งกว่าทรัพยากรจากบุคคลคนเดียว แรงขับเคลื่อนจะน้อยกว่าการระดมจากทุกภาคส่วน

๒. ศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซีเป็นภาพรวมของศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซี ของคณะแม่ซีและสำนักแม่ซี ซึ่งจะสามารถระดมทรัพยากรทางเศรษฐกิจจากผู้สนับสนุนจากหลายภาคส่วน และมีพลังมากมายอย่างเหมาะสมตามอัตภาพของทุกภาคส่วน โดยไม่เบียดเบียนได้ประโยชน์และมีความสุขตามอัตภาพของทุกภาคส่วน ซึ่งจะเข้มแข็งกว่าการระดมทรัพยากรสนับสนุนจากกลุ่มเดียว แรงขับเคลื่อนจากการสนับสนุนของทุกภาคส่วนจะมีมากกว่า

๓. ศักยภาพทางสังคมของแม่ซีเป็นแรงสนับสนุนทางสังคมของคนในชุมชน คนในสังคม และโยมที่ให้การสนับสนุนแม่ซีโดยภาพรวม เป็นแรงสนับสนุนที่มีต่อแม่ซี คณะแม่ซีและสำนักแม่ซี ในการจัดกิจกรรมและภารกิจต่าง ๆ ในการทำกิจกรรมและภารกิจต่าง ๆ ที่สามารถสนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซี คณะแม่ซีและสำนักแม่ซี ทำให้สามารถสนับสนุนการจัดการศึกษาของแม่ซี คณะแม่ซีและสำนักแม่ซีได้ดีกว่าแรงสนับสนุนกลุ่มเดียวทั้งแรงกระตุ้นส่งเสริม การร่วมแรงร่วมใจในการมีส่วนร่วม

ของชุมชน สังคมและโยมผู้ให้การสนับสนุน ความช่วยเหลือ การให้คำปรึกษาแนะนำในการจัดการศึกษาซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนจากหลายภาคส่วนซึ่งจะมีพลังมาก

๒) ความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชี

เป็นความรู้ความสามารถที่แม่ชีโดยภาพรวมทั้งของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชี ซึ่งสามารถใช้ในการจัดการศึกษา ความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชี เป็นสิ่งที่มีคู่กัน ความรู้ในการจัดการศึกษาสามารถทำให้เกิดขึ้นจากการศึกษาที่เคยศึกษามา จากการศึกษาอบรมเพิ่มเติมและจากประสบการณ์การจัดการศึกษา ความสามารถในการจัดการศึกษาก็เช่นกันสามารถทำให้เกิดขึ้นได้จากการศึกษาที่ผ่านมา จากการศึกษาอบรมเพิ่มเติม และจากประสบการณ์การจัดการศึกษา ซึ่งทั้งความรู้และความสามารถในการจัดการศึกษาของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชีเกิดเพิ่มพูนขึ้นจากการศึกษาเพิ่มขึ้น จากประสบการณ์ที่มีเพิ่มขึ้น และจากการบริหารจัดการองค์ความรู้ของตน และจากสังคมในการจัดการศึกษาความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชี เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการศึกษาของแม่ชีทำให้สามารถก่อตั้งสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ สามารถจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ และในหลากหลายรูปแบบซึ่งจะทำให้การจัดการศึกษาของแม่ชีมีประโยชน์ต่อแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชี สถาบันแม่ชี ชุมชน และสังคมโดยรวม หากความรู้ความสามารถของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชีสามารถสร้างสรรค์ไม่ทำให้เกิดการปิดกั้นการศึกษาไว้ที่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เกิดประโยชน์ต่อบุคคลทุกกลุ่ม ทุกคน และสังคมทุกภาคส่วน โดยเปิดโอกาสทางการศึกษาของแม่ชีได้มากขึ้น ย่อมจะช่วยพัฒนาทางการศึกษาแก่สังคมให้ทั่วถึงและเสมอภาคอย่างมีประสิทธิภาพและคุณภาพมากยิ่งขึ้น โอกาสและอุปสรรคด้านความรู้ความสามารถการจัดการศึกษาของแม่ชีมีดังนี้

๑. ความรู้ความสามารถของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชีสามารถจัดตั้งสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ เพื่อให้การศึกษาแก่แม่ชี เยาวชน และประชาชนทั่วไป

๒. ความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษา ในการจัดการศึกษาโดยการระดมทรัพยากร ความรู้ ความคิด ความสามารถของบุคคล องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ในการจัดตั้งสถานศึกษาที่แม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชี สามารถจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ เพื่อให้การศึกษาแก่แม่ชี เยาวชนและประชาชนทั่วไป

๓. ความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาการจัดการศึกษาของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชี พัฒนาขึ้นมีประสิทธิภาพและคุณภาพในการบริหารและจัดการศึกษาให้ดีขึ้น เพิ่มพูนมากขึ้น ขยายการศึกษาทั้งปริมาณจำนวนผู้ศึกษา ขยายการศึกษาสู่ชุมชนและสังคม ขยายการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมให้มีความหลากหลายและสู่การศึกษาระดับที่สูงขึ้น

๔. ความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาความเชื่อมโยงกับสถานศึกษาอื่นที่แม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชีจัดการศึกษาอยู่ เป็นการขยายเครือข่ายความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยพัฒนาการจัดการศึกษาของแม่ชี คณะแม่ชีและสำนักแม่ชีให้ดียิ่งขึ้น มีประสิทธิภาพ คุณภาพ และความร่วมมือในด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยทำให้การจัดการศึกษาของแม่ชีมีพลังและเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

๕. ความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาความเชื่อมโยงกับสถานศึกษาอื่นที่ภาคส่วนอื่นจัดการศึกษาอยู่ เป็นการขยายเครือข่ายความร่วมมือในด้านต่าง ๆ ซึ่งช่วยพัฒนาการจัดการศึกษาของแม่ชี คณะแม่ชี และสำนักแม่ชีให้มีความหลากหลาย มีประสิทธิภาพ คุณภาพ และความร่วมมือในด้านต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการศึกษาของแม่ชีมากยิ่งขึ้นมีพลังและเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาภาพรวมของศักยภาพความรู้ความสามารถของแม่ชีแล้ว หากแม่ชี คณะแม่ชี และสำนักแม่ชีมีศักยภาพทางเศรษฐกิจต่ำทั้งภายในและผู้สนับสนุนภายนอก ก็จะทำให้โอกาสในการจัดการศึกษาของแม่ชีลดลง แต่หากแรงสนับสนุนทางเศรษฐกิจจากภายนอกสูงโอกาสในการจัดการศึกษาของแม่ชีก็ยังมี แม่โอกาสในการจัดตั้งสถานศึกษาโดยตรงไม่มีแต่ศักยภาพทางสังคมและศักยภาพทางเศรษฐกิจของผู้สนับสนุนสามารถจัดตั้งสถานศึกษาของชุมชนที่ส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาของแม่ชี โดยการจัดการศึกษาของแม่ชีได้ ทั้งนี้การจัดตั้งสถานศึกษาและการจัดการศึกษาดังกล่าว เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์สร้างประโยชน์ให้แก่แม่ชี เยาวชน ประชาชนทั่วไป แก่ชุมชนและสังคมโดยรวมก็น่าจะเกิดขึ้นได้ และน่าจะเกิดขึ้นอย่างทั่วถึงหลากหลาย เพื่อประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติโดยเฉพาะแก่เยาวชนสตรี และสตรีที่ยังขาดโอกาสทางการศึกษาด้วยสาเหตุต่าง ๆ แต่สถานภาพนักบวชหญิง แม่ชีจะช่วยสร้างโอกาสและปกป้องกลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้

๒.๔ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปาริชาติ สุวรรณบุปผา ศึกษาวิจัยเรื่อง “แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพข้อเท็จจริงในการปฏิบัติงานของแม่ชีในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการศึกษา เพื่อทราบแนวคิด รูปแบบ กระบวนการเรียนรู้ แนวทางดำเนินงานจัดการศึกษา ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเบื้องต้นในการจัดการศึกษาเกิดจากเจตนาและความเมตตาที่จะสั่งสอนธรรมะแก่เยาวชนและบุคคลทั่วไป ภารกิจด้านการศึกษาของแม่ชีเริ่มจากการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย คือการอบรมสั่งสอนตามความสนใจ ศักยภาพและความพร้อม การถ่ายทอดแบบพี่สอนน้อง เรื่องธรรมะ ธรรมชาติของชีวิต ให้คำปรึกษาแนะนำ แก่อุบาสิกหรือเด็ก รูปแบบการสอนเปลี่ยนมาร่วมให้

การศึกษานอกหลักสูตรแก่ผู้ด้อยโอกาส การที่แม่ชีได้สัมผัสกับปัญหาเหล่านี้จึงมีส่วนร่วมจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ในศูนย์ของสำนักแม่ชีเองและส่งเยาวชนในปกครองไปเรียนตามศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนที่จัดโดยรัฐ ส่วนการศึกษาในระบบเป็นภารกิจทางการศึกษาแบบสุดท้ายที่แม่ชีเพิ่งได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ เนื่องจากเดิมสภาพการศึกษามีจำกัดทั้งทางโลกและทางธรรม แม้จะมีการจัดการศึกษาในระบบมากขึ้นทั้งทางโลกและทางธรรมให้แม่ชีได้ศึกษา จนถึงระดับอุดมศึกษา ปริญญาตรีโทและเอก แม่ชีมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาบางส่วน แต่ไม่สามารถจัดตั้งสถานศึกษา แม้กระทั่งศูนย์เด็กเล็กในสำนักแม่ชีของตนเอง ทั้งนี้แม่ชีควรมีสติ ในการจัดการศึกษาและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการของรัฐ เช่นที่พระสงฆ์ทำหน้าที่และมีภารกิจเดียวกันได้ เพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา การศึกษาและประเทศชาติ โดยเฉพาะประโยชน์ต่องานด้านการศึกษาของเยาวชนไทยต่อไป^{๓๐}

สมักร งามแสง ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของสตรีในองค์การพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน:เฉพาะกรณีวัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีต่อองค์กรพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล เพื่อศึกษาบทบาทของสตรีขององค์กรพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบันและเพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทต่อองค์กรพุทธศาสนาทั้งในอดีตและปัจจุบัน จากการศึกษาวิจัยพบว่า

บทบาทการศึกษาสตรีในสมัยพุทธกาล คือ การศึกษาค้นถุระและการศึกษาวิปัสสนาธุระ บทบาทด้านการปฏิบัติธรรม คือการนำหลักคันถุระไปเป็นหลักปฏิบัติ โดยเป็นไปตามกระบวนการของหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา บทบาทด้านการปฏิบัติจนบรรลุธรรมนั้น พบว่ามี ๒ วิธีการ คือการบรรลุธรรมโดยวิธีปฏิบัติแบบใช้สมณะนำวิปัสสนาและการบรรลุธรรม โดยใช้วิธีปฏิบัติแบบใช้วิปัสสนานำสมณะ บทบาทด้านการเผยแผ่ สตรีผู้มีศรัทธาบวชเป็นภิกษุณีและเป็นอุบาสิกาที่มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา ได้แสดงบทบาทด้านการเผยแผ่ไปแก่คนทุกคนทุกระดับ ทั้งระดับผู้นำและประชาชนทั่วไป บทบาทด้านการอุปถัมภ์สตรีได้มีบทบาทในการช่วยสนับสนุนค้ำจุนพระพุทธศาสนา มีการสร้างวัดให้เป็นศาสนสถานถวายเป็นการอุปถัมภ์ ภิกษุ ภิกษุณี ด้วยปัจจัย ๔

บทบาตสตรีทางพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน ที่วัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว แยกเป็นประเด็นสำคัญ ๕ ส่วน คือ บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา สตรีมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนและเป็นแบบอย่างของการเผยแผ่

^{๓๐} ปาริชาติ สุวรรณบุปผา, “แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย., หน้า บทคัดย่อ.

บทบาทการสร้างเสนาสนะ สตรีเป็นทั้งผู้นำและเป็นผู้สนับสนุนการสร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนา บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ มีบทบาทในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่อสังคมมากยิ่งขึ้น บทบาทด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา คือมีการส่งเสริมการศึกษาพระภิกษุสามเณรและแม่ชี บทบาทด้านการบริหารจัดการสตรีได้วัดระบบการบริหารงานภายในสำนักปฏิบัติธรรมให้มีประสิทธิภาพ

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า บทบาทของสตรีในสมัยพุทธกาล และปัจจุบันไม่มีความแตกต่างกันในหลักการและสาระสำคัญของเป้าหมาย แต่ในด้านวิธีการมีความเปลี่ยนแปลงไปบ้างเพื่อความสอดคล้องกับสังคมปัจจุบัน^{๓๑}

ยุพิน ดวงจันทร์ ศึกษาวิจัยเรื่อง “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนาศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรรศนะของแม่ชีสำนักวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานครและสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล กาญจนบุรี” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของสตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล เพื่อศึกษาวิถีปฏิบัติของสตรีในสำนักวัดปากน้ำ และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล เพื่อทราบถึงสาเหตุแรงจูงใจ และเป้าหมายในการบวชผลที่ได้รับจากการบวชของสตรีในสำนักวัดปากน้ำ และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคล และเพื่อศึกษาเปรียบเทียบวิธีการปฏิบัติในสำนักทั้ง ๒ แห่ง

จากการศึกษาวิจัยพบว่าสตรีที่บวชในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลเรียกว่าภิกษุณี ซึ่งได้รับพุทธานุญาตให้เข้ามาเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ๔ มีการบวชเป็นแบบแผ่น มีมูลเหตุของการบวชหลายประการ เช่น ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธเจ้าสูญเสียบุคคลที่รัก สามเณรที่บวชตามผู้อื่น หรือถูกบังคับให้บวช มีเป้าหมายในการบวชเพื่อมรรคผลนิพพาน มีสถานภาพชัดเจน ทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชน การสิ้นสุดของสถาบันภิกษุณีเพราะอันตราย ได้แก่ สงครามของกลุ่มบุคคลต่างศาสนา และขาดการสนับสนุนจากสังคมส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของภิกษุณี ปัจจุบันมีภิกษุณีฝ่ายเถรวาทในศรีลังกาและฝ่ายมหายานในไต้หวัน ญี่ปุ่น จีน ธิเบต ส่วนประเทศไทยมีสตรีบวชเป็นแม่ชีรักษาศีล ๘ (แตกต่างภิกษุณีในอดีตซึ่งต้องรับครุธรรม ๘ ประการ และรักษาศีล ๓๑๑ ข้อ) มูลเหตุของการบวชที่สำคัญคือมีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบ และความสำเร็จในชีวิต มีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการเป็นหลักปฏิบัติ

^{๓๑} สมัคร งามแสง, บทบาทของสตรีในองค์กรพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษากรณีเฉพาะวัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว, (วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต), หน้าบทคัดย่อ.

จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า ความแตกต่างระหว่างสถานภาพและพระศนะของสตรี ทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันอย่างชัดเจนคือสำนักวัดปากน้ำอยู่ใต้การปกครองของพระสงฆ์ มีสถานภาพเหมือนผู้อาศัยวัด หน้าที่หลักได้แก่ การปรุงอาหารถวายพระภิกษุ สามเณร แม้จะมีเวลาศึกษาปฏิบัติธรรมน้อย และมีพื้นฐานการศึกษาน้อย พอใจสำนักงานที่ตนอยู่น้อย ส่วนสตรีในสำนักปฏิบัติธรรมแดนมหามงคลมีการบริหารปกครองตนเอง ได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชนโดยตรง มีเวลาในการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก มีพื้นฐานการศึกษาระดับกลาง พอใจสำนักที่ตนอยู่มาก ความคล้ายคลึงกันคือมีวิถีชีวิตเป็นนักบวชไม่อยู่ครองเรือน มีจุดหมายในการบวชคือเพื่อศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบทางจิตใจ และเพื่อความพ้นทุกข์^{๓๒}

พระมหาโกวิท ผาทองไสย ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และความคิดเห็นของพระพุทธศาสนิกชนทั้งหลายที่มีต่อคำสอนและปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน การวิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือการวิจัยภาคเอกสารและการวิจัยภาคสนาม

ผลการวิจัยเอกสารพบว่า พระธรรมวินัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นสิกขาบทขึ้นหลังจากเกิดปัญหาต่าง ๆ ระหว่างภิกษุกับสตรี เช่น ปัญหาการอยู่ร่วมกัน ปัญหาการประพฤติปฏิบัติที่ไม่เป็นไปตามครรลองการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นต้น เป็นการป้องกันไม่ให้ภิกษุประพฤติตนอกริตนอกรอบ ผิดขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎหมายบ้านเมือง และที่สำคัญเป็นการกำหนดความประพฤติทางกายและวาจาให้สอดคล้องถูกต้องตามหลักการประพฤติพรหมจรรย์ เจริญรอยตามพระพุทธองค์ โดยมีพระธรรมเป็นหลักประพฤติปฏิบัติและมีวินัยเป็นกรอบการดำเนินชีวิตเพื่อไปสู่เป้าหมายอันเดียวกันคือความทุกข์

ผลการวิจัยภาคสนามพบว่า พุทธศาสนิกชนทั้งหลายต้องการให้ภิกษุ และสตรีมีความสัมพันธ์กันเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสมสอดคล้องกับพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แล้ว และอยากเห็นภาพลักษณ์ของภิกษุที่ดี ๆ มีการปฏิบัติตรงตามพระวินัย มีศีลวัตรอันดีงามสม่ำเสมอ อีกทั้งความสัมพันธ์กับฆราวาสหญิงชาย เช่น การเผยแผ่ การให้การศึกษา การสงเคราะห์ให้อยู่ในขอบเขต

^{๓๒} ยุพิน ดวงจันทร์, สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนสงฆมหายาน กัญจนบุรี, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้าบทคัดย่อ.

ของคุณธรรม เมตตาธรรมพร้อมทั้งปฏิบัติหน้าที่สมณะเพศและความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์ไว้ โดยมีพระธรรมวินัยเป็นขอบเขตที่เป็นมาตรฐานเพื่อให้สมกับสมณภาวะ^{๓๓}

พระรุ่งเพชร เกาะลุน ศึกษาวิจัยเรื่อง “เจตคติที่มีต่อแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนาของผู้บริหาร อาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับเจตคติของผู้บริหาร อาจารย์และนักศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสานและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นที่มีต่อแม่ชีไทยในพุทธศาสนา และเพื่อเปรียบเทียบเจตคติที่มีต่อแม่ชีไทยในพุทธศาสนา ตามความคิดเห็นของผู้บริหาร อาจารย์และนักศึกษา จำแนกตามสถานภาพและสถานภาพทางสังคม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยผู้บริหาร อาจารย์จำนวน ๕๖ รูป/คน นักศึกษา ๒๑๖ คน โดยการสุ่มแบบแบ่งชั้น เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถามชนิดมาตราส่วนมี ๓๒ ข้อ ๔ ด้านคือ ด้านความเข้าใจ ด้านความรู้สึก ด้านพฤติกรรมและด้านบทบาท ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารอาจารย์และนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงฆ์จังหวัดขอนแก่น มีเจตคติที่มีต่อแม่ชีไทยในพุทธศาสนา โดยรวมและรายด้านในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยตามรายด้าน คือด้านความรู้สึก ด้านการเข้าใจ ด้านพฤติกรรม และด้านบทบาท ผู้บริหารอาจารย์และนักศึกษามีเจตคติคิดต่อแม่ชีในพุทธศาสนา โดยรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน ณ ระดับความเชื่อมั่น ๙๕% ผู้บริหาร อาจารย์และนักศึกษาที่เป็นฆราวาสมีเจตคติต่อแม่ชีไทยในพุทธศาสนาโดยรวมและรายด้านสูงกว่า ผู้บริหารอาจารย์และนักศึกษาที่เป็นนักบวช ณ ระดับนัยสำคัญ ๐.๐๑^{๓๔}

พระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ สวนแก้ว และสถานศึกษาธรรมจารีณวิทยาปากท่อ จังหวัดราชบุรี” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและรูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนของแม่ชีในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนในศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว และสถานศึกษาธรรมจา

^{๓๓} พระมหาโกวิท ผาทองไสย,ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท: ศึกษาเฉพาะกรณีความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน, (วิทยานิพนธ์อักษรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔),หน้าบทคัดย่อ.

^{๓๔} พระรุ่งเพชร เกาะลุน,เจตคติที่มีต่อแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนาของบริหารอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น,(การศึกษามหาบัณฑิต จิตวิทยาการศึกษา :มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ

ริณีวิทยาปากท่อ จังหวัดราชบุรี วิธีวิจัยประกอบด้วยการวิจัยภาคเอกสารและภาคสนาม กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ แม่ชีธรรมจาริณี นักเรียนและครูผู้สอน

ผลการวิจัยเอกสาร พบว่าแม่ชีมีบทบาทในการจัดการศึกษามากขึ้นกว่าในอดีต โดยสามารถจัดการศึกษาได้ครบทั้ง ๓ รูปแบบ คือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ปัญหาที่พบคือด้านการเรียนการสอนและด้านงบประมาณ

ผลการวิจัยภาคสนาม พบว่าบทบาทในด้านการจัดการศึกษา ตลอดถึงปัญหาในการจัดการศึกษาของแม่ชีในสถานศึกษาทั้งสองแห่งมีผลรวมไม่แตกต่างกัน คืออยู่ในระดับปานกลาง ด้านรูปแบบการจัดการศึกษามีผลรวมต่างกันคือ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์สวนแก้ว มีผลรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนสถานศึกษาธรรมจาริณีวิทยาปากท่อ มีผลรวมอยู่ในระดับดีมาก สาเหตุที่ผลรวมต่างกันเพราะรูปแบบในการจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งกลุ่มตัวอย่างเห็นว่ารูปแบบการจัดการศึกษาที่แม่ชีดำเนินการควรมีรูปแบบเป็นการศึกษาในระบบข้อเสนอแนะของการวิจัย ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนโดยพระสงฆ์กับแม่ชี เพื่อนำองค์ประกอบร่วมและองค์ประกอบที่แตกต่างกันมาพัฒนาให้เกิดเอกภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น^{๓๕}

ปริณิชา นางมิ่งขวัญ วิจัยเรื่อง “ ภาวะสุขภาพและพฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพ พฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพของแม่ชีไทยสูงอายุ ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาวะสุขภาพพฤติกรรมแสวงหาและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลือกใช้ระบบการดูแลสุขภาพของแม่ชีไทยสูงอายุ ที่พักอาศัยในวัดเขตกรุงเทพมหานคร โดยใช้กรอบแนวคิดภาวะสุขภาพและการอธิบายความเจ็บป่วยของไคลเมนเป็นแนวทางในการศึกษา กลุ่มตัวอย่างเป็นแม่ชีไทยสูงอายุ จำนวน ๗๐ ราย ที่พักอาศัยในวัดเขตกรุงเทพมหานคร เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติบรรยายและวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษาพบว่า แม่ชีไทยสูงอายุมีการเจ็บป่วยเฉียบพลัน ร้อยละ ๘๘.๖ และเจ็บป่วยเรื้อรังร้อยละ ๙๔.๓ สามารถปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทมีความสามารถในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันพื้นฐานและขั้นตอนต่อเนื่อง แต่กลั้นปัสสาวะไม่ได้ถึงร้อยละ ๕๔.๓ และไม่สามารถเดินทางโดยใช้รถขนส่งสาธารณะร้อยละ ๓๔.๓ สามารถประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้ร้อยละ ๙๘.๖ และบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมได้ร้อยละ ๗๑.๘ แต่ไม่สามารถปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมในวัด และเรี่ยวแรงที่ลดลงเมื่อ

^{๓๕} พระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์,บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดสวนแก้ว และสถานศึกษาธรรมจาริณีวิทยา ปากท่อ จังหวัดราชบุรี. หน้าบทคัดย่อ.

ผู้วัยสูงอายุร้อยละ ๑.๔ สามารถบรรลุถึงความไฝ่ฝันสูงสุดในชีวิตได้ร้อยละ ๕๒.๘ ส่วนพฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพจะมีทั้งการคงไว้ซึ่งสุขภาพดีและการดูแลเมื่อเจ็บป่วย โดยเมื่อเจ็บป่วย กลุ่มตัวอย่างจะใช้ระบบการดูแลสุขภาพ ส่วนประชาชน เป็นอันดับแรก แล้วจึงแสวงหาการดูแลสุขภาพจากแหล่งอื่นๆ ได้แก่ระบบการดูแลสุขภาพส่วนวิชาชีพ และระบบการดูแลสุขภาพ ส่วนพื้นบ้านอาจใช้ ๒-๓ ระบบพร้อมกัน หรือเปลี่ยนไปมาระหว่างการใช้ระบบการดูแลสุขภาพทั้งสามระบบ มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเลือกใช้ระบบการดูแลสุขภาพ ได้แก่ ๑) ปัจจัยด้านระบบบริการสุขภาพ ๒) ปัจจัยด้านผู้ให้บริการ และ ๓) ปัจจัยด้านผู้ใช้บริการ ทำให้เข้าใจภาวะสุขภาพของแม่ชีไทยสูงอายุ แนวทางในการแสวงหาการดูแลสุขภาพและได้แนวทางในการวางแผนการดูแลให้เหมาะสมกับความต้องการและข้อจำกัดของความสามารถในการทำกิจวัตรประจำวัน

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๓ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ในหมวด ๓ ระบบการศึกษาได้มีการกำหนดรูปแบบการศึกษาและการจัดการศึกษาของสถานศึกษาดังนี้^{๓๖}

มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมายวิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาสโดยจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ^{๓๗}

^{๓๖} สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). **กรอบแนวทางการประเมินคุณภาพภายนอกระดับอุดมศึกษา**. หน้า ๙-๑๐.

^{๓๗} ปวีณา งามสิงห์, **ภาวะสุขภาพและพฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพ พฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพของแม่ชีไทยสูงอายุ**, (หลักสูตรปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

บทที่ ๓

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
๒. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
๓. การวิเคราะห์ข้อมูล
๔. การเก็บรวบรวมข้อมูล
๕. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ แม่ชีไทยในเขตพระนครศรีอยุธยาและเขตภาษีเจริญ

กลุ่มตัวอย่างคือ สำนักใหญ่แม่ชีไทย ๓ วัด แบ่งเป็นเขต พระนครศรีอยุธยา ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์และวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เขตภาษีเจริญ ๑ วัด คือ วัดปากน้ำ มีแม่ชีจำนวน ๒๖๐ คน

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาทบทวนแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย และระดับการศึกษา ระดับอุดมศึกษาของแม่ชีไทย ตลอดจนอาศัยแนวทางผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในการสร้างเครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือในการวิจัยมีแบบสอบถามโดยแบ่งแบบสอบถามเป็น ๓ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของแม่ชีไทย

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย ซึ่งเป็นแบบสอบถามปลายเปิดมีด้านต่าง มีเหตุผลผลการในการบวช บวชเพื่อเรียน บวชเพราะศรัทธาเป็นต้น

ตอนที่ ๓ การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และ Focus Group ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นแม่ชีไทยเพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการเข้าถึงการศึกษาระดับอุดมศึกษาอย่างแท้จริง โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้^๑

- ๑) กำหนดวัตถุประสงค์
- ๒) กำหนดกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูล
- ๓) ตัดสินใจว่าจะทำกี่กลุ่ม
- ๔) วางแผนเรื่องระยะเวลาและตารางเวลา

๕) ออกแบบแนวคำถาม เป็นคำถามที่เป็นเรื่องทั่วไป เบาๆง่ายต่อการเข้าใจและสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันระหว่างนักวิจัยกับผู้เข้าร่วมสนทนาแล้วจึงวกเข้าสู่คำถามหลักหรือคำถามหลักของประเด็นที่ทำการศึกษาแล้วจึงจบลงด้วยคำถามเบาๆอีกครั้งหนึ่งเพื่อผ่อนคลายบรรยากาศในวงสนทนาและสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในช่วงท้ายอาจเติมคำถามเสริมเข้าไปแต่ต้องเป็นคำถามสั้นๆ อาจเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อนแต่เป็นคำถามที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างการสนทนา

- ๖) ทดสอบแนวคำถามที่สร้างขึ้น

- ๗) ทำความเข้าใจกับผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) และผู้จดบันทึก (Notetaker)

๑. ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ต้องสร้างบรรยากาศในการสนทนาและควบคุมเกมส์ได้เป็นอย่างดีให้เกิดความเป็นกันเองมากที่สุด Moderator จะต้องไม่แสดงความคิดเห็นของตนเองควรปล่อยให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่อิสระและเป็นธรรมชาติมากที่สุด Moderator ที่ดีจะต้องสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี

๒. ผู้จดบันทึก (Notetaker) จะต้องอยู่ร่วมตลอดเวลาและควรทำหน้าที่ในการจดบันทึกเพียงอย่างเดียวไม่ควรร่วมสนทนาด้วยเพราะจะทำให้การจดบันทึกข้อมูลไม่ครบถ้วน และจะต้องเป็นผู้ถอดเทปด้วยตนเองเพื่อความเข้าใจในสิ่งที่ได้บันทึกและเนื้อหาสาระในเทปที่ตรงกัน

๓. ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) มีหน้าที่คอยควบคุมเครื่องบันทึกเสียงและเปลี่ยนเทปขณะที่กำลังดำเนินการสนทนาและอำนวยความสะดวกแก่ผู้ดำเนินการสนทนาและผู้จดบันทึกเพื่อให้แต่ละคนทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่

- ๘) คัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา

๙) การจัดการเพื่อเตรียมการทำสนทนากลุ่ม เป็นการเตรียมสถานที่ กำหนดวัน เวลาและจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆที่จำเป็น เช่น เครื่องบันทึกเทป ม้วนเทป ถ่าน สมุด ดินสอเครื่องดื่ม อาหารว่าง เป็นต้น

^๑ วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงวดี, การสนทนากลุ่ม : เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ, สมาคมวิจัยเชิงคุณภาพแห่งประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมวิจัยเชิง, ๒๕๓๖).

๑๐) จัดกลุ่มสนทนา

๑๑) ประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

๑๒) การเขียนรายงานการวิจัยควรเริ่มต้นโดยการเขียนเค้าโครงเรื่องก่อนแล้วเขียนผลการศึกษาแยกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาและหัวข้อของแนวคำถามโดยพรรณนาในเชิงอธิบาย

๓.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปสำหรับประมวลผลข้อมูลทางสถิติ และได้นำผลคะแนนที่ได้จากแบบสอบถามทั้งหมดไปวิเคราะห์ข้อมูลอีกครั้งทางสถิติดังต่อไปนี้

๑. ปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ยและร้อยละ

๒. ข้อมูลความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถาม ผู้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ยและค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน มีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็น กำหนดเกณฑ์การประเมินไว้ ดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๑ – ๕.๐๐ หมายถึง มากที่สุด

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๑ – ๔.๕๐ หมายถึง มาก

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๑ – ๓.๕๐ หมายถึง ปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๑ – ๒.๕๐ หมายถึง น้อย

ค่าเฉลี่ย ๑.๐๐ – ๑.๕๐ หมายถึง น้อยที่สุด

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๔.๑ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ผู้ศึกษาใช้แบบสอบถามในการศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจำนวนทั้งสิ้น ๒๖๐ ชุด โดยมีวิธีดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. แจกแบบสอบถาม และชี้แจงพร้อมอธิบายวิธีตอบแบบสอบถามอย่างถูกต้องให้กับแม่ชีในวัดนั้นๆ ที่ตอบแบบสอบถามทราบ รวมถึงชี้แจงให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้ด้วย

๒. เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามทั้งหมดด้วยตนเอง

๓. กำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในเดือน ๑-๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๗

๔. เก็บรวบรวมแบบสอบถามทั้งหมดโดยผู้ศึกษานำแบบสอบถามมาตรวจดูความถูกต้องและนับจำนวนให้เท่ากับจำนวนประชากรที่ทำการศึกษาทั้งหมดให้ตรงตามจำนวนที่แท้จริง

๕. นำข้อมูลแบบสอบถามที่ได้ไปวิเคราะห์ตามวิธีทางสถิติต่อไป

๓.๔.๒ การวิเคราะห์เอกสาร

การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) แหล่งข้อมูลประเภทนี้ได้แก่ เอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทางพระพุทธศาสนา เช่น การศึกษาของแม่ชีไทยในสังคมปัจจุบัน เพื่อใช้ประกอบในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้

๓.๔.๓ สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interviews)

ใช้คำถามปลายเปิด ประชากร ที่สัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

๑. ผู้จัดการศึกษา ซึ่งมีบทบาทหน้าที่วางแผนและนโยบายการศึกษาสำหรับนักบวช และคฤหัสถ์ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้งสองแห่ง ประกอบด้วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และพระผู้ใหญ่ระดับบริหารท่านอื่นๆ เพื่อศึกษาทัศนคติ มุมมองและประสบการณ์ในการบริหารจัดการและดำเนินการศึกษาสำหรับนักบวชหญิง

๒. ผู้รับการศึกษา ประกอบด้วยแม่ชีที่เป็นนักศึกษาทั้งบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษา และอุดมศึกษาในระดับต่างๆ การที่ผู้วิจัยเลือกวิธีสัมภาษณ์รายบุคคล ก็เพราะต้องการเก็บข้อมูลเชิงชีวประวัติส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางการศึกษาโดยมุ่งสอบถามเกี่ยวกับโอกาสอุปสรรคและปัญหาที่เผชิญมาในการเรียนบาลีศึกษาอภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา ในขณะเดียวกันนั้นก็เปิดโอกาสให้แม่ชีมีส่วนร่วมในการแสดงความรู้สึกทัศนคติและข้อเสนอตลอดเวลาสัมภาษณ์

การที่นักวิจัยคนหนึ่งเป็นคนะวิจัย (แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม) เป็นแม่ชีที่ผ่านการศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์จากระดับปริญญาโทจนถึงปริญญาเอกเป็นรุ่นแรก (ในปี พ.ศ.๒๕๔๒ และพ.ศ.๒๕๔๕ ตามลำดับ) และปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นเวลา ๔ ปีมาแล้ว หมายความว่า มีประสบการณ์ทั้งในฐานะเป็นผู้รับการศึกษาและผู้จัดการศึกษา ทำให้คณะวิจัยได้มีโอกาสที่จะตรวจทานข้อมูล ใช้เครือข่าย สร้างความไว้วางใจ ในผู้ที่ให้ข้อมูลและพัฒนาคำถามปลายเปิดอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมแก่แม่ชี (ในขณะเดียวกันนั้นคณะวิจัยก็ต้องระมัดระวังความลำเอียงด้วย)

๓.๔.๔ การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (focus group) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มแม่ชี ๑๐ท่าน^๒ ที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติประสบการณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล ที่ทำให้คณะวิจัยสามารถเห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทัศนคติและประสบการณ์ทางการศึกษาได้ชัดมากขึ้น ซึ่งทำให้เราสามารถไม่เพียงแต่เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างชัดเจนมากขึ้นและประเมินประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาได้ดีขึ้น หากยังเห็นสิ่งที่แม่ชีเห็นว่าดีขึ้นในสภาพของตนทางสังคมและการจัดการศึกษา พร้อมทั้งประสบการณ์ทางบวกและทางลบที่แม่ชีประสบในชีวิตประจำวัน (เช่น การเดินทางบนรถโดยสาร การได้รับความเคารพจากประชาชนและ

^๒สถานที่วัดชนะสงคราม วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓ เป็นเวลา ๓ ชั่วโมง ๑๗ นาที.

ปฏิสัมพันธ์อย่างอื่น ๆ กับประชาชน) การที่ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แม่ชีที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและเรียนระดับอุดมศึกษาเป็นกลุ่ม เพราะเป็นวิธีการเก็บและประเมินข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากใช้ปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัตของกลุ่มแม่ชีที่ตกลงร่วมการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มครั้งนี้ ตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนและเปรียบเทียบข้อมูลทัศนคติและประสบการณ์เสนอและพิจารณาข้อเสนอต่างๆ (ทั้งนี้ทั้งนั้นแม่ชีกลุ่มนี้ก็ไม่สามารถที่จะเป็นตัวแทนแม่ชีทั่วประเทศได้)

๓.๕ สถิติที่ใช้ในการวิจัย

ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่และค่าร้อยละ ของข้อมูล เกี่ยวกับแม่ชีไทย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยใช้สูตร ดังนี้

๑.ค่าความถี่ (Frequency)

๒.ค่าร้อยละ (Percentage)

๓. ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ใช้สูตรเฟอร์กูสัน (Ferguson ๑๙๘๗ : ๔๙อ้างถึงใน ล้วนสายยศ และ อังคณา สายยศ ๒๕๓๘: ๗๓)

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{N}$$

เมื่อ		
$\bar{X}$	แทน	คะแนนเฉลี่ยของกลุ่มตัวอย่าง
$\sum X$	แทน	ผลรวมของคะแนนทั้งหมด
N	แทน	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

๔. หาค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน ใช้สูตรเฟอร์กูสัน (Ferguson ๑๙๘๗: ๖๘ อ้างถึงใน ล้วนสายยศ และอังคณา สายยศ ๒๕๓๘: ๗๙)

$$SD = S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (X_i - \bar{X})^2}{N}}$$

เมื่อ	S	แทน	ความเบี่ยงเบนมาตรฐาน
$\sum X^2$		แทน	ผลรวมของคะแนนแต่ละตัวยกกำลังสอง
$(\sum X)^2$		แทน	ผลรวมของคะแนนทั้งหมดยกกำลังสอง
N		แทน	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาอุปสรรคการศึกษาของแม่ชีและแนวทางแก้ไขปัญหามีขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แม่ชีในเขตพระนครและภาษีเจริญ

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สำนักใหญ่แม่ชีไทย ๓ วัด แบ่งเป็นเขตพระนคร ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์และวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เขตภาษีเจริญ ๑ วัด คือ วัดปากน้ำ มีแม่ชีจำนวน ๒๖๐ คน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทยจำแนกตามลักษณะของข้อมูลส่วนบุคคล ๒) เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหและนำเสนอแนวทางการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย ซึ่งจำแนกตามข้อมูลทั่วไป ผู้ศึกษาได้แสดงผลการวิเคราะห์ข้อมูลในรูปของตารางแสดงจำนวน และร้อยละ พร้อมทั้งประกอบคำอธิบายท้ายตาราง โดยแยกออกเป็น ๕ หัวข้อ ดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
๒. ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี
๓. ระดับความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี
๔. ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ
๕. ผลการสัมภาษณ์แม่ชี

๔.๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามจำแนกตามปัจจัยต่างๆ ได้แก่ อายุ สถานภาพด้านการสมรสของแม่ชี กรณีมีบุตรและไม่มีบุตร อาชีพก่อนบวช วัดในสังกัดของแม่ชี ที่อยู่ปัจจุบัน วุฒิการศึกษาทางโลก วุฒิการศึกษาทางธรรม เหตุผลในการบวช และระยะเวลาในการบวช โดยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ เพื่อหาค่าร้อยละ และนำเสนอข้อมูลในตารางประกอบ การบรรยาย ดังแสดงในตารางที่ ๑-๔

ตารางที่ ๑ ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอายุ สถานภาพการสมรส และจำนวนบุตร

ประเด็นข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
อายุ		
๑. ต่ำกว่า ๒๑ ปี	๘	๓.๐๐
๒. ๒๑-๓๐ ปี	๑๓	๕.๐๐
๓. ๓๑-๔๐ ปี	๓๐	๑๑.๕๔
๔. ๔๑-๕๐ ปี	๖๙	๒๖.๕๔
๕. ๕๑-๖๐ ปี	๖๔	๒๔.๖๒
๖. ๖๐ ปีขึ้นไป	๗๖	๒๙.๒๓
รวม	๒๖๐	๑๐๐
สถานภาพการสมรส		
๑. โสด	๑๗๕	๖๗.๓๑
๒. สมรส	๔๘	๑๘.๔๖
๓. หย่าร้าง/แยกกันอยู่	๓๗	๑๔.๒๓
รวม	๒๖๐	๑๐๐
จำนวนบุตร		
๑. ไม่มีบุตร	๑๙๒	๗๓.๘๕
๒. มีบุตร	๖๘	๒๖.๑๕
รวม	๒๖๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๑ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีส่วนใหญ่คืออยู่ระหว่าง ๖๐ ปีขึ้นไป มีจำนวน ๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ รองลงมา ๒ อันดับ คือ อายุระหว่าง ๔๑-๕๐ มีจำนวน ๖๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๕๔ และอายุระหว่าง ๕๑-๖๐ ปี มีจำนวน ๖๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๖๒ ช่วงอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี พบน้อยสุด จำนวน ๘ ราย คิดเป็นร้อยละ ๓

สถานภาพของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่โสดก่อนบวชเป็นแม่ชี มีจำนวน ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๔๕ และรองลงมาคือมีสถานภาพ สมรส มีจำนวน ๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๖ และอันดับสุดท้ายคือ หย่าร้าง/แยกกันอยู่ มีจำนวน ๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๒๓

ในกลุ่มตัวอย่างที่ผ่านการสมรสส่วนใหญ่ไม่มีบุตร จำนวน ๑๙๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๘๕

ตารางที่ ๒ ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพก่อนบวช ที่อยู่ปัจจุบัน และวัดต้นสังกัด

ประเด็นข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพก่อนบวช		
๑.รับราชการ	๑๘	๖.๙๒
๒. รัฐวิสาหกิจ	๙	๓.๔๖
๓. เกษตรกร	๑๐๘	๔๑.๕๔
๔.รับจ้างทั่วไป	๘๔	๓๒.๓๑
๕. อื่นๆ	๔๑	๑๕.๗๗
รวม	๒๖๐	๑๐๐
ที่อยู่ปัจจุบัน		
๑.วัด	๒๐๔	๗๘.๔๖
๒. สำนักชี	๒๙	๑๑.๑๕
๓. บ้านส่วนตัว	๑๙	๗.๓๑
๔. สถานที่อื่นๆ	๘	๓.๐๘
รวม	๒๖๐	๑๐๐
วัดต้นสังกัด		
๑.วัดมหาธาตุ	๘๙	๓๔.๒๓
๒.วัดชนะสงคราม	๖๗	๒๕.๗๗
๓.วัดปากน้ำ	๑๐๐	๓๘.๔๖
รวม	๒๖๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๒ พบว่า อาชีพก่อนบวชของกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้อยู่ลำดับจากมากไปหาน้อย ๓ อันดับ ได้แก่ เกษตรกร จำนวน ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๔ รับจ้างทั่วไป จำนวน ๘๔ คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๓๑ และอื่นๆ จำนวน ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๗๗

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่วัด จำนวน ๒๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๔๖ รองลงมา ได้แก่ สำนักแม่ชี จำนวน ๒๙ คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๑๕ และบ้านส่วนตัว จำนวน ๑๙

คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๑ และอันดับสุดท้ายก็คือ สถานที่อื่นๆ จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๘

วัดต้นสังกัดของกลุ่มตัวอย่างเรียงลำดับจากมากไปน้อย ได้แก่ วัดปากน้ำ จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ วัดมหาธาตุ จำนวน ๘๙ คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒๓ วัดชนะสงคราม ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๗๗

ตารางที่ ๓ ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกวุฒิการศึกษาทางโลก วุฒิการศึกษาทางธรรม

ประเด็นข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
วุฒิการศึกษาทางโลก		
๑. ประถมศึกษา	๙๘	๓๗.๖๙
๒. มัธยมศึกษาตอนต้น	๓๑	๑๑.๙๒
๓. มัธยมศึกษาตอนปลาย	๔๙	๑๘.๘๕
๔. อนุปริญญา	๑๕	๕.๗๗
๕. ปริญญาตรีขึ้นไป	๖๗	๒๕.๗๗
รวม	๒๖๐	๑๐๐
วุฒิการศึกษาทางธรรม		
๑. ไม่มีวุฒิทางธรรม	๕๑	๑๙.๖๒
๒. ธรรมศึกษาชั้นตรี	๑๕	๕.๗๗
๓. ธรรมศึกษาชั้นโท	๒๐	๗.๖๙
๔. ธรรมศึกษาชั้นเอก	๗๐	๒๖.๙๒
๕. อภิธรรม	๘	๓.๐๘
๖. บาลี	๕	๑.๙๒
๗. ชั้นเอก และอภิธรรม	๕๙	๒๒.๖๙
๘. ชั้นเอก และบาลี	๘	๓.๐๘
๙. ชั้นเอก อภิธรรม และบาลี	๒๒	๘.๔๖
๑๐. อภิธรรม และบาลี	๒	๐.๗๗
รวม	๒๖๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๓ พบว่า วุฒิการศึกษาทางโลกของกลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนมากที่สุด ๓ อันดับแรก ดังนี้ ประถมศึกษา จำนวน ๙๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๖๙ ปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๗๗ อันดับ ๓ มัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๘๕ และอันดับสุดท้ายที่มีคนตอบน้อยที่สุด คือ อนุปริญญา จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๗๗ %

วุฒิการศึกษาทางธรรมของกลุ่มตัวอย่าง ที่มีจำนวน มากที่สุด ๓ อันดับแรก ดังนี้ อันดับ ที่ ๑ ธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๙๒ อันดับ ๒ ชั้นเอกและอภิธรรม จำนวน ๕๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๖๙ อันดับ ๓ ไม่มีวุฒิทางธรรม จำนวน ๕๑ คน คิดเป็น ร้อยละ ๑๙.๖๒ และอันดับสุดท้ายที่มีคนตอบน้อยที่สุด คือ อภิธรรมและบาลี จำนวน ๒ คน คิด เป็นร้อยละ ๐.๗๗

ตารางที่ ๔ ข้อมูลแบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคลของกลุ่มตัวอย่างจำแนกระยะเวลาใน การบวช และเหตุผลในการบวช

ประเด็นข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ระยะเวลาในการบวช		
๑. ๑-๓ ปี	๒๔	๙.๒๓
๒. ๔-๖ ปี	๓๔	๑๓.๐๘
๓. ๗-๙ ปี	๑๘	๖.๙๒
๔. ๑๐ ปีขึ้นไป	๑๘๔	๗๐.๗๗
รวม	๒๖๐	๑๐๐
เหตุผลในการบวช		
๑. มีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต	๘๘	๓๓.๘๕
๒. ตั้งใจ ศึกษาปฏิบัติธรรมชั่วระยะเวลาหนึ่ง	๓๕	๑๓.๔๖
๓. ต้องการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น	๒๐	๗.๖๙
๔. มีเรื่องทุกขใจต้องการหาที่พึ่งทางใจ	๔๓	๑๖.๕๔
๕. ต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบ	๖๐	๒๓.๐๘
๖. เหตุผลอื่นๆ	๑๔	๕.๓๘
รวม	๒๖๐	๑๐๐

จากตารางที่ ๔ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีระยะเวลาในการบวชที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้ศึกษา ได้เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ อันดับ ๑ คือ ๑๐ ปีขึ้นไป จำนวน ๑๘๔ คน คิดเป็นร้อย ละ ๗๐.๗๗ อันดับ ๒ ๔-๖ ปี จำนวน ๓๔ คิดเป็นร้อยละ ๑๓.๐๘ อันดับ ๓ คือ ๑-๓ ปี จำนวน ๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๙.๒๓ และอันดับสุดท้ายที่ตอบน้อยที่สุด คือ ๗-๙ ปี จำนวน ๑๘คน คิดเป็นร้อยละ ๖.๙๒

กลุ่มตัวอย่างมีเหตุผลในการบวชที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้ศึกษาได้เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ อันดับ ๑ คือ มีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต จำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕ อันดับ ๒ ต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบ จำนวน ๖๐ คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐๘ อันดับ ๓ คือ มีเรื่องทุกขใจ

ต้องการหาที่พึ่งทางใจ จำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๕๔และอันดับสุดท้ายที่ตอบน้อยที่สุดคือ เหตุผลอื่นๆ จำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๓๘

๔.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

๔.๒.๑ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีจำแนกรายข้อ

ข้อมูลระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีจำนวน ๑๙ ข้อ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างให้ความคิดเห็นได้ ๕ ระดับตั้งแต่ ๑-๕ โดยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่รายข้อและแต่ละระดับ และค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานในรายข้อ และนำเสนอข้อมูลในตารางประกอบ การบรรยาย ดังแสดงในตารางที่ ๕-๖

ตารางที่ ๕ คะแนนความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

ประเด็น	ร้อยละของผู้ที่ตอบคำถาม				
	น้อยที่สุด (๑)	น้อย (๒)	ปานกลาง (๓)	มาก (๔)	มากที่สุด (๕)
๑. แม่ชีส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาต่ำไม่สามารถศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยได้	๒๐.๕	๑๒.๗	๑๙.๕	๑๕.๕	๓๑.๙
๒. ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้	๑๔.๑	๑๕.๐	๑๙.๕	๑๗.๗	๓๓.๗
๓. ครอบครัวของแม่ชีไทยในชนบทไม่นิยมส่งเสริมให้มีโอกาสเล่าเรียนเท่ากับพระ	๗.๗	๑๐.๕	๒๐.๐	๑๘.๒	๔๓.๗
๔. สถานศึกษาชั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้	๖.๘	๘.๒	๒๔.๑	๑๓.๖	๔๗.๓
๕. วัดหรือสำนักชีต้นสังกัดไม่ให้โอกาสหรือสนับสนุนให้แม่ชีได้รับการศึกษา	๑๓.๒	๑๗.๓	๒๐.๙	๑๖.๘	๓๑.๙
๖. คณะสงฆ์ไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมการศึกษาสำหรับแม่ชี	๙.๑	๑๓.๖	๑๖.๘	๑๕.๕	๔๕.๑
๗. ไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี	๑๔.๑	๑๔.๕	๒๕.๐	๑๓.๒	๓๓.๒
๘. แม่ชีส่วนใหญ่มีสุขภาพร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงเป็นอุปสรรคในการศึกษาเล่าเรียน	๙.๑	๑๔.๕	๒๕.๕	๑๔.๑	๓๖.๙

ตารางที่ ๕ (ต่อ)

๙. ผู้มาบวชชีส่วนใหญ่มาบวชตอนอายุมากแล้ว พันวัยที่จะคิดเรื่องการศึกษาต่อ	๙.๑	๑๐.๕	๒๔.๕	๒๐.๐	๓๖.๐
๑๐. ความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทย เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชี	๑๔.๑	๑๕.๙	๑๕.๙	๑๔.๕	๓๙.๖
๑๑. ระเบียบกฎเกณฑ์การปกครองของคณะแม่ชีในแต่ละสำนักแตกต่างกัน	๙.๕	๙.๕	๑๖.๔	๑๘.๒	๔๖.๔
๑๒. ความยากลำบากในการเดินทางสัญจรขึ้นรถ ลงเรือของแม่ชีเป็นอุปสรรคต่อการออกไปศึกษา	๘.๒	๕.๕	๑๙.๑	๑๙.๑	๔๘.๒
๑๓. พระภิกษุสามเณรในวัดต้นสังกัดไม่ค่อยสนับสนุนให้แม่ชีได้รับการศึกษา	๑๑.๔	๑๓.๖	๒๑.๔	๑๗.๗	๓๖.๐
๑๔. การไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร	๙.๕	๘.๖	๑๗.๓	๑๖.๘	๔๗.๘
๑๕. แม่ชีไทยส่วนใหญ่ไม่ต้องการศึกษาเล่าเรียนต่อให้สูงขึ้น	๒๒.๓	๑๓.๒	๒๒.๓	๑๗.๓	๒๕.๐
๑๖. คนไทยส่วนใหญ่ให้โอกาสแม่ชีเพื่อการศึกษาไม่เท่าเทียมกับการให้แก่พระภิกษุสามเณร	๙.๑	๙.๑	๑๖.๘	๑๕.๐	๕๐.๐
๑๗. แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียนต่อ	๑๗.๓	๙.๕	๒๕.๙	๑๗.๓	๒๙.๘
๑๘. วัดที่แม่ชีอาศัยอยู่สนับสนุนให้ทำอาหารถวายพระ	๕.๕	๑๒.๗	๑๓.๖	๑๐.๐	๕๘.๒
๑๙. กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาของแม่ชี	๖.๘	๗.๗	๑๕.๕	๑๓.๒	๕๖.๙

ตารางที่ ๖ การประเมินระดับความคิดเห็นมีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึง
การศึกษาของแม่ชี โดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ข้อความ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปลผล
๑. แม่ชีส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาต่ำไม่สามารถศึกษา ในระดับมหาวิทยาลัยได้	๓.๔๘	๑.๐๒	มาก
๒. ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถ ที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้	๓.๒๖	๑.๕๒	ปานกลาง
๓. ครอบครัวของแม่ชีไทยในชนบทไม่นิยมส่งเสริมให้ มีโอกาсле่าเรียนเท่ากับพระ	๓.๖๑	๐.๙๕	มาก
๔. สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและ ระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้	๓.๗๓	๐.๙๖	มาก
๕. วัดหรือสำนักชีต้นสังกัดไม่ให้โอกาสหรือสนับสนุน ให้แม่ชีได้รับการศึกษา	๓.๖๐	๐.๙๔	มาก
๖. คณะสงฆ์ไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริม การศึกษาสำหรับแม่ชี	๓.๕๐	๐.๘๔	มาก
๗. ไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะ สำหรับแม่ชี	๓.๗๐	๐.๙๑	มาก
๘. แม่ชีส่วนใหญ่มีสุขภาพร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงเป็น อุปสรรคในการศึกษาเล่าเรียน	๓.๔๘	๑.๐๒	มาก
๙. ผู้มาบวชชีส่วนใหญ่มาบวชตอนอายุมากแล้ว พัน วียที่จะคิดเรื่องการศึกษาต่อ	๓.๓๘	๐.๙๖	มาก
๑๐. ความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทยเป็น อุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชี	๓.๗๐	๐.๙๑	มาก
๑๑. ระเบียบกฎเกณฑ์การปกครองของคณะแม่ชีใน แต่ละสำนักแตกต่างกัน	๓.๕๑	๐.๘๗	มาก
๑๒. ความยากลำบากในการเดินทางสัญจรขึ้นรถ ลง เรือ ของแม่ชีเป็นอุปสรรคต่อการออกไปศึกษา	๓.๖๐	๐.๘๑	มาก
๑๓. การไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชี ทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษา เท่าที่ควร	๓.๗๐	๐.๙๑	มาก
๑๔. แม่ชีไทยส่วนใหญ่ไม่ต้องการศึกษาเล่าเรียนต่อ ให้สูงขึ้น	๓.๕๐	๐.๖๑	มาก

ตารางที่ ๖ (ต่อ)

ข้อความ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปลผล
๑๕. คนไทยส่วนใหญ่ให้โอกาสแม่ชีเพื่อการศึกษาต่อ ไม่เท่าเทียมกับการให้แก่พระภิกษุสามเณร	๓.๖๑	๐.๙๕	มาก
๑๖. แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียน ต่อ	๓.๖๑	๐.๙๕	มาก
๑๗. แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียน ต่อ	๓.๗๒	๑.๘๕	มาก
๑๘. วัดที่แม่ชีอาศัยอยู่สนับสนุนให้ทำอาหารถวาย พระ	๓.๗๐	๐.๙๑	มาก
๑๙. กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ให้ความสำคัญต่อ การศึกษาของแม่ชี	๓.๔๐	๐.๗๑	มาก
รวม	๓.๗๕	๐.๒๗	มาก

จากตารางที่ ๖ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นการประเมินระดับความคิดเห็นมีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ที่ ๓.๗๕ ซึ่งมีความพึงพอใจในระดับ มาก ซึ่งผู้ศึกษาได้เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ อันดับ ๑ คือ ข้อ ๔ สถานศึกษาชั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้ มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๓ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก อันดับ ๒ คือ ข้อ ๑๗ แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียนต่อ มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๒ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก อันดับ ๓ คือ ข้อ ๗ ไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี ข้อ ๑๐ ความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทยเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชี และ ข้อ ๑๓ การไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร และข้อ ๑๘ วัดที่แม่ชีอาศัยอยู่สนับสนุนให้ทำอาหารถวายพระ มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๗๐ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก และอันดับสุดท้ายที่มีผู้ตอบน้อยที่สุดคือ ข้อ ๒ ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้ มีค่าเฉลี่ยที่ ๓.๒๖ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ ปานกลาง

๔.๒.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี จำแนกรายด้าน

จากการประเมินระดับความความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๙ ข้อ แยกตามองค์ประกอบ ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านร่างกายและสุขภาพ ๒) ด้านเศรษฐกิจ ๓) ด้านค่านิยม ความเชื่อส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคม

และ ๔) ด้านนโยบาย กฎหมายและการสนับสนุนจากวัด ชุมชนและสังคม ข้อมูลดังแสดงในตารางที่ ๗

ตารางที่ ๗ การประเมินระดับความคิดเห็นมีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง แยกตามองค์ประกอบ ๔ ด้าน

องค์ประกอบ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลผล
๑. ด้านร่างกายและสุขภาพ (ข้อ ๑, ๘ และ ๙)	๓.๔๘	๑.๐๒	มาก
๒. ด้านเศรษฐกิจ (ข้อ ๒)	๓.๒๖	๑.๕๒	ปานกลาง
๓. ด้านค่านิยม ความเชื่อส่วนบุคคล ครอบครัว และสังคม (ข้อ ๓, ๑๒, ๑๕-๑๖ และ ๑๗)	๓.๖๑	๐.๙๕	มาก
๔. ด้านนโยบายและกฎหมายสนับสนุนจากวัด ชุมชนและสังคม (ข้อ ๔-๗, ๑๐-๑๑, ๑๓-๑๔ และ ๑๘-๑๙)	๓.๗๐	๐.๙๑	มาก
รวม	๓.๖๓	๐.๘๕	มาก

จากตารางที่ ๗ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๖๓ คะแนน ซึ่งแปลผลได้ว่าเป็นด้วยในระดับมาก เมื่อจำแนกในรายด้านพบว่าสามารถเรียงลำดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปน้อย ได้แก่ ๑.ด้านนโยบาย กฎหมายและการสนับสนุนจากวัด ชุมชนและสังคม ๒. ด้านค่านิยม ความเชื่อส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคม ๓. ด้านร่างกายและสุขภาพ และ ๔. ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๐, ๓.๑๐, ๓.๔๘, และ ๓.๒๖ ตามลำดับ ซึ่ง ๓ อันดับแรกแปลผลได้ว่ามีกลุ่มตอบแบบสอบถามมีเห็นด้วยในระดับมาก ส่วนด้านที่เหลือแปลผลได้ว่ากลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยในระดับปานกลาง

๔.๓ ระดับความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา

๔.๓.๑ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาจำแนกรายข้อ

ความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี จำนวน ๑๑ ข้อ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างให้ความคิดเห็นได้ ๕ ระดับตั้งแต่ ๑-๕ โดยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่รายข้อและแต่ละระดับ และค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานในรายข้อ และนำเสนอข้อมูลในตารางประกอบ การบรรยาย ดังแสดงในตารางที่ ๘-๙

ตารางที่ ๘ คะแนนความคิดเห็นมีแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา

ประเด็น	ร้อยละของจำนวนผู้ที่ตอบคำถาม				
	น้อยที่สุด (๑)	น้อย (๒)	ปานกลาง (๓)	มาก (๔)	มากที่สุด (๕)
๑. ปรับปรุงกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์โดย เพิ่มมาตรการเกี่ยวกับการรับรองสถานภาพแม่ชี และสนับสนุนอุปถัมภ์ด้านต่างๆ ให้แม่ชี โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา	๔.๑	๔.๕	๑๓.๖	๑๔.๕	๖๓.๒
๒. กระทรวงศึกษาธิการให้โอกาสแม่ชีเข้าเรียนรวม กับเด็กหญิงในทุกระดับชั้นได้	๕.๙	๔.๕	๑๙.๑	๑๘.๒	๕๒.๓
๓. คณะสงฆ์ควรจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็น เฉพาะให้แก่แม่ชีในฐานะนักบวชสตรี เป็น หลักสูตรเช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร	๖.๘	๖.๘	๑๗.๓	๑๖.๘	๕๒.๓
๔. คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยแก่แม่ชี	๔.๑	๕.๐	๑๑.๘	๑๐.๙	๖๘.๒
๕. มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ชีสมัคร สอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้	๑๐.๐	๔.๑	๑๓.๖	๙.๕	๖๒.๗
๖. รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุน การศึกษาแก่แม่ชี	๗.๓	๓.๒	๑๐.๕	๑๐.๕	๖๘.๖
๗. รัฐส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการสถาบัน แม่ชีให้มีเอกภาพและมีคุณภาพ	๖.๘	๔.๑	๑๑.๘	๑๐.๕	๖๖.๘
๘. รัฐสนับสนุน ส่งเสริมให้แม่ชีที่มีความรู้ได้ ปฏิบัติงานเพื่อการสาธารณะกุศลในทุกๆ ด้าน	๕.๙	๓.๖	๑๒.๓	๑๐.๕	๓๗.๘
๙. รัฐควรและยกย่องส่งเสริม เชิดชูเกียรติแม่ชีที่มี ความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม	๕.๕	๔.๕	๑๔.๕	๑๒.๓	๖๒.๙
๑๐. ให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งกำหนด เรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่ง ของมหาวิทยาลัย	๔.๑	๔.๑	๑๖.๘	๑๓.๒	๖๑.๘
๑๑. ส่งเสริมการจัดตั้งวิทยาลัยแม่ชี สำหรับ จัดการศึกษาหลักสูตรต่างๆ ให้เฉพาะแม่ชี	๕.๐	๖.๘	๑๓.๖	๑๓.๖	๖๐.๙

ตารางที่ ๙ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านแนวทางการแก้ไขในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

ข้อความ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	แปลผล
๑. ปรับปรุงกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์โดยเพิ่มมาตรการเกี่ยวกับการรับรองสถานภาพแม่ชี และสนับสนุนอุปถัมภ์ด้านต่างๆ ให้แม่ชี โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา	๔.๒๗	๑.๑๒	มาก
๒. กระทรวงศึกษาธิการให้โอกาสแม่ชีเข้าเรียนร่วมกับเด็กหญิงในทุกระดับชั้นได้	๔.๑๑	๐.๙๙	มาก
๓. คณะสงฆ์ควรจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นพิเศษให้แก่แม่ชีในฐานะนักบวชสตรี เป็นหลักสูตรเช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร	๔.๒๑	๐.๘๙	มาก
๔. คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยแก่แม่ชี	๔.๓๓	๑.๐๙	มาก
๕. มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ชีสมัครสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้	๔.๑๑	๐.๙๙	มาก
๖. รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาแก่แม่ชี	๔.๔๓	๑.๑๙	มาก
๗. รัฐส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการสถาบันแม่ชีให้มีเอกภาพและมีคุณภาพ	๔.๒๓	๑.๐๖	มาก
๘. รัฐสนับสนุน ส่งเสริมให้แม่ชีที่มีความรู้ได้ปฏิบัติงานเพื่อการสาธารณะกุศลในทุกๆ ด้าน	๔.๒๗	๑.๑๑	มาก
๙. รัฐควรและยกย่องส่งเสริม เชิดชูเกียรติแม่ชีที่มีความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม	๔.๕๗	๑.๒๑	มาก
๑๐. ให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งกำหนดเรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัย	๔.๑๑	๐.๙๙	มาก
๑๑. ส่งเสริมการจัดตั้งวิทยาลัยแม่ชี สำหรับจัดการศึกษาหลักสูตรต่างๆ ให้เฉพาะแม่ชี	๔.๒๓	๑.๐๖	มาก
รวม	๔.๒๖	๐.๐๖๙	มาก

จากตารางที่ ๙ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามได้แสดงความคิดเห็นการประเมินระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี มีค่าเฉลี่ยโดยรวมอยู่ที่ ๔.๒๖ ซึ่งมีความพึงพอใจในระดับ มาก ซึ่งผู้ศึกษาได้เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ อันดับ ๑ คือ ข้อ ๙ รัฐควรและยกย่องส่งเสริม เชิดชูเกียรติแม่ชีที่มีความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม มีค่าเฉลี่ยที่ ๔.๕๗ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก อันดับ ๒ คือ ข้อ ๖ รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาแก่แม่ชี มีค่าเฉลี่ยที่ ๔.๔๓ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก อันดับ ๓ คือข้อ ๔ คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยแก่แม่ชี มีค่าเฉลี่ยที่ ๔.๓๓ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก และอันดับสุดท้ายคือ ข้อ ๒ ข้อ ๕ และข้อ ๑๐ มีค่าเฉลี่ยที่ ๔.๑๑ ซึ่งมีความพึงพอใจระดับ มาก

๔.๓.๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาจำแนกรายด้าน

จากการประเมินระดับความความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๑ ข้อ แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ๒) ด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๓) ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุน และที่พัก ๔) ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี และ ๕) ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล ข้อมูลดังแสดงในตารางที่ ๑๐

ตารางที่ ๑๐ การประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน

องค์ประกอบ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลผล
๑. ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี (ข้อ ๑)	๔.๒๗	๑.๑๒	มาก
๒. ด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (ข้อ ๒-๓, ๕ และ ๑๐)	๔.๑๑	๐.๙๙	มาก
๓. ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุน และที่พัก (ข้อ ๔ และ ๖)	๔.๓๓	๑.๐๙	มาก

ตารางที่ ๑๑ การประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน

องค์ประกอบ	คะแนนเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	แปลผล
๔. ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี (ข้อ ๗ และ ๑๑)	๔.๒๓	๑.๐๖	มาก
๕. ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล (ข้อ ๘-๙)	๔.๒๗	๑.๑๑	มาก
รวม	๔.๒๑	๐.๙๒	มาก

จากตารางที่ ๑๑ พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย เท่ากับ ๔.๒๑ คะแนน ซึ่งแปลผลได้ว่าเป็นด้วยในระดับมาก เมื่อจำแนกในรายด้านพบว่า ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุน และที่พัก มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ ๔.๓๓ รองลงมา ได้แก่ ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคลและด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน เท่ากับ ๔.๒๗ ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน เท่ากับ ๔.๒๓ และด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน เท่ากับ ๔.๑๑ เมื่อแปลผลทุกด้านพบว่าความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

๔.๔ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

ในตอนท้ายของแบบสอบถามได้เปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ เพิ่มเติม ซึ่งจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๒๖๐ ราย มีผู้ให้ความคิดเห็นทั้งสิ้น ๗๕ ราย คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๕ ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นความคิดเห็นต่างๆ ที่สะท้อนทั้งปัญหา ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาในเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี ดังนี้

๔.๔.๑ ปัญหาและอุปสรรคของแม่ชี

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่แสดงความคิดเห็นระบุถึงปัญหาและอุปสรรคในการเข้าศึกษา ประกอบด้วย ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านอายุ ความไม่เป็นเอกภาพของกลุ่มแม่ชี ด้านทุนทรัพย์ ความสนใจศึกษาเฉพาะทางธรรมที่เน้นการปฏิบัติ ดังที่สะท้อนต่อไปนี้

“สุขภาพไม่อำนวย ควรส่งเสริมสถาบันแม่ชีไทยให้มีเอกภาพและคุณภาพทางด้านการศึกษาและสื่อการสอนทั้งทางโลกและทางธรรมให้มากและง่ายต่อการเรียนรู้ให้เข้าใจง่ายขึ้น”

“ไม่สะดวกสุขภาพไม่แข็งแรง”

“แม่ชีอายุยังน้อยที่อยู่ในปฐมวัยควรเรียน แต่ถ้าอายุมากแล้วควรขัดเกลากิเลสดีกว่า เพราะคนอายุมากทำอะไรก็ช้าลงเรียนทางปฏิบัติสะดวกกว่า แต่ถ้ามีคนสนับสนุนอยากให้แม่ชีอายุน้อยมีโอกาสศึกษาสูงๆ”

“แม่ชีควรให้เกียรติกันและกัน ไม่ควรแบ่งแยกว่าตัวเองทำงานด้านไหน มีความสำคัญมากกว่าคนอื่น เมื่อสละแล้วควรศึกษาพระธรรมให้มากที่สุด”

“ขาดการสนับสนุนจากสังคม คณะสงฆ์ควรสนับสนุนทางด้านผลตอบแทน เมื่อจบการศึกษาทางด้านปริยัติธรรมชั้นสูงสุดเพื่อเป็นกำลังใจให้แม่ชีที่ศึกษาปริยัติธรรม”

“แม่ชีท่านใดต้องการศึกษาหลักสูตรต่างๆ สมควรส่งเสริมแม่ชีท่านใดต้องการปฏิบัติธรรมนั่งสมาธิเพื่อเป็นแนวทางแห่งการหลุดพ้นในอนาคตเบื้องหน้าสมควรจะส่งเสริม”

๔.๔.๒ แนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี

ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรกำหนดกฎหมายที่ระบุให้แม่ชีมีสถานะเป็นนักบวช เพื่อได้รับการสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย ซึ่งตัวอย่างความคิดเห็นที่สะท้อนจากกลุ่มตัวอย่างที่ว่า

“อยากให้กรมการศาสนาและคณะรัฐบาลตั้งข้อกฎหมายยอมรับแม่ชีให้เป็นนักบวช ในพระพุทธศาสนาประกาศให้ประชาชนทราบทุกระดับขอให้ได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ เท่าที่พระสงฆ์ขอให้ช่วยเหลือแม่ชีไทย ผู้เจ็บป่วยยากไร้ควรมีสวัสดิการอันสมควรให้แม่ชีด้วยค่ะ”

“ปรับปรุงพรบ.สงฆ์เพิ่มมาตรารับรองแม่ชี”

“ความไม่ชัดเจนด้านกฎหมายทำให้ถูกเลือกปฏิบัติในสังคม”

“ควรจัดระเบียบการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัยส่งเสริมการศึกษา และการปฏิบัติสมาธิภาวนาให้จริงและมากเพราะส่วนใหญ่แม่ชีบวชมาต้องการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์”

“แม่ชีเมื่อศึกษาจบแล้วไม่มีการรองรับที่เหมาะสมเลย ศึกษาจบก็อยู่วัดเหมือนเดิม แม่ชีต้องรู้กฎระเบียบของตนเองก่อนว่ามีอะไรบ้างต้องปฏิบัติตัวอย่างไร แม่ชีบวชใหม่กฎระเบียบยังไม่รู้เลย”

“แม่ชีที่เรียนสำเร็จ เปรียญ 9 ควรได้รับนิยัตยัตรเหมือนพระ”

๒) ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุนทรัพย์ และที่พัก

ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรให้การสนับสนุนในการเดินทาง ทุนการศึกษาและที่พัก เพื่อได้รับการสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย ซึ่งตัวอย่างความคิดเห็นที่สะท้อนจากกลุ่มตัวอย่างที่ว่า

“รัฐควรส่งเสริมสนับสนุนสถาบันแม่ชีไทยให้มีเอกภาพที่ดีและมีคุณภาพความเป็นอยู่การสัญจรถลงเรือ และการปฏิบัติธรรม การศึกษาหลักสูตรต่างๆ”

“คณะสงฆ์ควรจัดการศึกษาให้แก่แม่ชีในฐานะนักบวชสตรี คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยแก่แม่ชีรัฐควรยกย่องส่งเสริมให้แม่ชีได้ทำประโยชน์แก่สังคม”

“รัฐควรสนับสนุนการศึกษาในบางกรณีเช่นค่าใช้จ่าย”

“รัฐควรส่งเสริมการศึกษาอาชีพการงาน และการเจ็บป่วย ควรสนับสนุนที่พักอาศัยแก่แม่ชี”

“ควรให้แม่ชีเข้าเรียนกับมหาวิทยาลัยต่างๆได้ไม่ใช่แค่มหาวิทยาลัยสงฆ์”

๓) ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี

ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรสนับสนุนให้แม่ชีมีเอกภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มากขึ้น ซึ่งตัวอย่างความคิดเห็นที่สะท้อนจากกลุ่มตัวอย่างที่ว่า

“สุขภาพร่างกายเจ็บป่วย รัฐควรส่งเสริมสนับสนุนสถาบันแม่ชีไทยให้มีเอกภาพและคุณภาพมากขึ้นควรจัดระเบียบการเป็นอยู่ของแม่ชีให้ไปในแนวเดียวกัน”

“แม่ชีควรศึกษาบาลีและนักธรรมตรี โท เอก แม่ชีส่วนใหญ่บวชด้วยศรัทธาผ้าเหลือง แล้วก็ก้มหน้าก้มตาทำแต่งงานบริการพระสงฆ์องค์สามเณร แม่ชีควรมีความรักความสามัคคีกัน มีความคิดเห็นอาจจะไม่เหมือนกัน แต่ต้องอยู่ด้วยกันด้วยความสามัคคีกัน”

“ควรส่งเสริมสนับสนุนสถาบันแม่ชีไทยให้มีเอกภาพและคุณภาพให้มากขึ้น การจัดระเบียบของแม่ชีให้เป็นไปในแนวเดียวกัน ควรส่งเสริมแม่ชีและให้เกียรติแก่แม่ชีทุกระดับการศึกษา เพราะการศึกษาไม่ได้บอกคุณธรรมของบุคคลแต่จัดระดับการศึกษาเท่านั้น”

๔) ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล

ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรสนับสนุนให้แม่ชีมีเอกภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มากขึ้น ซึ่งตัวอย่างความคิดเห็นที่สะท้อนจากกลุ่มตัวอย่างที่ว่า

“นักบวชก็ควรมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม”

“ควรมีศึกษาทั้งทางโลกทางธรรม ควรมีการศึกษาทางธรรมให้มาก และปฏิบัติให้ดีจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและประโยชน์ต่อผู้อื่น รัฐควรส่งเสริมให้แม่ชีมีความรู้และสื่อการสอนทั้งทางโลกทางธรรมให้มาก”

“ขอเสนอให้แม่ชีมีการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ส่วนใหญ่มาบวชเพื่อการปฏิบัติธรรมให้มีความสงบทางใจและแนะนำผู้อื่นให้เข้าใจในธรรม เพื่อใช้ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องในทางธรรม”

๔.๕ สรุบบทสัมภาษณ์

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) มีวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interviews) ใช้คำถามปลายเปิด ประชากรที่สัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

๑.๑ ผู้จัดการศึกษา ซึ่งมีบทบาทหน้าที่วางแผนและนโยบายการศึกษาสำหรับนักบวชและคฤหัสถ์ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้งสองแห่ง ประกอบด้วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการและพระผู้ใหญ่ระดับบริหารท่านอื่นๆ เพื่อศึกษาทัศนคติ มุมมองและประสบการณ์ในการบริหารจัดการและดำเนินการศึกษาสำหรับนักบวชหญิง

๑.๒ ผู้รับการศึกษา ประกอบด้วยแม่ชีที่เป็นนักศึกษาทั้งบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษาในระดับต่างๆ การที่ผู้วิจัยเลือกวิธีสัมภาษณ์รายบุคคล ก็เพราะต้องการเก็บข้อมูลเชิงชีวประวัติส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ทางการศึกษาโดยมุ่งสอบถามเกี่ยวกับโอกาสอุปสรรคและปัญหาที่เผชิญมาในการเรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา ในขณะเดียวกันนั้นก็เปิดโอกาสให้แม่ชีมีส่วนร่วมในการแสดงความรู้สึกทัศนคติและข้อเสนอตลอดเวลาสัมภาษณ์

การที่นักวิจัยคนหนึ่งในการวิจัย (แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม) เป็นแม่ชีที่ผ่านการศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์จากระดับปริญญาโทจนถึงปริญญาเอกเป็นรุ่นแรก (ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ และพ.ศ. ๒๕๔๕ ตามลำดับ) และปัจจุบันดำรงตำแหน่งอาจารย์ประจำที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นเวลา ๔ ปีมาแล้ว หมายความว่า มีประสบการณ์ทั้งในฐานะเป็นผู้รับการศึกษาและผู้จัดการศึกษา ทำให้คณะวิจัยได้มีโอกาสที่จะตรวจทานข้อมูล ใช้เครือข่าย สร้างความไว้วางใจ ในผู้ที่ให้ข้อมูลและพัฒนาคำถามปลายเปิดอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมแก่แม่ชี (ในขณะเดียวกันนั้นคณะวิจัยก็ต้องระมัดระวังความลำเอียงด้วย)

๒. การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (focus group) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มแม่ชี ๑๐ ท่าน โดยสัมภาษณ์ที่วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓ เป็นเวลา ๓ ชั่วโมง ๑๗ นาที ที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติประสบการณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล ที่ทำให้คณะวิจัยสามารถเห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทัศนคติและประสบการณ์ทางการศึกษาได้ชัดมากขึ้น ซึ่งทำให้เราสามารถไม่เพียงแต่เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างชัดเจนและประเมินประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาได้ดีขึ้น หากยังเห็นสิ่งที่แม่ชีเห็นว่าดีขึ้นในสถานภาพของตนทางสังคมและการจัดการศึกษา พร้อมทั้งประสบการณ์ทางบวกและทางลบที่แม่ชีประสบในชีวิตประจำวัน (เช่น การเดินทางบนรถโดยสาร การได้รับความเคารพจากประชาชนและปฏิสัมพันธ์อย่างอื่นๆ กับประชาชน) การที่ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แม่ชีที่เรียน

บาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและเรียนระดับอุดมศึกษาเป็นกลุ่ม เพราะเป็นวิธีการเก็บและประเมินข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากใช้ปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัตของกลุ่มแม่ชีที่ตกลงร่วมการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มครั้งนี้ ตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนและเปรียบเทียบข้อมูลทัศนคติและประสบการณ์เสนอและพิจารณาข้อเสนอต่างๆ

๓. การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ในช่วงแรกๆ ของการวิจัยคณะวิจัยพัฒนาและแจกแบบสอบถามและได้รับแบบสอบถามคืนประมาณ ๒๖๐ ชุด ผู้วิจัยได้นำความคิดเห็นมาวิเคราะห์ประกอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เพื่อให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างและประสิทธิภาพ ในการจัดการศึกษาชัดเจนยิ่งขึ้น วัตถุประสงค์หลักอย่างหนึ่งของงานวิจัยนี้ คือ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้จัดการศึกษาและผู้รับการศึกษาและข้อแสดงความคิดเห็นจากแบบสอบถาม

ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

๔.๕.๑ การศึกษาของแม่ชีไทย

จากเอกสารและการสัมภาษณ์พระสงฆ์ผู้จัดการศึกษาให้แม่ชี กิจกรรมแรกที่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำหรับการศึกษาของแม่ชีไทยปรากฏครั้งแรก ในสมัยรัชกาลที่ ๙ คือการศึกษาพระอภิธรรมหลักสูตร ๗ ปี ๖ เดือน มีทั้งหมด ๙ ชั้น ได้เปิดการเรียนการสอนครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๙๔ ที่วัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี กรุงเทพมหานคร^๑ เป็นการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายนำโดยพระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร)^๒ โดยเปิดรับสมัครแม่ชีเข้าเรียนร่วมกับพระสงฆ์ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ มีแม่ชีสำเร็จตามหลักสูตรจำนวน ๒ รูป รวมแม่ชีที่เรียนสำเร็จอภิธรรมตามหลักสูตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (๒๕๕๔) จำนวน ๑๕๒ รูป เฉลี่ยแม่ชีที่เรียนสำเร็จจำนวนมากที่สุดในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จำนวน ๑๐ รูป นอกนั้นประมาณปีละ ๗-๙ รูปต่อปี^๓ ปี

^๑ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, *งานมอบประกาศนียบัตรอภิธรรมบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๗๕.

^๒ ภายหลังเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์, อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์, สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง, นายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรูปที่ ๒, ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๕๐๔, และนายกสภามหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรูปที่ ๔ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๓-๒๕๓๒.

^๓ พ.ศ. ๒๕๐๙ แม่ชีเรียนอภิธรรมสำเร็จตามหลักสูตร จำนวน ๒ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๐ สำเร็จจำนวน ๓ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๔ สำเร็จ ๓ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๕ สำเร็จ ๒ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๖ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๗ สำเร็จ ๙ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๘ สำเร็จ ๙ รูป, พ.ศ. ๒๕๑๙ สำเร็จ ๖ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๐ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๑ สำเร็จ ๓ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๒ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๓ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๔ ไม่มีแม่ชีสำเร็จ, พ.ศ. ๒๕๒๕ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๖ สำเร็จ ๒ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๗ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๘ สำเร็จ ๕ รูป, พ.ศ. ๒๕๒๙ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๐ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๑ ไม่มีแม่ชีสำเร็จ, พ.ศ. ๒๕๓๒ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๓ ไม่มีแม่ชีสำเร็จ, พ.ศ. ๒๕๓๔ สำเร็จ ๕ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๕ สำเร็จ ๕ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๖ สำเร็จ ๖ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๗ สำเร็จ ๕ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๘ สำเร็จ ๑๐ รูป, พ.ศ. ๒๕๓๙ สำเร็จ ๗ รูป, พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จ ๙ รูป, พ.ศ. ๒๕๔๑ สำเร็จ ๓ รูป, พ.ศ.

พ.ศ.๒๕๑๑ คณะสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทำพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร ฝ่ายมหานิกาย ได้จัดการเรียนการสอนพระอภิธรรม แม่ชีเข้าศึกษาพร้อมกับพระสงฆ์ จำนวนแม่ชีที่สำเร็จการศึกษา อภิธรรมตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๑๑-๒๕๕๔ มีจำนวน ๒๕๐ รูป ในปี พ.ศ.๒๕๕๑ มีแม่ชีสำเร็จการศึกษา อภิธรรมจำนวนมากที่สุด ๑๙ รูป นอกนั้น ปีละ ๑๐ รูป หรือ ๑๔ รูป ^๔ พ.ศ.๒๕๒๔ การศึกษา อภิธรรมได้เป็นหน่วยงานหนึ่งของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีสาขาทั้งในกรุงเทพมหานคร และต่างจังหวัด ๕๗ สาขา^๕

ในปี พ.ศ.๒๕๐๖ มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้จัดการศึกษาภาษาบาลีแก่แม่ชีมีทั้งหมด ๙ ชั้น ใช้หลักสูตรเดียวกับพระสงฆ์ และสามารถเรียนร่วมกับพระสงฆ์ได้ มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นเพียงสถานที่จัดสอบและรับรองผลการศึกษาบาลีของแม่ชีเท่านั้น ไม่ได้อยู่ในกำกับของแม่กองบาลีของมหาเถรสมาคมเหมือนการศึกษาของพระสงฆ์ ดังนั้น แม่ชีจึงไม่ได้สอบรวมกับพระสงฆ์^๖ แม่ชีที่เรียนบาลีรุ่นแรกมีจำนวน ๑๒ รูป ใน ๑๒ รูปนั้นไม่มีแม่ชีที่เรียนสำเร็จตามหลักสูตรบาลีชั้นที่ ๙ มีเพียงแม่ชีที่สอบผ่านบาลีชั้นที่ ๖ เท่านั้น^๗ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๙^๘ จึงมีแม่ชีสำเร็จบาลีชั้นที่ ๙ เพียง ๑ รูปเท่านั้น นับเป็นเวลา ๒๓ ปีจึงมีแม่ชีสำเร็จการศึกษา หลังจากนั้นแม่ชีสำเร็จบาลีศึกษา ๙ ประโยค อย่างมากที่สุด ปีละ ๒ รูปเท่านั้น ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๖ ถึง ๒๕๕๔ รวมเวลา ๔๘ ปี มีแม่ชีสำเร็จบาลีศึกษา ๙ ประโยคในประเทศไทย รวมทั้งหมด ๒๐ รูป^๙

๒๕๔๒ สำเร็จ ๕ รูป, พ.ศ.๒๕๔๓ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ.๒๕๔๔ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ.๒๕๔๕ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ.๒๕๔๖ สำเร็จ ๕ รูป, พ.ศ.๒๕๔๗ สำเร็จ ๔ รูป, พ.ศ.๒๕๔๘ สำเร็จ ๓ รูป, พ.ศ.๒๕๔๙ สำเร็จ ๗ รูป, พ.ศ. ๒๕๕๐ ไม่มีผู้สำเร็จ, พ.ศ.๒๕๕๑ ไม่มีผู้สำเร็จ, พ.ศ. ๒๕๕๒ สำเร็จ ๒ รูป, พ.ศ.๒๕๕๓ สำเร็จ ๑ รูป, พ.ศ.๒๕๕๔ สำเร็จ ๑ รูป, รวมแม่ชีที่เรียนสำเร็จตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๕๔ จำนวน ๑๕๒ รูป, กองทะเบียนนิสิต,วัดระฆังโฆสิตาราม, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๔.

^๔ กองทะเบียนนักศึกษาอภิธรรม, *อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, กรุงเทพมหานคร.

^๕ อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย, *งานมอบประกาศนียบัตรอภิธรรมบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร: ธนาพรสจกัถ, ๒๕๕๔), หน้า ๗๕-๗๖.

^๖ ดู Gosling David L. (๑๙๘๘), “The Changing Roles of Thailand’s Lay Nuns (Mae Chii)”, in *Southeast Asian Journal of Social Science*, Vol. ๒๖, No. ๑, หน้า ๑๒๖.

^๗ แม่ชีประทีป ขวัญอ่อน, ประธานสถาบันแม่ชีไทย พ.ศ.๒๕๕๕.นักเรียนบาลีรุ่นแรก, หัวหน้าแม่ชีสถาบันแม่ชีไทยปากท่อ จังหวัดราชบุรี. วันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๕๕,สัมภาษณ์.

^๘ แม่ชีสมศรี จารุเพ็ง, สำเร็จบาลีศึกษา ๙ ประโยครูปแรกของประเทศไทย, วัดชนะสงคราม, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕,สัมภาษณ์.

^๙ พ.ศ.๒๕๒๙ มีแม่ชีสำเร็จบาลี ๙ ประโยค เพียง ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๓๕ แม่ชีสำเร็จ ๑ รูป, ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ แม่ชีสำเร็จ ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๓๙ แม่ชีสำเร็จ ๒ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๔๐ แม่ชีสำเร็จ ๒ รูป, ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ มี

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดำรงการศึกษาลูกของแม่ชีด้วยการออกใบประกาศนียบัตรและ
 พัดเกียรติยศให้เป็นไปตามแบบคณะสงฆ์ ดังคำประกาศของมหาวิทยาลัย มหาภิกษุราชวิทยาลัยว่า
 “ให้ใช้หลักสูตรและเกณฑ์การวัดผลของพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนาทมูลเป็นหลักสูตรและ
 เกณฑ์การวัดผลบาลีศึกษาโดยอนุโลม”^{๑๐} ในเรื่องการมอบใบประกาศนียบัตรและพัดเกียรติยศของ
 แม่ชีมีความแตกต่างกัน มีรายละเอียดดังนี้ บาลีศึกษา ๓ บาลีศึกษา ๖ และบาลีศึกษา ๙ ได้รับพัด
 เกียรติยศพร้อมใบประกาศนียบัตร ใน ๓ ประเภท นี้มีส่วนแตกต่างกันคือ บาลีศึกษา ๓ และ ๖ นั้น
 รับประกาศนียบัตรและพัดเกียรติยศจากสมเด็จพระสังฆราช สำหรับบาลีศึกษา ๙ ได้รับพัดเกียรติยศ
 จากพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลีพระวรราชาทินัดดามาตุ พระองค์เสด็จประทานพัด
 เกียรติยศแก่แม่ชีที่สำเร็จบาลีศึกษา ๙ ประโยคครั้งแรกในประวัติศาสตร์แห่งการศึกษาภาษาบาลี
 ของแม่ชีไทยใน พ.ศ.๒๕๒๙ ที่ตึกสภาการศึกษามหาภิกษุราชวิทยาลัย^{๑๑} ในส่วนของบาลีศึกษา ๑-๒,
 ๔, ๕, ๖, ๗, ๘ รับเฉพาะใบประกาศนียบัตรจากสมเด็จพระสังฆราชหรือผู้แทนสมเด็จพระสังฆราช

ถึงแม้แม่ชีจะได้รับการศึกษาลูกเหมือนพระภิกษุสามเณร แต่ก็มีอีกส่วนหนึ่งที่ไม่
 เหมือนกันคือ ภิกษุสามเณรที่เรียนจบประโยค ๙ นั้น ได้รับนิยัตินัตร (เงินเดือน) จากรัฐบาลโดยผ่าน
 กรมการศาสนา ปัจจุบันนี้ผ่านสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สำหรับแม่ชีที่จบบาลีศึกษา ๙ ประโยค
 ไม่ได้รับนิยัตินัตรเช่นนั้น ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการจัดการศึกษาลูกของแม่ชีไม่ใช่งานของมหาเถร
 สมาคม ดังนั้นมหาเถรสมาคมจึงไม่ได้มอบนโยบายให้แม่กองบาลีดำเนินการจัดการศึกษาภาษาบาลี
 ให้แก่แม่ชี แต่เป็นการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาภิกษุราชวิทยาลัย การศึกษาภาษาบาลี
 ของคณะสงฆ์ได้รับการรับรองโดยมีพระราชบัญญัติ พ.ศ.๒๕๒๗ ใน มาตรา ๓ ว่า “วิชาการ
 พระพุทธศาสนาหมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรพระปริยัติธรรม
 แผนกธรรมและแผนกบาลีสนาทมูล”^{๑๒} ในช่วงที่มีพระราชบัญญัติรับรองการศึกษาของคณะสงฆ์
 นั้น แม่ชีได้รวมกันก่อตั้งมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยแล้ว^{๑๓} แต่แม่ชียังไม่ได้รับการสนับสนุนให้เรียน
 มหาวิทยาลัยสงฆ์

แม่ชีสำเร็จ ๒ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๔๒ แม่ชีจบ ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๔๓ ไม่มีแม่ชีสอบผ่าน, ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ มีแม่ชีสำเร็จ ๑
 รูป, ปี พ.ศ.๒๕๔๕ มีแม่ชีสำเร็จ ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๔๖ มีแม่ชีสำเร็จ ๒ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๔๗ มีแม่ชีสำเร็จ ๑ รูป, ปี
 พ.ศ.๒๕๔๘ ไม่มีแม่ชีสำเร็จ, ปี พ.ศ.๒๕๔๙ มีแม่ชี สำเร็จ ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๕๐ มีแม่ชีสำเร็จ ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๕๑
 มีแม่ชีสำเร็จ ๑ รูป, ปี พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๕๓ไม่มีแม่ชีสำเร็จ ปี พ.ศ.๒๕๕๔ มีแม่ชีสำเร็จ ๒ รูป, กองทะเบียน
 ,มหาวิทยาลัย มหาภิกษุราชวิทยาลัย, เอกสารอัดสำเนา.

^{๑๐} ประกาศ มหาวิทยาลัยมหาภิกษุราชวิทยาลัย, เรื่องบาลีศึกษา พ.ศ.๒๕๔๓.

^{๑๑} ดร.แม่ชี ดวงพร คำหอมกุล, บาลี ๙ ประโยค รูปที่ ๒ คนของประเทศไทย, อาจารย์ประจำ ปชา
 บติเถรวิทยาลัย (วิทยาลัยแม่ชี), อำเภอบึงกุ่ม, จังหวัดนครราชสีมา.

^{๑๒} พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗.

^{๑๓} สถาบันแม่ชีไทย ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๑๒.

ในส่วนของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๗^{๑๔} ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตฺตเจริญได้กล่าวถึงการที่แม่ชีไม่ได้เข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่า “ไม่มีระเบียบหรือกฎหมายห้ามแม่ชีเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่ไม่มีแม่ชีมาสมัครเข้าเรียน อาจเนื่องจากจารีตประเพณีไทยที่นักบวชไม่ควรมายุ่งเกี่ยวกับการเรียนทางโลกและเมืองไทยมองแม่ชีไทยแบบก้ำกึ่งระหว่างคฤหัสถ์และนักบวชจึงไม่มีแม่ชีมาสมัครเรียน ใน พ.ศ.๒๕๒๘ มีพระสงฆ์สามารถเข้าเรียนในระดับปริญญาโทที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหิดลได้ ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่ปรากฏมีแม่ชีมาเรียน ต่อมาใน พ.ศ.๒๕๔๐ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เปิดสอนในสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มีแม่ชีมาสมัครเรียน ๑ รูป ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา ถึงปี พ.ศ.๒๕๕๔ มีแม่ชีเรียน ๑๑ รูปกำลังจะมีแม่ชีเรียนสำเร็จเป็นรูปแรก”^{๑๕} อีกประการหนึ่ง มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์เป็นมหาวิทยาลัยปิด คือมีการสอบแข่งขันเข้าศึกษา ดังนั้น มหาวิทยาลัยจึงคัดบุคคลเข้าศึกษาด้วยคะแนนตามเกณฑ์ ซึ่งแตกต่างจากมหาวิทยาลัยเปิดที่ไม่มีการสอบแข่งขันสามารถเข้าไปเรียนได้ แม่ชีส่วนมากมองว่า ตนเป็นนักบวชจึงมุ่งเรียนธรรมะและเรียนวิปัสสนาเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม มีแม่ชีบางกลุ่มเท่านั้นที่มุ่งไปเรียนที่มหาวิทยาลัยเปิด คือมหาวิทยาลัยรามคำแหง^{๑๖} ในปีพ.ศ.๒๕๒๐ มีแม่ชีศึกษาในมหาวิทยาลัยรามคำแหงรุ่นแรก คือแม่ชีอุดมศรี ช่อเกตุ หลังจากนั้น ๕ ปี คือ พ.ศ.๒๕๒๕ แม่ชีสีสลับ อุบภัย และแม่ชียุพิน ดวงจันทร์ ได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ แม่ชีสีสลับ อุบภัย ให้ข้อมูลว่า “ครั้งแรกในการเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงนั้นทางวัดไม่อนุญาต เพราะเป็นนักบวชแล้วไม่ควรเรียนในมหาวิทยาลัยทางโลก แต่เมื่อไปเรียนแล้วทางวัดก็ไม่ท้วงติง จนกระทั่งเรียนจบ แม่ชีวัดปากน้ำเป็นแม่ชีรุ่นแรกที่เข้าไปเรียนมหาวิทยาลัยรามคำแหง”^{๑๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ก่อตั้งในปี พ.ศ.๒๕๒๑ เป็นมหาวิทยาลัยเปิด^{๑๘} และเป็นอีกมหาวิทยาลัยหนึ่งที่แม่ชีเลือกศึกษาสาเหตุที่แม่ชีเลือกศึกษาที่มหาวิทยาลัยเปิดทั้งสองแห่งนี้เพราะค่าเรียนไม่สูง นักบวชสามารถศึกษา

^{๑๔} <http://th.wikipedia.org/wiki/เข้าใช้เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕>.

^{๑๕} ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตฺตเจริญ, อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, การศึกษา เปรียญธรรม ๙ ประโยค, พุทธศาสตรบัณฑิต, ปรัชญามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเดลี อินเดีย, ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕, สถานที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, สัมภาษณ์.

^{๑๖} ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๔, <http://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยรามคำแหง>. เข้าใช้เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

^{๑๗} แม่ชีสีสลับ อุบภัย, วัดปากน้ำภาษีเจริญ, บาลีศึกษา ๔, อาจารย์พิเศษที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย กรรมการสถาบันแม่ชีไทย, ที่ปรึกษารองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย, วันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๕, สัมภาษณ์.

^{๑๘} Wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. เข้าใช้วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕

ได้ เปิดรับนักศึกษาไม่จำกัดจำนวน ศึกษาได้ด้วยตนเอง ในส่วนของมหาวิทยาลัยเอกชนนั้นไม่มีข้อห้ามสำหรับแม่ชี คณะวิจัยไม่สามารถตรวจสอบจำนวนแม่ชีที่ลงทะเบียนเรียนของมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งและมหาวิทยาลัยเอกชนได้เพราะแม่ชีเหล่านั้นใช้คำนำหน้าชื่อนางสาวตามบัตรประจำตัวประชาชนในการเข้าศึกษา

๔.๕.๒ พัฒนาการการศึกษาของแม่ชี

เมื่อมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งมีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเป็นของตนเองในพ.ศ. ๒๕๔๐ ใน ๒ ปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้แสดงจุดยืนชัดเจนในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษาให้แม่ชี โดยที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้นได้รับรองผู้ที่สำเร็จมัธยมศึกษา สามารถศึกษาต่อระดับปริญญาโทได้ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับรองวุฒิการศึกษาภาษาบาลีของแม่ชีโดยรับรองบาลี ๙ ประโยคให้เป็นปริญญาตรีและสามารถเรียนต่อระดับปริญญาโทในทั้ง ๒ มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้^{๑๙} ตามที่คณะวิจัยสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูงของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พบว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมุ่งที่จะส่งเสริมการศึกษาทั้งแม่ชีและสตรีคฤหัสถ์ เพื่อต้องการให้สตรีได้มีความรู้ทางธรรม มุ่งให้สามารถนำความรู้ไปสั่งสอนให้สังคมได้รับประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม การที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ เปิดรับแม่ชีเข้าศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาล่าช้าจากการคำนวณจากระยะเวลาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ดำเนินการเรียนและการสอนมาแล้วเป็นเวลา ๕๐ กว่าปี มหาธาตุวิทยาลัย^{๒๐} ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๒๑} ได้เริ่มมีการเรียนการสอนในช่วง ช่วงพ.ศ. ๒๔๓๒ และพ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ก่อตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๒๒} ทั้งสองแห่งนี้สถาปนาโดยรัชกาลที่ ๕ คณะสงฆ์ได้จัดการศึกษาทั้งภาษาบาลี และวิทยาการสมัยใหม่ จากการสัมภาษณ์คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ต่างมีความเห็นอย่างสอดคล้องกันเกี่ยวกับการรับแม่ชีเข้า

^{๑๙} ดังที่ผู้บริหารสูงของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรูปหนึ่งกล่าวว่า “เราก็มองว่าเราจะส่งเสริมให้แม่ชีมีสถานะในการศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดการศึกษาบาลีให้แม่ชี ในส่วนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจัดการศึกษาธรรมให้แม่ชี ซึ่งกฎหมายเปิดช่องให้เราในการให้แม่ชีเข้ามาศึกษา” (พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ.ดร., รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๔, สัมภาษณ์).

^{๒๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕๐ ปี อุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร:ไม่ปรากฏโรงพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓, เปลี่ยนชื่อจากมหาธาตุวิทยาลัยเป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใน วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙.

^{๒๒} กระทรวงธรรมการ, ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๑๐, หน้า ๕๒๖. อ้างในหนังสือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๓๖-๒๕๓๖ (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖).

เรียนช้าด้วยเหตุผลหลักๆ คือยังไม่มีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยไม่มีงบประมาณในการจัดการเรียนการสอน ไม่ได้เป็นมหาวิทยาลัยที่อยู่ในกำกับของรัฐบาลมีเงินทุนจากกรมการศาสนาที่มีจำนวนจำกัด และ เงินรับบริจาคจากประชาชน ถือได้ว่าบริหารบนความเสี่ยง จัดการบริหารการศึกษาเป็นไปตามยถากรรม ห้องเรียนไม่เพียงพอ อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้ให้เหตุผลอย่างกระชับว่า “มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังไม่มีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัย ไม่มีงบประมาณ”^{๒๓} นอกจากนั้น พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริญาโณ) ให้เหตุผลเพิ่มเติมว่า “มหาวิทยาลัยสงฆ์เรียนแบบลักษณะประชาชนบริจาค พระสงฆ์มีเงินบริหารไม่มากไม่พอค่าจ่าย”^{๒๔}

ก่อน พ.ศ.๒๕๑๒ คณะสงฆ์ที่จัดการศึกษาเกี่ยวกับอุดมศึกษาได้เสนอร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีคณะสงฆ์ที่เป็นพระเถระผู้ใหญ่ทั้งธรรมยุติและมหานิกายบางกลุ่มไม่เห็นชอบในการจัดการศึกษาระดับอุดมศึกษา ทั้งไม่สนับสนุนร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ โดยเกรงว่าการศึกษาบาลีที่เป็นการศึกษาดั้งเดิมของคณะสงฆ์จะเสื่อม จะไม่มีผู้เรียนภาษาบาลี พระสงฆ์จะเรียนมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อเรียนสำเร็จมหาวิทยาลัยแล้วเกรงจะลาสิกขาเป็นคฤหัสถ์ เหนือสิ่งอื่นใดคือห่วงเรื่องความบริสุทธิ์ของพระสงฆ์ที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ สมัยนั้นทั้งพระเถระผู้ใหญ่และกลุ่มนักการเมืองบางคนให้เหตุผลเหมือนกันคือพระสงฆ์ควรเรียนเฉพาะภาษาบาลีและพระธรรมวินัยเท่านั้น^{๒๕} กลุ่มพระสงฆ์ที่จัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในช่วงแรกไม่ราบรื่น ขัดข้องสถานะทางการเงินไม่มั่นคงส่งผลให้การบริหารไม่มีประสิทธิภาพ หลังจากมหาวิทยาลัยสงฆ์มีพระราชบัญญัติเป็นของตนเองแล้ว กล่าวได้ว่าพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเป็นเครื่องมือขยายการศึกษาได้ครอบคลุมถึงคฤหัสถ์รวมถึงแม่ชีด้วย พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้ชี้แจงเหตุผลในการเปิดรับนิสิตที่เป็นคฤหัสถ์ต่อคณะ กรรมการในรัฐสภาว่า “ถ้าให้พระเรียนอย่างเดียว ถ้าพระลดจำนวนลงจะทำอย่างไร ดังนั้น จึงควรเปิดรับคฤหัสถ์ด้วย”^{๒๖} พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ (ไสว โชติโก) กล่าวถึงการแยกห้องเรียนว่า “คณะกรรมการเห็นชอบในหลักการแต่ในทางปฏิบัติ

^{๒๓} พระธรรมโกศาจารย์, ศ.ดร., อธิการบดีมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ราชบัณฑิต,เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส กรุงเทพมหานคร, ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓, สัมภาษณ์, พระศรีคัมภีร์ญาณ, รศ, ดร. รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๓,สัมภาษณ์.

^{๒๔} พระสุธีธรรมานุวัตร,ผศ.ดร,คณบดีคณะพุทธศาสตร์,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพลวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓,สัมภาษณ์.

^{๒๕} พระสุธีธรรมา (ณรงค์ จิตตโสภโณ),รองอธิการบดีวิทยาเขต นครราชสีมา, วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๔,สัมภาษณ์.

^{๒๖} พระธรรมโกศาจารย์,ศ.ดร., อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓, สัมภาษณ์.

นั้นให้จัดการเรียนการสอนแยกกัน ด้วยเกรงปัญหาจริยธรรมทางเพศความกังวลเกี่ยวกับพรหมจรรย์”^{๒๗} “ความเหมาะสมแก่สมณเพศของพระภิกษุสงฆ์ เป็นเรื่องที่ไม่ควรมองข้าม ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง๒ แห่งตระหนักในเรื่องนี้จึงประกาศเป็นนโยบายแยกห้องเรียน”^{๒๘} พระศรีคัมภีรญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ) อธิบายว่า “ตอนนั้นสังคมยังไม่อยากให้สตรีเข้ามาเรียนอยู่ในที่เดียวกันกับพระ คือถ้าจะเข้ามาเรียนก็ต้องแยกห้องเรียน ก็มีข้อติเตียนจากผู้ใหญ่ ก็ในเมื่อที่ไม่พอ แล้วยังมาแยกห้องอีกก็ยังไม่พอเพิ่มอีก ครูบาอาจารย์ก็น้อยอยู่แล้วถ้าแยกก็ต้องเกิดปัญหาอยู่แล้ว”^{๒๙}

ปัจจุบันนี้ หลังจากการเปลี่ยนแปลงในระบบการจัดการศึกษา การศึกษาในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทนั้นพระสงฆ์และคฤหัสถ์เรียนแยกห้อง ในส่วนของปริญญาเอกเรียนรวมห้องเดียวกันทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ การที่ให้นิสิตปริญญาเอกเรียนรวมกันนั้นเนื่องจากมีวิยุตติแล้ว นอกจากนั้น ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์มองเรื่องสตรีเข้ามาเรียนมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นเรื่องปกติ เพราะวัดทุกวัดในประเทศไทยสตรีเข้ามาทำบุญและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นส่วนมาก ในส่วนของอาจารย์ที่สอนนั้นมีทั้งพระสงฆ์ คฤหัสถ์บุรุษและสตรี มีการให้เหตุผลว่า การที่ให้สตรีมาสอนนั้นพระสงฆ์ตั้งใจเรียนและสำรวมมากขึ้นถือว่าเป็นการมองข้ามเพศและการฝึกฝนสติของตัวเอง^{๓๐} ในส่วนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยนั้นนอกจากจะรับแม่ชีเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้ว ยังได้สร้างวิทยาลัยสำหรับแม่ชีโดยให้ชื่อว่ามหาปชาบดีเถรีวิทยาลัยรับสตรีที่จบมัธยม ๖ เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี คณะศาสนาและปรัชญา และคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนา และสาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ ในส่วนของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีแผนที่จะสร้างวิทยาลัยของแม่ชี ภายในอาณาเขตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในขณะเดียวกันก็ได้สนับสนุนให้เสถียรธรรมสถานซึ่งเป็นสำนักแม่ชีในกรุงเทพมหานครเปิดการเรียนการสอนระดับปริญญาโทโดยให้ชื่อว่าสาวิกาสิกขาลัย^{๓๑} มีนิสิตทั้งแม่ชีและคฤหัสถ์สตรีบุรุษ ประชาชนให้การสนับสนุนทุนในการสร้างอาคารเรียน

^{๒๗} ดู Chatsumarn Kabil Singh, “Buddhism and National Development: A Case Study of Buddhist Universities”, หน้า ๗๐.

^{๒๘} พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ (ไสว โชติโก), รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ, ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๔, สัมภาษณ์.

^{๒๙} พระศรีคัมภีรญาณ, รศ, ดร. รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, ๔ สิงหาคม ๒๕๕๓, สัมภาษณ์.

^{๓๐} พระสุธีธรรมานุวัตร, คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๔ สิงหาคม ๒๕๕๓, สัมภาษณ์.

^{๓๑} พระธรรมโกศาจารย์, อธิการบดีมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓. สัมภาษณ์.

กล่าวได้ว่าในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมาภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแม่ชีมีการศึกษาสูงขึ้น และเป็นกำลังในการเผยแผ่พระศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติมากขึ้น เมื่อเทียบกับสมัยอดีตที่แม่ชีมีโอกาสดูเรียนหนังสือค่อนข้างน้อย กิจกรรมของแม่ชีคือปฏิบัติธรรมและทำงานในวัดเท่านั้น ในอดีตไม่มีโอกาสดูเรียนหนังสือไปบวชศีลธรรมตามสถานที่ต่างๆ หรืออาจมีเฉพาะบางแห่งเช่น สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมซึ่งไม่มากนัก หลังพ.ศ.๒๕๔๒ ถึงปัจจุบัน แม่ชีมีการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย ดังข้อความตามที่แม่ชีท่านหนึ่งรายงานไว้

“ในอดีตนั้นหัวหน้าแม่ชีไม่ให้ออกไปเรียนข้างนอก ให้อยู่ในวัดให้ปฏิบัติธรรม แต่สมัยนี้มีการเปิดให้แม่ชีเรียนมากขึ้นเท่าที่จะไขว่คว้าได้ อยากเรียนอะไรก็ได้เรียนเต็มที่ แม่ชีพัฒนาเรื่องการศึกษามากขึ้น”^{๓๒}

เมื่อแม่ชีมีการศึกษาและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว บทบาทของแม่ชีจึงได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สอนธรรมะและมีบทบาทในการสอนจริยธรรมเยาวชนมากขึ้นเนื่องจากการศึกษาที่สูงขึ้น แม่ชีท่านหนึ่งกล่าวว่า

“แม่ชีที่สอนจริยธรรมและศีลธรรมตามโรงเรียนในชุมชนเมืองและชุมชนชนบทประชาชนยกย่องเสมอเหมือนยกย่องภิกษุสามเณร”^{๓๓} ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของแม่ชีอีกท่านหนึ่งว่า “ช่วงที่มีอบรมภาคฤดูร้อนหรืออบรมศีลธรรม เขาก็จะให้เกียรติเชิญแม่ชีเข้าไปช่วยอบรมด้วย”^{๓๔}

แม่ชีท่านหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อก่อนไม่มีโอกาสไปอบรมศีลธรรม แต่เดี๋ยวนี้มีโอกาสมากขึ้น และพระเองก็ให้การยอมรับ บางทีก็เปิดโอกาสให้ไปช่วยสอนบาลีให้พระเณรซึ่งในสมัยก่อนนี้จะไม่ค่อยมี สมัยหลังนี้เห็นแม่ชีมีความรู้ มีการศึกษา ก็ให้มีโอกาส ไปสอน ให้การยอมรับ ทั้งพระเณรและฆราวาส”^{๓๕}

นอกจากฆราวาสจะยอมรับแล้วคณะพระสงฆ์ ก็ยอมรับในศักยภาพ วัดบางวัดเปิดโอกาสให้แม่ชีเป็นอาจารย์สอนบาลีประจำสำนักเรียน โดยผู้เรียนคือภิกษุสามเณร เช่น สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร จากคำบอกเล่าของแม่ชีที่สอนบาลีของสำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ว่า “สอนบาลีที่สำนักเรียนนี้ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๕๔ ภิกษุสามเณรให้ความนับถือมากขึ้น”^{๓๖} ในอธิธรรมโชติกะวิทยาลัย มีแม่ชีเป็นอาจารย์สอนอธิธรรมจำนวน ๘ รูป

^{๓๒} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๓๓} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๒ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๓๔} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๓ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๓๕} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๔ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๓๖} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๕ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓

จากจำนวนอาจารย์ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ทั้งหมด ๓๑ รูป/คน นักศึกษาอิทธิธรรมมีทั้งนักบวชและคฤหัสถ์ ผู้เรียนให้ความนับถือ

แม่ชีท่านหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ส่วนมากจะสนใจในเรื่องความรู้มากกว่าเพศผู้สอน”^{๓๗} แม่ชีที่สอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมี ๑ รูป สอนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๑ จนถึงปัจจุบัน (๒๕๕๕) ให้สัมภาษณ์ว่า “นิสิตที่เรียนระดับบัณฑิตศึกษา ระดับปริญญาโทและปริญญาเอก ที่เป็นพระภิกษุสงฆ์ให้การยอมรับและมุ่งที่ความรู้ของผู้สอน ดังนั้นการสอนจึงไม่พบอุปสรรค”^{๓๘}

แม่ชีที่สอนที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย (วิทยาลัยแม่ชี) ซึ่งอยู่ในกำกับของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน ๒ รูป แม่ชีท่านหนึ่งที่สอนที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย มา ๓ ปีแล้ว ได้เล่าประสบการณ์ของตนเองว่า

“สมัยหลังนี้เห็นแม่ชีมีความรู้ มีการศึกษาได้มีโอกาสไปสอนในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์พระภิกษุสามเณรและฆราวาสให้การยอมรับในศักยภาพ ประกอบกับพระภิกษุสามเณรเป็นคนรุ่นใหม่จะให้ความสนใจในวุฒิการศึกษาของผู้สอน ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็มีอาจารย์ฆราวาสมาสอนเป็นประจำอยู่แล้ว ดังนั้น การที่แม่ชีจะสอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด”^{๓๙}

ในส่วนของการเรียนภาษาบาลี แม่ชีที่เรียนร่วมกับพระภิกษุสามเณรมีบรรยากาศที่เป็นกันเองและสถานที่เรียนบาลีเป็นที่พอใจและสะดวก จากการสัมภาษณ์แม่ชีท่านหนึ่งที่เคยเรียนอยู่ต่างจังหวัดว่า

“ต่างจังหวัดเขาเปิดเรียนบาลีเยอะ ทางราชบุรีก็เยอะ พระเณรท่านก็ให้การสนับสนุนดี อาจารย์ที่สอนก็ดี พระเณรที่เรียนร่วมกันก็ให้เป็นกันเอง บรรยากาศเหมือนเพื่อนให้ความคุ้นเคยให้เกียรติจนเรียนจบทุกชั้น”^{๔๐}

ในกรุงเทพมหานครสำนักเรียนบาลีที่แม่ชีนิยมมาเรียน คือสำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สำนักเรียนวัดสามพระยา สำนักเรียนวัดชนะสงคราม สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม จากประสบการณ์ของแม่ชีท่านหนึ่งเล่าว่า

“เรียนบาลีประโยค ๘ และ ๙ ที่สำนักเรียนวัดสามพระยา ได้ความรู้และเรียนอย่างมีความสุข พระภิกษุสามเณรเป็นกันเอง หลังจากจบการศึกษาแล้ว พระภิกษุที่มีความคุ้นเคยกันในสมัยที่เรียน ยังคงเป็นเพื่อนกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”^{๔๑}

^{๓๗} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๖ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๓๘} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๗ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๓๙} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๘ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๐} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๙ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๑} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๑๐. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

สำนักเรียนบาลีของคณะสงฆ์ที่อนุญาตให้แม่ชีเรียนภาษาบาลีในสมัย พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๒๘ มีเฉพาะในกรุงเทพมหานคร หลังจากแม่ชีสมศรี จารุเพ็ง สำเร็จบาลี ๙ ประโยคเป็นแม่ชีรูปแรกของประเทศไทย ทำให้แม่ชีในประเทศไทยเริ่มต้นตัวในการเรียนภาษาบาลี^{๔๒} หลังจากนั้นสำนักเรียนของคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดที่เปิดสำนักเรียนบาลีทุกแห่งได้อนุญาตให้แม่ชีเรียนบาลี^{๔๓} เมื่อแม่ชีให้ความสนใจในการเรียนมากขึ้น การมีค่าใช้จ่ายในการเรียนจึงเป็นภาระอันหนักของแม่ชี บางรูปอาศัยเงินของพ่อแม่เรียน บางรูปได้รับการอุปถัมภ์เรื่องเงินค่าเรียนจากคฤหัสถ์ดังคำให้สัมภาษณ์ของแม่ชีท่านหนึ่ง

“ปริญาโทและปริญาเอกได้รับการอุปถัมภ์ค่าเทอมจากคฤหัสถ์”^{๔๔}

บางรูปทำงานเป็นครูสอนหนังสือในวัดและได้รับเงินเดือนจากมูลนิธิจึงนำเงินเหล่านั้นมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเรียน กล่าวได้ว่า การศึกษามีส่วนทำให้พ่อแม่ญาติพี่น้องของแม่ชีมีความภูมิใจ ไม่มีความกังวลใจในการบวชของลูกสาว และร่วมอนุโมทนาที่ลูกสาวได้บวชเรียนมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ถือว่าเป็น “การเกาะชายผ้าขาว” ซึ่งเป็นคำกล่าวของคนไทยที่มีลูกสาวบวชซึ่งลือมาจากการว่า “เกาะชายผ้าเหลืองของพระภิกษุ” แม่ชีได้ประพฤติปฏิบัติตนแบบพระภิกษุในการรับสิ่งของจากฆราวาสดังข้อความว่า

“เมื่อพ่อแม่นำอาหารมาให้รับประทาน แม่ชีก็ยื่นมือออกรับเหมือนพระภิกษุรับพระเคน และให้พระเมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว”^{๔๕}

๔.๕.๓ ปัญหาขาดทุนทรัพย์ในการศึกษาของแม่ชี

ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงในทางดีขึ้น ปฏิเสธไม่ได้ว่า แม่ชียังต้องเผชิญอุปสรรคไม่น้อยในด้านการเรียน ตามที่ได้สัมภาษณ์ อุปสรรคที่เป็นประเด็นหลักๆ คือ เรื่องทุนทรัพย์ในการศึกษาเนื่องจากสภาพที่ไม่ชัดเจน เป็นที่ทราบกันดีว่า แม่ชีในสังคมไทยมีต้นทุนทางสังคมยังค่อนข้างน้อย แต่ก็ยังมีทุนสนับสนุนการศึกษา ซึ่งเป็นทุนของสำนักแม่ชีหรือประชาชนหรือวัดที่แม่ชีสังกัดหรือสถานศึกษานั้นๆ มอบให้ซึ่งขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของสถานที่นั้นตามที่แม่ชีท่านหนึ่งกล่าวว่า

“การศึกษาทางโลกนี้แม่ชีก็มีคนสนับสนุน โดยให้เป็นเทอมๆ”^{๔๖}

เจ้าอาวาสบางวัดมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาแม่ชี เมื่อแม่ชีสอบเลื่อนชั้นภาษาบาลีแต่ละชั้นผ่าน วัดได้จัดมอบทุนรางวัลให้แม่ชีที่สอบผ่านประโยคละ ๑,๐๐๐ บาท จำนวนเงิน

^{๔๒} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๑.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๓} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๒.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๔} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๓.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๕} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๔.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๖} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๒๑. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

รางวัลเท่าพระสงฆ์สามเณร^{๔๗} สำหรับประโยคบาลีศึกษา ๙ ประโยคนั้น วัดที่ตนสังกัดมอบรางวัล ๑๐,๐๐๐ บาท หรือบางวัดที่มีเศรษฐกิจดีได้มอบให้ ๓๐,๐๐๐ บาท นอกจากนั้นสมาคมเปรียญธรรมแห่งประเทศไทยวัดสามพระยาได้มอบทุนรางวัลรูปละ ๓,๐๐๐ บาท วัดพระธรรมกายมอบทุนรางวัล รูปละ ๗,๐๐๐ บาท และสถานที่ทั้ง ๒ แห่งนี้จัดฉลองอย่างสมเกียรติให้ทั้งพระสงฆ์สามเณร และแม่ชี สำหรับทุนสมาคมเปรียญธรรมแห่งประเทศไทยวัดสามพระยาและทุนวัดพระธรรมกาย พระสงฆ์สามเณรและแม่ชีได้รับทุนจำนวนเงินเท่ากัน นอกจากนั้นบางวัดที่แม่ชีสังกัดอยู่อาศัย จัดฉลองให้อย่างสมเกียรติและพระสงฆ์ที่เป็นพระผู้ใหญ่ในวัดหลายรูปก็ได้มอบทุนรางวัลสนับสนุน ในทางตรงกันข้ามแม่ชีบางรูปในบางวัดก็ไม่ได้ทุนรางวัลที่สอบเลื่อนชั้นผ่านหรือเรียนบาลีสำเร็จ การศึกษา ดังคำกล่าวของแม่ชีท่านหนึ่งว่า

“วัดไม่เคยสนับสนุนทุนการศึกษาหรือให้ทุนรางวัลเลย”^{๔๘}

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารวัดที่มีแม่ชีสังกัด ดังข้อความว่า “การศึกษาของแม่ชีนั้นอันนี้ เป็นความปรารถนาอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของแม่ชีหรือของภิกษุสามเณร ทั้งพระทั้งแม่ชี บวชเข้ามาแล้วต้องศึกษาเล่าเรียน ทางวัดให้การศึกษาทั้งนักธรรม ธรรมศึกษา บาลีศึกษาและ ส่งเสริมสนับสนุนให้แม่ชีเรียนมหาวิทยาลัย”^{๔๙} สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของแม่ชีที่สำเร็จ การศึกษาบาลี ๙ ประโยคสังกัดวัดปากน้ำว่า

“เมื่อเรียนสำเร็จบาลีศึกษา ๙ ประโยคแล้ว สมเด็จพระมหาธีรราชมงคลอาจารย์(ช่วง วรปญโญ) มอบทุนการศึกษาให้ ๕๐,๐๐๐ บาท สมาคมศิษย์หลวงพ่อดาวปากน้ำให้รางวัลทุนการศึกษา ๕,๐๐๐ บาท”^{๕๐} ดังข้อความว่า “ทางวัดสนับสนุนการศึกษาของแม่ชี มอบทุนรางวัลให้แม่ชีที่สอบ เลื่อนชั้นบาลีศึกษาและธรรมศึกษาทุกปี โดยให้ทุนรางวัลเท่ากับภิกษุสามเณร”^{๕๑}

แต่ก็มีบางวัดที่ยังไม่พร้อมในเรื่องเงิน ดังข้อความว่า “ทางวัดไม่ได้วางนโยบายไว้ในเรื่อง การให้ทุนรางวัลแม่ชี”^{๕๒}

^{๔๗} สัมภาษณ์.แม่ชีรูปที่ ๒๒.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๔๘} สัมภาษณ์.แม่ชีรูปที่ ๒๓. วันที่ ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๕.

^{๔๙} สัมภาษณ์.สมเด็จพระมหาธีรราชมงคลอาจารย์ (ช่วง วรปญโญ), เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ,วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๓.

^{๕๐} สัมภาษณ์.ดร.แม่ชีดวงพร คำหอมกุล,อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยบดินทร์เดชาวิทยาลัย,บาลีศึกษา ๙ ประโยค คนที่ ๒ ของประเทศไทย,วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๖.

^{๕๑} สัมภาษณ์.พระธรรมสุธี(พีร สุชาโต),อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร, กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

^{๕๒} สัมภาษณ์.พระศรีวัชรเมธี (วัชร ฐิตเมโธ),ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร, อาจารย์ผู้ดูแลการศึกษาภาษาบาลี,วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๕.

ในส่วนอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย ได้สนับสนุนแม่ชีที่มีผลการเรียนดี โดยการมอบหนังสือสำหรับเรียนในชั้นเรียน ไม่ได้สนับสนุนเป็นเงิน สำหรับสาวิกาสิกขาลัยนั้นมีทุนสนับสนุนการศึกษา ระดับปริญญาโทแก่แม่ชี ๒ ทุน ทุนละ ๒๗,๕๐๐ บาทต่อเทอม สนับสนุนจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา ปริญญาตรีมีจำนวนทุน ๒ ทุน เทอมละ ๑๒,๓๐๐ บาท สนับสนุนจนสำเร็จการศึกษา ขึ้นอยู่กับจำนวนคนที่ขอทุน มีคณะกรรมการของมูลนิธิเสถียรธรรมสถานพิจารณาให้ทุน แม่ชีที่เรียนสาวิกาสิกขาลัยเสถียรธรรมสถานปริญญาโท ปี ๒๕๕๑ ครั้งแรกทั้งหมด ๓ รูป ได้ทุนจากมูลนิธิเสถียรธรรมสถาน ๑ รูป^{๕๓} การให้ทุนของสาวิกาสิกขาลัยนั้นเป็นการพิจารณาให้เป็นรายๆ ไม่ใช่ให้ทั้งหมด ในส่วนของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จัดทุนให้พระภิกษุสามเณรและแม่ชีที่เรียนมหามกุฏราชวิทยาลัย ปริญญาตรี ปริญญาโท สำหรับปริญญาตรีทุนละ ๑,๐๐๐ บาท ปริญญาโทจำนวนเงิน ๓,๐๐๐ บาท ในส่วนของ มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย สถานที่ศึกษาระดับปริญญาตรีของแม่ชี ซึ่งอยู่ในสังฆราชูปถัมภ์ มีกองทุนมูลนิธิมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย ทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรมราชกุมารี ทุนประชาชนที่บริจาคผ่านมูลนิธิ โดยกองทุนมูลนิธิได้ตั้งเงื่อนไขในการรับทุนคือแม่ชีหรือคฤหัสถ์สตรีที่ทำตามกฎคือสวดมนต์ไม่ขาด

การจัดการศึกษาบาลีศึกษาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย “ในปี ๒๕๕๑-๒๕๕๓ ได้งบประมาณแผ่นดินจำนวนเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท ในปี ๒๕๕๔ ได้งบประมาณจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ เงินงบประมาณเหล่านี้ได้ทั้งหมดโครงการบำรุงศิลปวัฒนธรรม (บาลีศึกษา) ในแผนงบประมาณของมหามกุฏราชวิทยาลัย งบเหล่านี้เป็นงบจัดการศึกษาของคณะแม่ชี”^{๕๔}

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่จัดการเรียนการสอนพุทธศาสนาระดับปริญญาโทสาขาวิชาอื่นๆ ซึ่งมีพระภิกษุและแม่ชีเข้าศึกษา มีกองทุนให้พระเรียนปริญญาโท เรียกว่า กองทุนสร้างพระ ๖๐ ปีธรรมศาสตร์ เงินส่วนนี้เป็นเงินที่เหลือจากการสร้างพระพุทธรูปฉลอง ๖๐ ปีธรรมศาสตร์ งบส่วนนี้ให้เฉพาะพระภิกษุสามเณรที่เรียนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในส่วนของแม่ชีและฆราวาส จะได้ในกองทุนของภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์และกองทุนเอกชนเป็นบางครั้ง เช่น กองทุนราชตฤณมัย สโมสร ผู้มีสิทธิ์รับทุนคือนิสิตพระ นิสิตแม่ชี นิสิตคฤหัสถ์ ในส่วนเงินงบที่จัดให้แม่ชีไม่มีในแผนมหาวิทยาลัย แต่มีทุนสำหรับเขียนวิทยานิพนธ์สำหรับนักศึกษาทุกคนที่สอบผ่านโครงร่างวิทยานิพนธ์ทุนละ ๘,๐๐๐ บาท งบประมาณมหาวิทยาลัย ที่ให้ไปตามโครงการต่างๆ เช่น งบ ๑๐๐,๐๐๐ บาท ในปี ๒๕๕๓ นี้ นำไปจ้างนักศึกษาช่วยงานอาจารย์ ในด้านต่างๆ เช่น งานธุรการของอาจารย์ในโครงการช่วยอาจารย์ประชาสัมพันธ์โครงการ เงินงบประมาณที่อาจารย์นำมาช่วย

^{๕๓} สัมภาษณ์.แม่ชีกาญจนา เจริญธนาโชค,เสถียรธรรมสถาน,นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕.

^{๕๔} สัมภาษณ์.พระครูสุตธรรมโกวิท,หัวหน้ากองกิจการนักศึกษามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๕.

นิลิตนั้น ในปี ๒๕๕๔ มีจำนวน ๑ ทุน จำนวน ๑๐,๐๐๐ บาท มอบให้แม่ชี ๒ รูป रुपये ๕,๐๐๐ บาท

นอกจากนั้นแม่ชีจะมีทุนต่างๆ จากเอกชนซึ่งรุ่นพี่หามาให้รุ่นน้อง สำหรับค่าเทอมของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทั้งพระทั้งแม่ชีเสียค่าใช้จ่ายเต็ม ไม่มียกเว้น นอกจากนี้ มีประชาชนศรัทธาแม่ชีได้มอบทุนค่าเรียนหรือได้ทุนจากพระเถระผู้ใหญ่เช่น แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์ ซึ่งเรียนปริญญาโท สาขาวิชาสตรีศึกษา ได้รับทุนสมเด็จพระมหาธีรราชวิทยาลัย (ช่วง วรปญโญ) เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร^{๕๕} ในส่วนของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ มูลนิธิมหาธาตุวิทยาลัย มูลนิธิศรีสรรเพชญ์ ได้มอบทุนรางวัลแก่แม่ชีที่สอบบาลีศึกษาได้ เริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๓๒ เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน นอกจากนั้นวัดได้มอบทุนรางวัลแก่แม่ชีที่สอบธรรมศึกษาผ่านทุกชั้นปี^{๕๖} วัดใหญ่ชัยมงคล จ.พระนครศรีอยุธยา ได้สนับสนุนทุนการศึกษาให้แม่ชีเรียนบาลี เมื่อจบการศึกษาบาลีชั้นที่ ๙ แล้วทางวัดได้สนับสนุนให้เรียนต่อปริญญาโทและปริญญาเอก^{๕๗} นอกจากนั้นแม่ชีที่เรียนสำนักศาลาสันติสุข ซึ่งเป็นสำนักแม่ชีที่เปิดการเรียนการสอนภาษาบาลีให้แก่แม่ชีนักเรียนภาษาบาลีได้รับเงินอุดหนุนจากกองทุนเจ้าของที่ดินที่ถวายที่ดินสร้างสำนักแม่ชีกองทุนนี้อยู่ในความดูแลของมูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัยดูแลให้การอุปถัมภ์เรื่องเงินแก่แม่ชี สำนักแห่งนี้ได้รับการอุปถัมภ์ปัจจัยและอาหารแห้งจากประชาชนบริเวณรอบๆ สำนัก^{๕๘}

๔.๕.๔ ปัญหาด้านภาระงานประจำในวัด

เป็นที่ทราบกันดีว่า แม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวชที่เป็นที่ยอมรับอย่างทั่วถึง และเป็นเช่นนี้ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ดังนั้น ในสังคมไทยก็ยังคงมีการละเลยทอดทิ้งแม่ชีในหลายด้าน คล้ายไม่มีตัวตนในสังคมไทย เป็นการปฏิเสธไม่ได้ว่า ยังมีวัดใหญ่หลายวัดที่แม่ชีต้องประกอบอาหารเลี้ยงพระทำความสะอาดวัด ดูแลกิจการของวัด ดังคำสัมภาษณ์ของแม่ชีท่านหนึ่งว่า

“ต้องเตรียมอาหารไว้ในช่วงเย็นของวันหนึ่งเพื่อรุ่งเช้าของอีกวันหนึ่ง ถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ”^{๕๙}

^{๕๕} สัมภาษณ์. ผศ.ดร.มนตรี สืบดวง ประธานโครงการปริญญาโทสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ภาควิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^{๕๖} สัมภาษณ์.พระราชสิทธิมนิ,วิ.ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๔.

^{๕๗} สัมภาษณ์.แม่ชีสมควร ทองดี, วัดใหญ่ชัยมงคล,บาลีศึกษา ๙. วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๕.

^{๕๘} สัมภาษณ์.แม่ชีรูปที่ ๒๔ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^{๕๙} สัมภาษณ์.แม่ชีรูปที่๑๙.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

วัดบางวัดรับแม่ชีไว้เป็นแม่ครัวเลี้ยงพระภิกษุสามเณร แต่ถ้าแม่ชีมาเรียนบาลีหรือระดับอุดมศึกษาจะถูกปฏิเสธ หรือถ้ารับเข้าอยู่อาศัย แม่ชีเหล่านั้นจะมีความลำบากเรื่องอาหาร จากคำสัมภาษณ์ของแม่ชีที่เรียนระดับอุดมศึกษาท่านหนึ่งกล่าวว่า

“ถ้าไปช่วยทำครัว ก็จะได้ไม่ได้เรียน เพราะทำครัวในช่วงเวลา ๐๕.๐๐ นาฬิกา และต้องช่วยเก็บภาชนะล้างแล้วเสร็จในเวลา ๑๓.๐๐ นาฬิกา การเรียนในระดับอุดมศึกษาเรียนในช่วงเช้า เมื่อไม่ได้ไปทำครัวในโรงครัวจึงต้องซื้ออาหารรับประทานเอง การไปรับประทานอาหารในครัวจึงไม่กล้า”^{๖๐}

๔.๕.๕ ปัญหาด้านที่พักอาศัยและสุขภาพ

ถึงแม้วัดจะอนุญาตให้แม่ชีเรียนภาษาบาลีร่วมกับพระสงฆ์ แต่สิ่งที่เป็นอุปสรรคอีกอย่างหนึ่งของแม่ชี คือ สถานที่พักอาศัย บางวัดมีสถานที่ในวัดให้แม่ชีพักอาศัย แต่บางวัดไม่มีที่พักอาศัยมีแต่ที่เรียน วัดในกรุงเทพมหานครที่มีทั้งสำนักเรียนและที่พักอาศัยของแม่ชี ได้แก่ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร วัดปากน้ำภาษีเจริญ วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร วัดเพลงวิปัสสนา วัดสร้อยทอง ในส่วนวัดสัมพันธ์ธรรมารามวรวิหาร วัดปริณายก วัดอัมพวัน วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร วัดโสมนัสวรวิหาร วัดมัชฌันติการาม วัดกาวนาภิตาราม วัดราชสิทธารามราชวรวิหาร วัดเจ้ามูล วัดอาวุธวิกสิตาราม มีสถานที่พักอาศัยแต่ไม่มีที่เรียน วัดในกรุงเทพมหานครไม่ได้รับแม่ชีให้อยู่อาศัยทุกวัด ดังนั้นสถานที่อยู่อาศัยของแม่ชีจึงลำบาก กฎหรือที่พักอาศัยตั้งอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับสตรี เช่น ใกล้ห้องน้ำของวัด หรือใกล้เมรุเผาศพ หรือไม่ก็เป็นสถานที่ผู้คนพลุกพล่าน ในทางตรงกันข้ามบางวัดมีที่อยู่อาศัยสำหรับแม่ชีสะดวกสบาย และมีโรงเรียนอยู่ในวัด บางวัดมีสถานที่อยู่อาศัยอย่างดี แต่ไม่มีการเรียนการสอนบางวัดมีโรงเรียนเรียนภาษาบาลี แต่ไม่มีที่พักอาศัย จากคำสัมภาษณ์แม่ชีท่านหนึ่งว่า

“ครั้งแรกเริ่มมาเรียนลำบากมาก บางครั้งมีที่อยู่แต่ไม่มีที่เรียนได้เรียนในปี ๒๕๓๖ ทำให้การเรียนช้าไป อายุก็เพิ่มมากขึ้น”^{๖๑}

วัดต่างจังหวัดบางวัดมีสถานที่พักอาศัยให้แม่ชีบางวัดไม่มี แม่ชีบางรูปที่อยู่วัดต่างจังหวัดได้รับการอุปถัมภ์จากวัดในเรื่องที่พักอาศัย พร้อมหนังสือเรียน^{๖๒} แม่ชีบางรูปที่อยู่ในวัดที่มีเจ้าอาวาสสนับสนุนไม่ได้รับรู้สึกละเลยเปรียบในเรื่องการศึกษา วัดที่เปิดสอนนิกายธรรมในต่างจังหวัดจะให้สิทธิแม่ชีที่เรียนนิกายธรรมในการรับไทยธรรมในการทำบุญงานศพหรือการกุศลอื่นภายในวัด^{๖๓}

นอกจากนั้นเจ้าอาวาสบางรูปยังได้ส่งเสริมให้แม่ชีเรียนสำเร็จนิกายธรรมบัณฑิตกันทุกรูป และส่งเสริมให้เรียนต่อระดับสูงขึ้น แม่ชีบางรูปได้รับความสะดวกสบายในเรื่องการเรียนตลอดทั้ง

^{๖๐} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๒๐. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๖๑} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๕. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๖๒} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๖. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๖๓} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๗. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

เครื่องอุปโภคบริโภค ไม่พบอุปสรรคปัญหาในเรื่องที่อยู่อาศัยโดยที่เจ้าอาวาสบางวัดได้มองข้ามความเป็นเพศชายเพศหญิงดังข้อความว่า

“ในบางวัดเจ้าอาวาสแต่งตั้งแม่ชีเป็นครูสอนในส่วนของแม่ชีที่เป็นครูสอนพระภิกษุสามเณรนี้ ส่วนมากเป็นแม่ชีที่เรียนจบอิทธิธรรมบัณฑิตและแม่ชีที่เรียนจบบาลีศึกษา”^{๖๔}

การส่งเสริมการศึกษาอิทธิธรรมและการเรียนภาษาบาลีสำหรับแม่ชีไม่ใช่มีทุกวัด ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาสเท่านั้น และการอนุญาตให้แม่ชีได้อยู่อาศัยในวัดก็เหมือนกัน

๔.๖ วิเคราะห์เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

จากการศึกษาพบว่าแม่ชีส่วนมากบวชอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป รองลงมาอายุ ๔๑-๕๐ การศึกษาประถมศึกษาส่วนมาก รองลงมาปริญญาตรี ไม่ได้แต่งงาน ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรหรือไม่ก็รับจ้างทั่วไป พักจำพรรษาอยู่วัด ส่วนมากสำเร็จธรรมศึกษาเอก รองลงมาศึกษาอิทธิธรรม มีศรัทธาบวชตลอดชีวิต ระยะการบวช ๑๐ ขึ้นไป กลุ่มแม่ชีที่มีการศึกษาทางธรรมมีอายุระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ พบว่า แม่ชีต้องการเข้ารับการศึกษามหาวิทยาลัยทุกแห่งของไทย และให้การยอมรับการศึกษาของแม่ชีเหมือนกับคณะสงฆ์ ส่วนปัญหาที่พบบ่อยมากคือ กฎหมายรับรองและความเป็นเอกภาพของแม่ชีโดยภาพรวมแล้วแม่ชีอยากให้มีการจัดการศึกษาสำหรับแม่ชีโดยตรงโดยให้คณะสงฆ์จัดตั้งที่ศึกษาสำหรับแม่ชีและให้โอกาสได้ศึกษาในระดับสูงๆมากยิ่งขึ้น แม่ชียังต้องประกอบอาหารถวายพระสงฆ์ที่พักอาศัยในวัดไม่เหมาะสมมีความลำบากในการเดินทางซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลเชิงคุณภาพ ความไม่เป็นเอกภาพของสถาบันแม่ชีไทยทำให้สถาบันแม่ชีไทยไม่เจริญเท่าที่ควรพร้อมทั้งไม่มีบทบาททางสังคมเพราะแม่ชีที่เป็นกรรมการสถาบันแม่ชีไทยมาจากวัดต่างๆทั่วประเทศมารวมตัวทำกิจกรรมในเทศกาลต่างๆแล้วก็แยกย้ายกันกลับวัดหรือสำนักของตนปัจจุบันนี้ยังไม่มีสำนักงานกลางของสถาบันแม่ชีไทย ความเจริญของสาขาสถาบันแม่ชีไทยมีมากกว่าส่วนกลาง

ด้านแนวทางการแก้ไขในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเหมือนกันคือ รัฐควรยกย่องส่งเสริมด้วยการรับรองสถานภาพของแม่ชีในรูปแบบของนักบวช เพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่พระศาสนาและสิทธิประโยชน์ที่นักบวชควรได้รับ เช่นค่ารักษาพยาบาล เป็นต้น วัดควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยอันเหมาะสมสนับสนุนการศึกษา จากการวิเคราะห์ข้อมูล จะเห็นได้ว่าแม่ชีมีความคิดเห็นในแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาส่วนใหญ่ต้องการให้มีการยกย่องเชิดชูเกียรติให้แม่ชีที่มีความรู้สูงและจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาและคณะสงฆ์หาที่พักอาศัยแก่แม่ชีเพื่อที่จะสะดวกในการเดินทางไปศึกษาแนวทางดังกล่าวจะเป็นประโยชน์สำหรับแม่ชีที่

^{๖๔} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๘ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

ยังไม่มีโอกาสเข้ารับการการศึกษาที่สูงขึ้นให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาของแม่ชีมีระบบที่ดีเหมือนกับคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์แม่ชีถึงประสบการณ์ในการเรียน อาจกล่าวได้ว่า ในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมาภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแม่ชีมีการศึกษาสูงขึ้น และเป็นกำลังในการเผยแผ่พระศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติมากขึ้น เมื่อเทียบกับสมัยอดีตที่แม่ชีมีโอกาสได้เรียนหนังสือค่อนข้างน้อย กิจกรรมของแม่ชีคือปฏิบัติธรรมและทำงานในวัดเท่านั้น ในอดีตไม่มีโอกาสได้รับเชิญไปอบรมศีลธรรมตามสถานที่ต่างๆ หรืออาจมีเฉพาะบางแห่งเช่น สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมซึ่งไม่มากนัก หลังพ.ศ.๒๕๔๒ ถึงปัจจุบัน แม่ชีมีการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เมื่อแม่ชีมีการศึกษาและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว บทบาทของแม่ชีจึงได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สอนธรรมะ และมีบทบาทในการสอนจริยธรรมเยาวชนมากขึ้นเนื่องจากได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น นอกจากฆราวาสจะยอมรับแล้วคณะพระสงฆ์ก็ยอมรับในศักยภาพ วัดบางวัดเปิดโอกาสให้แม่ชีเป็นอาจารย์สอนบาลีประจำสำนักเรียน โดยผู้เรียนคือภิกษุสามเณร เช่น สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย (วิทยาลัยแม่ชี)

ในส่วนของการเรียนภาษาบาลี แม่ชีที่เรียนร่วมกับพระภิกษุสามเณรมีบรรยากาศที่เป็นกันเองและสถานที่เรียนบาลีเป็นที่พอใจและสะดวก ในกรุงเทพมหานครสำนักเรียนบาลีที่แม่ชีนิยมมาเรียน คือสำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สำนักเรียนวัดสามพระยา สำนักเรียนวัดชนะสงคราม สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม สำนักเรียนบาลีของคณะสงฆ์ที่อนุญาตให้แม่ชีเรียนภาษาบาลีในสมัย พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๒๘ มีเฉพาะในกรุงเทพมหานคร หลังจากแม่ชีสมศรี จารุเพ็ง สำเร็จบาลี ๙ ประโยคเป็นแม่ชีรูปแรกของประเทศไทย ทำให้แม่ชีในประเทศไทยเริ่มต้นตัวในการเรียนภาษาบาลี^{๖๕} หลังจากนั้นสำนักเรียนของคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดที่เปิดสำนักเรียนบาลีทุกแห่งได้อนุญาตให้แม่ชีเรียนบาลี^{๖๖} ในสังคมไทยก็ยังมีกระแสเลียดทอดถึงแม่ชีในหลายด้านคล้ายไม่มีตัวตนในสังคมไทย ทุนที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นทุนของสำนักแม่ชีหรือประชาชนหรือวัดที่แม่ชีสังกัดหรือสถานศึกษานั้นๆ มอบให้ซึ่งขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของสถานที่นั้น อาจมีเจ้าอาวาสบางวัดมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาแม่ชีในรูปของเงินค่าเล่าเรียนหรือเงินรางวัล

บางชุมชนภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นประชาชนให้ความเคารพศรัทธาสอดคล้องกับค่านิยมของพระศรีคัมภีร์ญาณเกี่ยวกับแม่ชีว่า “แม่ชีก็คือ อนาคตที่มีความหมายกว้างกว่าบรรพชิต

^{๖๕} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๑.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๖๖} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๒.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

เพราะคำว่าบรรพชิตคือพระภิกษุสามเณร แต่อณาการิกมีความหมายกว้างกว่า ก็คือนักบวช”^{๖๗} อันนี้แสดงว่า การศึกษาทำให้บทบาทของแม่ชีในสายตาชาวบ้าน เหมือนพระมากขึ้น ทั้งนี้ ทั้งนี้ ในข้อนี้ก็ต้องเน้นว่า ก็ยังมีความแตกต่างตามค่านิยมและประเพณีท้องถิ่นที่ต่างกัน อีกอย่างหนึ่งการพัฒนาทางเทคโนโลยีก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แม่ชีสามารถมีโอกาสทางด้านศึกษามากขึ้น เนื่องจากสามารถใช้อุปกรณ์ทางการศึกษาได้มากขึ้นและง่ายขึ้น แม่ชีได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของทุนการศึกษามากขึ้น แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ยังไม่มีความเสมอภาคระหว่างนักบวชต่างเพศอย่างเต็มที่ เนื่องจากพระยังได้รับการสนับสนุนทางการเงินและปัจจัยอื่นๆ มากกว่า ไม่ว่า เป็นที่พักรักษาตัว การถวายทุนการศึกษา และการรับรองความสำเร็จทางการศึกษาบาลี ฉะนั้น ก็ยังมีรายงานว่า “ส่วนใหญ่แม่ชีจะต้องเสียเงินเอง เสียค่าน้ำค่าไฟ แม่ชีก็ต้องสีกก่อนแล้วค่อยมาบวชใหม่ เพราะต้องไปหาค่าใช้จ่ายก่อน แล้วค่อยมาบวชใหม่”^{๖๘} การเก็บค่ารักษาที่โรงพยาบาลและค่าโดยสาร (ซึ่งก็มีความแตกต่างกัน เพราะว่าบางครั้งเก็บจากแม่ชี บางครั้งก็ไม่เก็บ)

ในขณะเดียวกันนั้น ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์มีทั้งศักยภาพและความพร้อมใจในการสนับสนุน เรื่องการรับสมัครสถานที่เรียนและสนับสนุนเรื่องทุนในการศึกษา แต่มีปัญหาหลักอย่างหนึ่งว่า จำนวนแม่ชีที่เข้ามาเรียนมีน้อยซึ่งสาเหตุสำคัญน่าจะเกี่ยวข้องกับอายุของแม่ชีที่เข้ามาศึกษาตามประเพณีไทยผู้ชายนิยมบวชตั้งแต่อายุน้อยคือบวชเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นเรื่องค่านิยมทางวัฒนธรรมประเพณีและสถานภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ลูกชาวบ้าน โดยเฉพาะลูกครอบครัวระดับล่างที่ไม่ค่อยมีกำลังทรัพย์ยังคงเลือกเส้นทางการรับการศึกษา น้อย ฉะนั้น เด็กชายก็มีโอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งแต่อายุน้อย แต่ในขณะเดียวกัน แม่ชีที่เข้ามาสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ตอนอายุน้อยมีค่อนข้างน้อย “แม่ชีที่อายุน้อยอยู่ในวัยที่จะเรียนปริญญาตรี แล้วมาเรียนต่อปริญญาโท ก็ไม่มาก ส่วนมากเป็นคนที่มาอุปสมบทแล้ว”^{๖๙} และอีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ โอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาของแม่ชีส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาสแต่ละรูป วัดบางแห่งสนับสนุนการศึกษาของแม่ชีในขณะที่วัดบางแห่งไม่ได้ให้การสนับสนุนแก่แม่ชี

^{๖๗} พระศรีคัมภีร์ญาณ,รองศาสตราจารย์,ดร. รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, ๘ สิงหาคม ๒๕๕๔,สัมภาษณ์.

^{๖๘} สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๒๙ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^{๖๙} สัมภาษณ์พระศรีคัมภีร์ญาณ,รองศาสตราจารย์,ดร. รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, ๘ สิงหาคม ๒๕๕๔.

บทที่ ๕

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคของการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๑) เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย ๒) เพื่อศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหามาเสนอแนะแนวทางการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย ผู้วิจัยได้ดำเนินการสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย สรุปผลได้ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของแม่ชีไทย มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปพบว่า

๑.แม่ชีไทยมีสถานภาพด้านการสมรสของแม่ชีก่อนบวช มากที่สุดคือ มีสถานภาพโสดก่อนบวชชี มีจำนวนมากที่สุดคือ ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๔๕ และรองลงมาคือมีสถานภาพ สมรส มีจำนวน ๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๖ และอันดับสุดท้ายคือ หย่าร้าง/แยกกันอยู่ มีจำนวน ๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๒๓ สรุปได้ว่าแม่ชีมีสถานภาพก่อนบวช คือโสด มีจำนวนมากที่สุด

๒.แม่ชีไทยมีอายุที่แตกต่างกัน คือแม่ชีที่มีจำนวนอายุมากที่สุด คือ อายุ ๖๐ ขึ้นไป มีจำนวน ๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ และรองลงมา คือ อายุระหว่าง ๔๑-๕๐ มีจำนวน ๖๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๖๒ และ อายุระหว่าง ๕๑-๖๐ ปี มีจำนวน ๖๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๖๒ และอันดับสุดท้าย คือ ต่ำกว่า ๒๑ ปี จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓ สรุปได้ว่า แม่ชีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป มีจำนวนมากที่สุดที่มาบวชเป็นแม่ชี

๓.แม่ชีมีสถานภาพด้าน ทรัพย์สินมีบุตรและไม่มีบุตร ซึ่งผู้ศึกษาได้เรียงลำดับของผู้ตอบแบบสอบถาม ดังนี้ แม่ชีที่ไม่มีบุตร จำนวน ๑๙๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๘๕ และมีบุตรก่อนบวชจำนวน ๖๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๕ สรุปได้ว่าแม่ชีที่ไม่มีบุตรก่อนบวชมากที่สุด

๔.แม่ชีมีวัดในสังกัดของแม่ชี สังกัดวัด ดังนี้ อันดับที่ ๑ วัดปากน้ำ จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ อันดับ ๒ วัดมหาธาตุ จำนวน ๘๙ คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒๓ อันดับ ๓ วัดชนะ

สงคราม ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๗๗ ซึ่งแม่ชีที่อยู่ในสังกัดวัดดังกล่าวผู้ศึกษาได้นำมาสุ่มเป็นกลุ่มตัวอย่าง

๕.แม่ชีมีวุฒิการศึกษาทางธรรม ที่แตกต่างกัน คือ อันดับที่ ๑ ธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๙๒ อันดับ ๒ ชั้นเอกและอภิธรรม จำนวน ๕๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๖๙ อันดับ ๓ ไม่มีวุฒิทางธรรม จำนวน ๕๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๖๒ และอันดับสุดท้ายที่มีคนตอบน้อยที่สุด คือ อภิธรรมและบาลี จำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๗๗

๖.แม่ชีมีวุฒิการศึกษาทางโลก ที่แตกต่างกัน คือ ๑. ประถมศึกษา จำนวน ๙๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๖๙ ๒. ปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๗๗ ๓. มัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๘๕ และอันดับสุดท้ายที่มีคนตอบน้อยที่สุด คือ อนุปริญญา จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๗๗

๗.แม่ชีมีด้าน ที่อยู่ปัจจุบัน ที่แตกต่างกัน คือ อันดับ ๑ คือ วัด จำนวน ๒๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๔๖ % อันดับ ๒ คือ สำนักชี จำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๑๕ % อันดับ ๓ บ้านส่วนตัว จำนวน ๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๑ และอันดับสุดท้ายที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบน้อยที่สุด คือ สถานที่อื่นๆ จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๘

๘.แม่ชีมีอาชีพก่อนบวช ที่แตกต่างกัน คือ อันดับ ๑ คือ เกษตรกร จำนวน ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๔ อันดับ ๒ รับจ้างทั่วไป จำนวน ๘๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๓๑ % อันดับ ๓ คือ อื่นๆ จำนวน ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๗๗ และอันดับสุดท้ายที่น้อยที่สุด คือ รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๔๖

๙.แม่ชีมีเหตุผลในการบวช ที่แตกต่างกัน คือ อันดับ ๑ คือ มีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต จำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕ อันดับ ๒ ต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบ จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐๘ อันดับ ๓ คือ มีเรื่องทุกข์ใจต้องการหาที่พึ่งทางใจ จำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๕๔ และอันดับสุดท้ายที่ตอบน้อยที่สุด คือ เหตุผลอื่นๆ จำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๓๘

ตอนที่ ๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี สรุปผลได้ดังนี้

๑.แม่ชีมีความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีโดยรวมทั้งหมด อยู่ในระดับความพึงพอใจ มาก ($\bar{X}$ = ๓.๕๔ , S.D.=๐.๑๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านร่างกายและสุขภาพ มีความพึงพอใจระดับ มาก คือ ข้อ ๑,๘,๙ ($\bar{X}$ = ๓.๔๘, S.D.= ๑.๐๒) และด้านด้านเศรษฐกิจ มีความพึงพอใจระดับ ปานกลาง คือ ข้อ ๒ ($\bar{X}$ = ๓.๒๖, S.D.=๑.๕๒) และด้าน

ค่านิยม ความเชื่อส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคม มีความพึงพอใจระดับ มาก คือ ข้อ ๓, ๑๒, ๑๕, ๑๖ และ ๑๗ ($\bar{X}$ = ๓.๖๑, S.D.=๐.๙๕) และด้านสุดท้ายคือ ด้านนโยบายและกฎหมายสนับสนุนจากวัดชุมชนและสังคม มีความพึงพอใจระดับ มาก คือ ข้อ ๔, ๕, ๖, ๗, ๑๐, ๑๑, ๑๓, ๑๔ และ ๑๘, ๑๙ ($\bar{X}$ = ๓.๗๐, S.D.=๐.๙๑)

๒. การประเมินความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X}$ = ๓.๗๕, S.D.= ๐.๒๗) เมื่อพิจารณาเป็นข้อ พบว่า แม่ชีมีความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีอยู่ในระดับ มากที่สุด ๐ ข้อ มาก ๑๘ ข้อ และระดับปานกลาง ๑ ข้อ รวมเป็น ๑๙ ข้อ โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับแรก คือ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้ ($\bar{X}$ = ๓.๗๓, S.D.=๐.๙๖) รองลงมา คือ แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียนต่อ ($\bar{X}$ = ๓.๗๒, S.D.= ๑.๘๕) และรองลงมา คือ ไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี, ความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทยเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชีและการไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร, วัดที่แม่ชีอาศัยอยู่สนับสนุนให้ทำอาหารถวายพระ ($\bar{X}$ = ๓.๗๐, S.D.= ๐.๙๑) ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้ ($\bar{X}$ = ๓.๒๖, S.D.=๑.๕๒)

ตอนที่ ๓ ระดับความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการศึกษาสรุปลงได้ดังนี้

๑. การประเมินค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านแนวทางการแก้ไขโดยรวม อยู่ในระดับ มาก ($\bar{X}$ = ๔.๒๖, S.D.= ๐.๐๖๙) เมื่อพิจารณาเป็นข้อ พบว่า แม่ชีมีความคิดเห็นต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการศึกษา อยู่ในระดับ มากที่สุด ๐ ข้อ มาก ๑๙ ข้อ และระดับปานกลาง ๐ ข้อ รวมเป็น ๑๙ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับแรก คือ รัฐควรและยกย่องส่งเสริม เชิดชูเกียรติแม่ชีที่มีความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม ($\bar{X}$ = ๔.๕๗, S.D.=๑.๒๑) รองลงมา คือ รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาแก่แม่ชี ($\bar{X}$ = ๔.๔๓, S.D.= ๑.๑๙) และ อันดับรองลงมา คือ คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยแก่แม่ชี ($\bar{X}$ = ๔.๓๓, S.D.= ๑.๐๙) ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ กระทรวงศึกษาธิการให้โอกาสแม่ชีเข้าเรียนร่วมกับเด็กหญิงในทุกระดับชั้นได้ , มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ชีสมัครสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้ และให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งกำหนดเรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัย ($\bar{X}$ = ๔.๑๑, S.D.=๐.๙๙)

๒. จากการประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๑ ข้อ แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและ

ข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ๒) ด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๓) ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุน และที่พัก ๔) ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี และ ๕) ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.21$, S.D.= 0.92) เมื่อจำแนกในรายด้านควรให้การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ($\bar{X} = 4.33$, S.D.= 1.09) เช่น ทุนทรัพย์ และที่พัก รองลงมาได้แก่ ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล ($\bar{X} = 4.27$, S.D.= 1.11) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ ($\bar{X} = 4.27$, S.D.= 1.12) และด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ($\bar{X} = 4.11$, S.D.= 0.99)

ตอนที่ ๔ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

ในตอนท้ายของแบบสอบถามได้เปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ เพิ่มเติม ซึ่งจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๒๖๐ ราย มีผู้ให้ความคิดเห็นทั้งสิ้น ๗๕ ราย คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๕ ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นความคิดเห็นต่างๆ ที่สะท้อนทั้งปัญหาปัญหาและอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาในเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี ดังนี้

๑. ปัญหาและอุปสรรคของแม่ชี กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่แสดงความคิดเห็นระบุถึงปัญหาและอุปสรรคในการเข้าศึกษาประกอบด้วย ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านอายุ ความไม่เป็นเอกภาพของกลุ่มแม่ชี ด้านทุนทรัพย์ ความสนใจศึกษาเฉพาะทางธรรมที่เน้นการปฏิบัติ

๒. แนวทางแก้ไขปัญหการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรกำหนดกฎหมายที่ระบุให้แม่ชีมีสถานะเป็นนักบวช เพื่อการได้รับสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย

๒) ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุนทรัพย์ และที่พัก ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรให้การสนับสนุนในการเดินทาง ทุนการศึกษาและที่พัก เพื่อได้รับการสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย

๓) ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรสนับสนุนให้แม่ชีมีเอกภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มากขึ้น

๔) ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรสนับสนุนให้แม่ชีมีเอกภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มากขึ้น

สรุปบทสัมภาษณ์

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) โดยการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (focus group) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มแม่ชี ๑๐ ท่าน ที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติประสบการณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล การที่ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แม่ชีที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและเรียนระดับอุดมศึกษาเป็นกลุ่ม เพราะเป็นวิธีการเก็บและประเมินข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากใช้ปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัตของกลุ่มแม่ชีที่ตกลงร่วมการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มครั้งนี้ ตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนและเปรียบเทียบข้อมูลทัศนคติและประสบการณ์และพิจารณาข้อเสนอต่างๆ

คณะวิจัยสามารถเห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทัศนคติและประสบการณ์ทางการศึกษาได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งสามารถสรุปประเด็นอุปสรรคและปัญหาของการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีได้ดังนี้

๑. ประสบการณ์และพัฒนาการการศึกษาของแม่ชี พบว่าในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแม่ชีมีการศึกษาสูงขึ้น และเป็นกำลังในการเผยแผ่พระศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติมากขึ้น เมื่อแม่ชีมีการศึกษาและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว บทบาทของแม่ชีจึงได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สอนธรรมะและมีบทบาทในการสอนจริยธรรมต่อสังคมมากขึ้น

๒. ปัญหาขาดทุนทรัพย์การศึกษาของแม่ชี เรื่องขาดทุนทรัพย์การศึกษาเนื่องจากสถานภาพที่ไม่ชัดเจน แม่ชีในสังคมไทยมีต้นทุนทางสังคมยังค่อนข้างน้อย แต่ก็ยังมีทุนสนับสนุนการศึกษา ซึ่งเป็นทุนของสำนักแม่ชีหรือประชาชนหรือวัดที่แม่ชีสังกัดหรือสถานศึกษานั้นๆ มอบให้ซึ่งขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของสถานที่นั้น การสนับสนุนทุนการศึกษาขึ้นอยู่กับวัดต้นสังกัดซึ่งมีความแตกต่างกัน ถึงแม้มีกองทุนสนับสนุนแต่ยังถือว่าค่อนข้างน้อย

๓. ปัญหาด้านภาระงานประจำในวัด เนื่องจากแม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวชที่เป็นที่ยอมรับอย่างทั่วถึง ทำให้แม่ชีในหลายด้านคล้ายไม่มีตัวตน แต่มีหน้าที่แม่ชีมีภาระประจำที่ต้องทำต่อวัดต้นสังกัด คือแม่ชีต้องประกอบอาหารเลี้ยงพระทำความสะอาดวัด ดูแลกิจการของวัด

๔. ปัญหาด้านที่พักอาศัยและสุขภาพ บางวัดมีสถานที่ในวัดให้แม่ชีพักอาศัย แต่บางวัดไม่มีที่พักอาศัยมีแต่ที่เรียน วัดในกรุงเทพมหานครไม่ได้รับแม่ชีให้อยู่อาศัยทุกวัด ดังนั้นสถานที่อยู่อาศัยของแม่ชีจึงลำบาก กุฏิหรือที่พักอาศัยตั้งอยู่ในสถานที่ไม่เหมาะสมสำหรับสตรี เช่น ใกล้ห้องน้ำของวัด หรือใกล้เมรุเผาศพ หรือไม่ก็เป็นสถานที่ผู้คนพลุกพล่าน ในทางตรงกันข้ามบางวัดมีที่อยู่อาศัยสำหรับแม่ชีสะดวกสบายและมีโรงเรียนอยู่ในวัด บางวัดมีสถานที่อยู่อาศัยอย่างดี แต่ไม่มีการเรียนการสอน

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยสภาพปัญหาอุปสรรคการศึกษาของแม่ชีและแนวทางแก้ไขปัญหามีประเด็นที่ค้นพบและควรนำมาอภิปรายดังนี้

๕.๒.๑ จากการศึกษาวิจัยความคิดเห็นของแม่ชีที่ต่อสภาพปัญหาอุปสรรคการศึกษาของแม่ชีโดยรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ๑๘ ข้อ ปานกลาง ๑ ข้อ โดยข้อที่มีความพึงพอใจเป็นอันดับแรก คือ สถานศึกษาชั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้ รองลงมา คือ ไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี และความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทยเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชี และการไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควรตามลำดับ และข้อที่มีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้ ซึ่งผลการวิจัยนี้จึงสอดคล้องกับผลที่ว่า สภาพปัญหาของแม่ชี ซึ่งปัญหาที่พบมากที่สุด คือ กฎหมายนโยบายและระเบียบการศึกษาของแม่ชีไม่มีการจัดการศึกษาโดยตรงของแม่ชีจึงเป็นปัญหาหลักที่ทำให้แม่ชีไม่มีโอกาสศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและแม่ชียังไม่มีเอกภาพของคณะแม่ชีไทยซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการส่งเสริมการศึกษาแม่ชีให้ศึกษาต่อ จากข้อค้นพบข้างต้นทำให้สังเกตได้ว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะมีความคิดเห็นเหมือนกันที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาชั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้

๕.๒.๒ จากการศึกษาวิจัยความคิดเห็นของแม่ชีในแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาโดยรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ทุกข้อ โดยด้านที่มีความพึงพอใจเป็นอันดับแรก คือ รัฐควรและยกย่องส่งเสริมเชิดชูเกียรติแม่ชีที่มีความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม รองลงมา คือ รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาแก่แม่ชี และคณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พิกัดอาศัยแม่ชี และข้อที่มีความพึงพอใจน้อยที่สุดมี ๒ ข้อ คือ มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ชีสมัครสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้และให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งกำหนดเรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัย จากการวิเคราะห์ข้อมูลจะเห็นว่าแม่ชีมีความคิดเห็นในแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาส่วนใหญ่ต้องการให้มีการยกย่องเชิดชูเกียรติให้แม่ชีที่มีความรู้สูงและจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาและคณะสงฆ์หาที่พิกัดอาศัยแม่ชีเพื่อที่จะสะดวกในการเดินทางไปศึกษาแนวทางดังกล่าวจะเป็นประโยชน์สำหรับแม่ชีที่ยังไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาที่สูงขึ้นให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาของแม่ชีมีระบบที่ดีเหมือนกับคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ พบว่า แม่ชีต้องการเข้ารับการศึกษามหาวิทยาลัยทุกแห่งของไทย และการยอมรับของการศึกษาของแม่ชีเหมือนกับคณะสงฆ์ ส่วนปัญหาที่พบว่ามีมากคือกฎหมายรับรองและความเป็นเอกภาพของแม่ชีโดยภาพรวมแล้วแม่ชีอยากให้มีการจัดการศึกษาสำหรับแม่ชีโดยตรงโดยให้คณะสงฆ์จัดตั้งที่ศึกษาสำหรับแม่ชีและให้โอกาสได้ศึกษาในระดับสูงๆมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์แม่ชีถึงประสบการณ์ในการเรียน อาจกล่าวได้ว่า ในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมาภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแม่ชีมีการศึกษาสูงขึ้นและเป็นกำลังในการเผยแผ่พระศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติมากขึ้น เมื่อเทียบกับสมัยอดีตที่แม่ชีมีโอกาสดูหนังสือค่อนข้างน้อย กิจกรรมของแม่ชีคือปฏิบัติธรรมและทำงานในวัดเท่านั้น ในอดีตไม่มีโอกาสได้รับเชิญไปอบรมศีลธรรมตามสถานที่ต่างๆ หรืออาจมีเฉพาะบางแห่งเช่น สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมซึ่งไม่มากนัก หลังพ.ศ. ๒๕๔๒ ถึงปัจจุบัน แม่ชีมีการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เมื่อแม่ชีมีการศึกษาและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วบทบาทของแม่ชีจึงได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สอนธรรมะและมีบทบาทในการสอนจริยธรรมเยาวชนมากขึ้นเนื่องจากการได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น นอกจากนี้พระสงฆ์จะยอมรับแล้วคณะพระสงฆ์ก็ยอมรับในศักยภาพ วัดบางวัดเปิดโอกาสให้แม่ชีเป็นอาจารย์สอนบาลีประจำสำนักเรียน โดยผู้เรียนคือภิกษุสามเณร เช่น สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย (วิทยาลัยแม่ชี)

ในส่วนของการเรียนภาษาบาลี แม่ชีที่เรียนร่วมกับพระภิกษุสามเณรมีบรรยากาศที่เป็นกันเองและสถานที่เรียนบาลีเป็นที่พอใจและสะดวก ในกรุงเทพมหานครสำนักเรียนบาลีที่แม่ชีนิยมมาเรียน คือสำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สำนักเรียนวัดสามพระยา สำนักเรียนวัดชนะสงคราม สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม สำนักเรียนบาลีของคณะสงฆ์ที่อนุญาตให้แม่ชีเรียนภาษาบาลีในสมัย พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๒๘ มีเฉพาะในกรุงเทพมหานคร หลังจากที่แม่ชีสมศรี จารุเพ็ง สำเร็จบาลี ๙ ประโยคเป็นแม่ชีรูปแรกของประเทศไทย ทำให้แม่ชีในประเทศไทยเริ่มต้นตัวในการเรียนภาษาบาลี^๑ หลังจากนั้นสำนักเรียนของคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดที่เปิดสำนักเรียนบาลีทุกแห่งได้อนุญาตให้แม่ชีเรียนบาลี^๒ เมื่อแม่ชีให้ความสนใจในการเรียนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งคือ ค่าใช้จ่ายในการเรียน บางรูปอาศัยเงินของพ่อแม่เรียน บางรูปได้รับการอุปถัมภ์เรื่องเงินค่าเรียนจากคฤหัสถ์ บางรูปทำงานเป็นครูสอนหนังสือในวัด

^๑ สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๑. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^๒ สัมภาษณ์แม่ชีรูปที่ ๑๒. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

และได้รับเงินเดือนจากมูลนิธิ จึงนำเงินเหล่านั้นมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเรียน สืบเนื่องจากแม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวชที่เป็นที่ยอมรับอย่างทั่วถึง ในสังคมไทยก็ยังคงมีการละเลยทอดทิ้งแม่ชีในหลายด้านคล้ายไม่มีตัวตนในสังคมไทย ทุนที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นทุนของสำนักแม่ชีหรือประชาชนหรือวัดที่แม่ชีสังกัดหรือสถานศึกษานั้นๆ มอบให้ซึ่งขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของสถานที่นั้น อาจมีเจ้าอาวาสบางวัดมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาแม่ชีในรูปของเงินค่าเล่าเรียนหรือเงินรางวัล

นอกจากนี้ ยังพบว่าแม่ชีมีอุปสรรคในการเรียนคือ ไม่มีสถานที่พักอาศัย บางวัดมีสถานที่ในวัดให้แม่ชีพักอาศัย แต่บางวัดไม่มีที่พักอาศัยมีแต่ที่เรียน หรือมีสถานที่พักอาศัยแต่ไม่มีที่เรียน วัดในกรุงเทพมหานครไม่ได้รับแม่ชีให้อยู่อาศัยทุกวัด ดังนั้น สถานที่อยู่อาศัยของแม่ชีจึงลำบาก ภูมิหรือที่พักอาศัยตั้งอยู่ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมสำหรับสตรี เช่น ใกล้ห้องน้ำของวัด หรือใกล้เมรุเผาศพ หรือไม่กี่เป็นสถานที่ผู้คนพลุกพล่าน ในทางตรงกันข้ามบางวัดมีที่อยู่อาศัยสำหรับแม่ชีสะดวกสบาย และมีโรงเรียนอยู่ในวัด บางวัดมีสถานที่อยู่อาศัยอย่างดี แต่ไม่มีการเรียนการสอน

กล่าวโดยสรุป แม่ชีมีโอกาสดูแลได้รับการสนับสนุนในการเข้าถึงอุดมศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์มากขึ้นในระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา แม่ชีที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ที่ดีในการได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์โดยรายงานว่ โอกาสการเข้าถึงระบบอุดมศึกษาดีขึ้นมาก “สมัยใหม่นี้สำหรับแม่ชีเปิดโอกาสกว้างขึ้น เปิดโอกาสให้แม่ชีรุ่นหลังๆ ได้เรียนมากขึ้น” และมีแม่ชีท่านหนึ่งรายงานตามประสบการณ์ของตัวเองว่า “คนเห็นว่า แม่ชีมีความรู้ความสามารถ ส่วนญาติโยมและสังคมก็ให้การยกย่องเหมือนเราเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระภิกษุและสามเณร และพระภิกษุสามเณรเองก็ให้การยอมรับ”^๓ แม่ชีอีกท่านหนึ่งรายงานว่ “การศึกษาก็มีส่วนทำให้คนมองผู้หญิงเปลี่ยนไปแล้ว เวลาไปบ้านญาติพี่น้องก็จะต้อนรับอย่างดี ทำกับข้าวมาถวาย แล้วมีการประเคนเหมือนพระ เราก็ต้องทำตามรูปแบบ เราก็ต้องให้พรด้วย เขาก็มีประเคนเหมือนพระ เขาก็ว่าเราเปรียบเสมือนนักบวชรูปหนึ่ง ถ้าไปบ้านแทบจะไม่ให้เราหยิบจับอะไร เราจะต้องสำรวม”^๔ ถึงขนาด “ในชุมชน (บางที่) ภาพลักษณ์แม่ชีดีขึ้นมากเลย”^๕ และสอดคล้องกับคำนิยามของพระศรีคัมภีร์ญาณเกี่ยวกับแม่ชีว่า “แม่ชีก็คือ อนาคตาริกมีความหมายกว้างกว่าบรรพชิต เพราะคำว่าบรรพชิตคือพระภิกษุสามเณร แต่อนาคตาริกมีความหมายกว้าง

^๓ สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๒๖. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^๔ สัมภาษณ์. แม่ชี รูปที่ ๒๗. วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^๕ สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๒๘. วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๓.

กว่า ก็คือ นักบวช”^๖ อันนี้แสดงว่า การศึกษาทำให้บทบาทของแม่ชีในสายตาชาวบ้าน เหมือนพระมากขึ้น ทั้งนี้ ทั้งนี้ ในข้อนี้ก็ต้องเน้นว่า ก็ยังมีความแตกต่างตามค่านิยมและประเพณีท้องถิ่นที่ต่างกัน อีกอย่างหนึ่งการพัฒนาทางเทคโนโลยีก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แม่ชีสามารถมีโอกาสทางด้านศึกษามากขึ้น เนื่องจากสามารถใช้อุปกรณ์ทางการศึกษาได้มากขึ้นและง่ายขึ้น แม่ชีได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของทุนการศึกษามากขึ้น แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ยังไม่มีความเสมอภาคระหว่างนักบวชต่างประเทศอย่างเต็มที่ เนื่องจากพระยังได้รับการสนับสนุนทางการเงินและปัจจัยอื่นๆ มากกว่า ไม่ว่า เป็นที่พักอาศัย การถวายทุนการศึกษา และการรับรองความสำเร็จทางการศึกษาบาลี ฉะนั้น ก็ยังมีรายงานว่า “ส่วนใหญ่แม่ชีจะต้องเสียเงินเอง เสียค่าน้ำค่าไฟ แม่ชีก็ต้องสีก่อนแล้วค่อยมาบวชใหม่ เพราะต้องไปหาค่าใช้จ่ายก่อนแล้วค่อยมาบวชใหม่”^๗ การเก็บค่ารักษาที่โรงพยาบาลและค่าโดยสาร (ซึ่งก็มีความแตกต่างกัน เพราะว่า บางครั้งเก็บจากแม่ชี บางครั้งก็ไม่เก็บ)

ในขณะเดียวกันนั้น ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์มีทั้งศักยภาพและความพร้อมใจในการสนับสนุนเรื่องการรับสมัครสถานที่เรียนและสนับสนุนเรื่องทุนในการศึกษา แต่มีปัญหาลักษณะหนึ่งว่า จำนวนแม่ชีที่เข้ามาเรียนมีน้อยซึ่งสาเหตุสำคัญน่าจะเกี่ยวข้องกับอายุของแม่ชีที่เข้ามาศึกษาตามประเพณีไทยผู้ขายนิยมบวชตั้งแต่อายุยังน้อยคือบวชเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นเรื่องค่านิยมทางวัฒนธรรมประเพณีและสถานภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ลูกชาวบ้าน โดยเฉพาะลูกครอบครัวระดับล่างที่ไม่ค่อยมีกำลังทรัพย์ยังคงเลือกเส้นทางการรับการศึกษาอยู่ ฉะนั้น เด็กชายก็มีโอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งแต่อายุยังน้อย แต่ในขณะเดียวกัน แม่ชีที่เข้ามาสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ตอนอายุยังน้อยมีค่อนข้างน้อย “แม่ชีที่อายุน้อยอยู่ในวัยที่จะเรียนปริญญาตรี แล้วมาเรียนต่อปริญญาโทก็มีไม่มาก ส่วนมากเป็นคนที่มีอายุพอสมควรแล้ว”^๘ และอีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ โอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาของแม่ชีส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาสแต่ละรูป ฉะนั้น วัดบางแห่งสนับสนุนการศึกษาของแม่ชีในขณะที่วัดบางแห่งไม่ได้ให้การสนับสนุนแก่แม่ชี ดังนั้นข้อเสนอจากงานวิจัยนี้ เพื่อให้แม่ชีได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่คณะสงฆ์ปัจจุบันจัดการศึกษามากขึ้น ข้อเสนอ ๒ ข้อหลักดังต่อไปนี้ควรให้เกิดขึ้นอย่างควบคู่และสนับสนุนซึ่งกันและกันดังนี้

^๖ พระศรีคัมภีร์ญาณ,รองศาสตราจารย์,ดร. รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, ๘ สิงหาคม ๒๕๕๔,สัมภาษณ์.

^๗ สัมภาษณ์.แม่ชีรูปที่ ๒๙ วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^๘ สัมภาษณ์.พระศรีคัมภีร์ญาณ,รองศาสตราจารย์,ดร. รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, ๘ สิงหาคม ๒๕๕๔.

๑. การสร้างค่านิยม สร้างประเพณีนิยมใหม่ ไม่ใช่เฉพาะในกลุ่มของสตรีเองเท่านั้นแต่ในสังคมทั่วไปด้วย โดยการประชาสัมพันธ์การศึกษาของแม่ชีที่แสดงให้เห็นว่า ชีวิตนักบวชสตรีเป็นชีวิตที่สวยงามได้ จัดระบบบวชช่วงปิดเทอมสำหรับแม่ชีน้อย (โครงการการบวชแม่ชีที่จัดโดยเสถียรธรรมสถานเป็นตัวอย่างที่ดี และได้ประสบความสำเร็จทางด้านนี้บ้างแล้ว) ในลักษณะเดียวกันกับระบบที่มีอยู่สำหรับเด็กชาย เพื่อให้ชวนบวชศึกษาระยะและเรียนต่อ วัตถุประสงค์ของข้อนี้คือ ให้ภาพลักษณ์ที่ดีระดับบุคคล ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีระดับสถาบัน (การส่งเสริมภาพลักษณ์ของสถาบันแม่ชีนี้ ควรร่วมการเผยแพร่ข้อมูลไปด้วยว่า แม่ชีไม่ได้อิทธิพลเฉพาะศีลแปดเท่านั้น แต่ยังรักษาเสขียวัตถ์ อีก ๗๕ ข้อ ด้วย)

๒. สร้างโครงสร้างพื้นฐานเด็กผู้หญิงที่มีจุดประสงค์ว่าจะเรียนสูงแต่ไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอสามารถมาบวชเรียนได้ ควรมีการประชาสัมพันธ์ และ เก็บข้อมูลส่วนกลางการประสานงานระหว่างวัด สถานศึกษาและองค์กรที่ให้ทุน เพื่อให้ช่วยกันหาที่พักที่เหมาะสมสำหรับแม่ชี เพราะว่า ตอนนี้นำการให้ข้อมูลเกี่ยวกับโอกาสในการศึกษาก็คงยังมีประสิทธิภาพค่อนข้างน้อย เนื่องจากยังใช้ระบบปากต่อปาก นอกจากนั้นต้องเน้น “การป้อน” แม่ชีที่มีทักษะความสามารถทางด้านการศึกษาและตั้งใจที่จะศึกษาต่อระดับสูง ควรสร้างระบบที่อำนวยความสะดวกการศึกษาของแม่ชี

นอกจากการประสานงานและนโยบายระดับสถาบันศึกษาต่างๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว น่าจะเป็นประเด็นเรื่องการรับรองฐานะของแม่ชีทางกฎหมายด้วย ถึงกับว่า มีการให้เหตุผลว่า สภาพการไร้กฎหมายรับรองฐานะความเป็นนักบวชของแม่ชีอย่างชัดเจนและครอบคลุมเป็นสาเหตุหลักของปัญหาหลายอย่างที่แม่ชีต้องเผชิญ ตามคำกล่าวว่า “ถ้ามีกฎหมาย สถานภาพแม่ชีจะดีขึ้น การศึกษาจะดีขึ้นเหมือนกับว่าสังคมจะยอมรับมากขึ้น”^๙ นอกจากนี้แล้ว มีการให้เหตุผลในประเด็นนี้เพิ่มเติมว่า การรับรองทางกฎหมายจะช่วยให้ “แม่ชี...จะยืนบนขาตัวเองได้ จะมั่นคงขึ้นจะมั่นใจขึ้น สามารถที่จะเดินได้ด้วยตนเอง”^{๑๐} และจะฟื้นฟูสภาพความคลุมเครือเกี่ยวกับฐานะความเป็นนักบวชของแม่ชี นอกจากนั้นแล้ว ตามวิจัยนี้ควรเปิดโอกาสเกี่ยวกับงานสอนศีลธรรมและจริยธรรมให้แม่ชีได้สอนตามโรงเรียนของรัฐบาลหรือเอกชนหรือสำนักเรียนของวัดเมื่อแม่ชีสำเร็จการศึกษาแล้ว ตามที่แม่ชีท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่เปิดโอกาสให้แม่ชีใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมหรือสำนัก ส่วนใหญ่จะเป็นหน้าที่ของพระ แม่ชีก็ใช้แรงงานเหมือนเดิม”^{๑๑} ในขณะที่พระสุธีวรญาณ (พระมหาณรงค์ จิตโตโสภณ) ได้กล่าวถึง “การพัฒนาแม่ชีโดยให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็นมาสเตอร์ชี โดยกำหนดสถานภาพแม่ชีให้มีความชัดเจน ยกกระดับความรู้ความสามารถแม่ชีให้ทัดเทียม

^๙ สัมภาษณ์. พระเทพปริยัติวิมล, อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^{๑๐} สัมภาษณ์. พระเทพปริยัติวิมล, อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^{๑๑} แม่ชีรูปที่ ๓๐, จากแบบสอบถาม.

พระสงฆ์เปิดโอกาสให้แม่ชีได้มีส่วนร่วมในการศึกษาพระศาสนาและการเผยแผ่พระศาสนาทั้งแก่เยาวชนในสถาบันการศึกษาต่างๆ และคนทั่วไป”^{๑๒} ในขณะเดียวกันนั้น มีแม่ชีจำนวนไม่น้อยที่ไม่ได้สนใจในการเข้าสู่ระบบการศึกษา เนื่องจาก อายุมากแล้ว ตามที่กล่าวมาแล้วหรือเพราะว่า “บวชเพื่อพ้นทุกข์ ไม่ต้องการบวชเพื่อการศึกษา”^{๑๓}

การที่สองเพศเรียนรวมกันที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งที่ช่วงแรกมีคนไม่พอใจเรื่องนี้เพราะเกรงว่าจะเกิดปัญหาจริยธรรมทางเพศนั้น จากประสบการณ์ของคณะวิจัยพบว่า เป็นประโยชน์สำหรับกระบวนการการเรียนรู้ระดับบุคคลและพลวัตในห้องเรียน ส่วนการบวชเป็นภิกษุณีนั้นแม่ชีส่วนมากไม่ได้มีความรู้สึกว่าเป็นภิกษุณีมีประโยชน์ในการช่วยสตรีเรื่องการได้รับการศึกษา ดังที่แม่ชีท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่น่าจะเกี่ยวอะไรกับการศึกษาตรงนี้อะ”^{๑๔} และแม่ชีอีกท่านที่เป็นผู้แทนแม่ชีหลายท่านได้กล่าวว่า “สำหรับตัวเองความเป็นแม่ชีพอแล้ว การปฏิบัติของแม่ชีไม่ได้ปิดกั้นการบรรลุมรรคผลนิพพานเลย”^{๑๕} เพราะฉะนั้น แม่ชีส่วนมากไม่เห็นจำเป็นต้องเรียกร้องให้มีภิกษุณีสงฆ์เถรวาทเกิดขึ้นมา^{๑๖} งานวิจัยชิ้นนี้แสดงให้เห็นว่า จากมุมมองประวัติศาสตร์เรื่องการขาดความเสมอภาคในการเข้าถึงอุดมศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์ไม่ได้เป็นเรื่องความไม่เสมอภาคระหว่างเพศเท่านั้น แต่เป็นเรื่องความไม่เสมอภาคระหว่างคนที่มีฐานะดีทางเศรษฐกิจกับคนด้อยโอกาสทางสังคม

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. รัฐควรมีการจัดสรรงบประมาณอย่างเพียงพอ มีการกำหนดแผนงานโครงการที่ชัดเจนแก่สถาบันแม่ชีไทย

๒. รัฐควรเพิ่มช่องทางในการส่งเสริมแม่ชีให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นและบริการวิชาการแก่สังคมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

^{๑๒} ชาญณรงค์ บุญหนุน, *พระสงฆ์ไทยในอนาคต*, (กรุงเทพมหานคร:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๑. หน้า ๘๐.

^{๑๓} แม่ชีรูปที่ ๓๑, จากแบบสอบถาม.

^{๑๔} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๓๒, วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

^{๑๕} สัมภาษณ์. แม่ชีรูปที่ ๓๓, วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๕๕๓.

^{๑๖} Martin Seeger “The Changing Roles of Thailand’s Lay Nuns (Mae Chii)” Article first published online, 27 August 2009.

๓. ควรมีการปรับปรุงกฎหมายเพื่อรับรองสถานภาพแม่ชี

๔.ควรมีการสนับสนุนงานวิจัยแบบบูรณาการเพื่อนำผลงานวิจัยไปประยุกต์ใช้เพื่อ
แก้ปัญหาต่างๆในสังคม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑.การวิจัยครั้งนี้ มีการกำหนดขอบเขตวัดน้อยไป ทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลไม่
ครอบคลุมของจำนวนแม่ชีไทยทั้งหมด ดังนั้น ในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการวิจัยให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น

๒.ควรมีการศึกษาถึงผลกระทบจากการนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต
ของแม่ชี

๓.ต้องเพิ่มจำนวนประชากรให้มากกว่านี้เพื่อการวิจัยจะได้มีความน่าเชื่อถือผลงานวิจัย

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก.หนังสือ

กระทรวงธรรมการ.ราชกิจจานุเบกษา.เล่มที่ ๑๐.

กองทะเบียนนักศึกษาอภิธรรม.อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
กรุงเทพมหานคร.๒๕๕๔

กรมการศึกษานอกโรงเรียนกระทรวงศึกษาธิการ .การปฏิรูปการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ.ชุมชน
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.๒๕๕๓.

กองทะเบียน. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.๒๕๕๔.เอกสารอัดสำเนา.

แก้ว ชิตตะขบ.พุทธมามกชน ประวัติของพระอัสสัมชัญ ๘๐ องค์.กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,๒๕๔๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ.มหาจุฬาฯในอดีต.กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
๒๕๓๒.

ชาญณรงค์บุญหนุน.พระสงฆ์ไทยในอนาคต.กรุงเทพมหานคร:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.๒๕๕๑.

ซีมงเดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère).จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม.
แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.๒๕๔๘.

นิโคลาส์ แชร์แวนส.ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม.แปลโดย สันต์ ท.
โกมลบุตรอ้างในยุพิน ดวงจันทร์, สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบ
สถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานครและสำนักปฏิบัติ
ธรรมแดนมหากลภาณุจันบุรี.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต.๒๕๔๑.

ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.เรื่องอนุมัติหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิตพุทธศักราช ๒๕๕๑.เอกสารอัดสำเนา.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต).พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์.กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๕๑,

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต).คนไทยใช้กบเผ่าเถรวาท vs. ลัทธิอาจารย์.กรุงเทพมหานคร:
บริษัทคิวพรีนท์แมเนจเม้นท์,๒๕๕๒.

พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตฺโต).การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่รื้อทางออก.กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,๒๕๒๙.

พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗.

พระราชวรมุณี (ประยูร ธมมจิตโต).การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ.กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๔๒.

พระไพศาล วิสาโล.พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤตกรุงเทพมหานคร.:
เรือนแก้วการพิมพ์.๒๕๔๖,

ภิกษุณีธัมมวันทา.บัตนา.กรุงเทพมหานคร:บริษัทสองสยาม .๒๕๕๓.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.ระเบียบปฏิบัติของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรม
ราชูปถัมภ์.กรุงเทพมหานคร :แสวงหาสิทธิการพิมพ์.๒๕๒๖ ,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเรื่อง
อนุมัติหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต
พุทธศักราช.๒๕๕๑,เอกสารอัดสำเนา.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.ประกาศมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เรื่องบาลีศึกษา.
๒๕๔๓,เอกสารอัดสำเนา.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๓๖-๒๕๓๖.กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,๒๕๓๖.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๕๐ปี อุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร:ไม่ปรากฏที่พิมพ์,๒๕๔๐.

วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงดี.การสนทนากลุ่ม เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ:สมาคมวิจัยเชิง.
๒๕๓๖.

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย.งานมอบประกาศนียบัตรอภิธรรมบัณฑิต.กรุงเทพมหานคร: ธนาเพชรจำกัด
,๒๕๕๔.

เอนก นาวิกมูล.๒๕๔๗.หญิงชาวสยาม.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.

เอนก ขำทอง และปัญญา สละทองตรง .ธรรมศึกษาตรี.กรุงเทพมหานคร :สำนักพัฒนาคุณธรรม
กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม.๒๕๔๙ ,

ข.งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. รายงานการวิจัย.
กรุงเทพมหานคร :สำนักนายกรัฐมนตรี,๒๕๔๕.

ประคอง สิงหนาทนิตร์ภักษ์.บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๑๖.

ประเสริฐ ทองเกต . เหตุผลการตัดสินใจบวช และความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย.วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์ สาขาการศึกษานอกโรงเรียน: มหาวิทยาลัยศรีนคริน
ทรวิโรฒประสานมิตร,๒๕๓๔.

ปวีณา งามสิงห์.ภาวะสุขภาพและพฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพ พฤติกรรมแสวงหาการดูแล
สุขภาพของแม่ชีไทยสูงอายุ.หลักสูตรปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการ
พยาบาลผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๕๐.

สุขใจ พุทธิวิเศษ.สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย:ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง .
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา:
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย๒๕๒๗,.

พระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์. บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาเพื่อพัฒนา
เยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดสวนแก้ว และ
สถานศึกษาธรรมจารีนิวิทยา ปากท่อ จังหวัดราชบุรี.วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
คณะสังคมศาสตร์ สาขาศาสนาเปรียบเทียบ:มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๔๗.

พระมหาโกวิท ผาทองไสย์. ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทศึกษา :
เฉพาะกรณีความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับ
สตรีในสังคมไทยปัจจุบัน.วิทยานิพนธ์อักษรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาเปรียบเทียบบัณฑิต
วิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๔๔.

พระรุ่งเพชร เกาะลุน. เจตคติที่มีต่อแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนาของบริหารอาจารย์และนักศึกษา
มหาวิทยาลัยสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น .การศึกษามหาบัณฑิตจิตวิทยาการศึกษา:
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม๒๕๔๕,.

มนตรี สืบด้วง.แนวพินิจเชิงสตรีนิยมว่าด้วยผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย .
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา.บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๑.

สมัคร งามแสง. ศึกษาบทบาทของสตรีในองค์กรพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน:ศึกษากรณีวัด
ปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรม
สวนแก้ว.บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๔๐.

ยุพิน ดวงจันทร์.สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา:ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของ
แม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนสงฆมหายังคล
กาญจนบุรี.วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนาศึกษา:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์. **อัตลักษณ์ของแม่ชี:กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ**. กรุงเทพมหานคร
 วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษาวิทยาลัยสห
 วิทยาการ:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

๒. สัมภาษณ์

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปัญญา). **เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ**. กรุงเทพมหานคร.
 วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๓.

พระธรรมสุธี (พีร์ สุชาโต). **อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร**. กรุงเทพมหานคร.
 วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระธรรมโกศาจารย์. ศาสตราจารย์, ดร. **อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. ราช
 บัณฑิต. **เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส**. กรุงเทพมหานคร. ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระเทพปริยัติวิมล. **อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย**. วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระราชสิทธิมนี, วิ. **ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์**. กรุงเทพมหานคร. วันที่ ๗ สิงหาคม
 ๒๕๕๔.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). **รองอธิการบดีวิทยาเขตนครราชสีมา**. วิทยาเขตนครราชสีมา.
 วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๔.

พระสุธีธรรมานุวัตร. ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. **คณบดีคณะพุทธศาสตร์**. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพล-
 วิมลมังคลาราม. กรุงเทพมหานคร. วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระศรีคัมภีรญาณ. รองศาสตราจารย์, ดร. **รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย**. ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ. กรุงเทพมหานคร. วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระศรีวัชรมนี (วัชระ ฐิตเมโธ). **ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร**. อาจารย์ผู้ดูแล
 การศึกษาภาษาบาลี. วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์. ดร. **คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระครูปลัดสุวัฒนวิจิตรคุณ (ไสว โชติโก). **รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ**. ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระครูสุตธรรมโกวิท. **หัวหน้ากองพัฒนานักศึกษา**. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. วันที่ ๑๔
 มิถุนายน ๒๕๕๔.

ดร.แม่ชีประทีป ขวัญอ่อน. **ประธานสถาบันแม่ชีไทยพ. ๒๕๕๕. ศ. นักเรียนบาลีรุ่นแรก**. หัวหน้าแม่ชี
 สถาบันแม่ชีไทยปากท่อ จังหวัดราชบุรี. ๒๕๕๔.

แม่ชีสมศรี จารุเพ็ง.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีวิไล ลักษ์แก้วมณีศรี.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีจำเนียร แสงสิน.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีลัดดา โกมลสิงห์.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชียุพา ทองบุตร.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีวรรณ รุ่งเรือง.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีสมควร ทองดี.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๕.

แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์.วัดปากน้ำ.เขตภาษีเจริญ.กรุงเทพมหานคร.๒๖ กันยายน ๒๕๕๓.

แม่ชีธัญญา นนทรน้อย.ดร.ปศ.ธ.อธิธรรมบัณฑิต.ปริญญาเอก.อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔.

แม่ชีอรอไพ ภาสศักดิ์ชัย.ผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมจารินิวิทยา.อำเภอปากท่อ.จังหวัดราชบุรี. วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม.ศ .ธ.ป.สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข.อำเภอนครชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.นิติตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๕.

แม่ชีกาญจนา เจริญธนาโชค.เสถียรธรรมสถาน.นิติตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕.

แม่ชีบุญเรือง บุญปัญญา.วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.๒๕๕๕.กรุงเทพมหานคร.เขตพระนคร.

ดรแม่ชีดวงพร. คำหอมกุล.อาจารย์ประจำมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย.บาลีศึกษา ๙ ประโยค คนที่ ๒ ของประเทศไทย.วัดปากน้ำภาษีเจริญ.วันที่ ๑๘ ธันวาคม.๒๕๕๖.

แม่ชีสีสลับ อุปมัย.วัดปากน้ำภาษีเจริญ.บาลีศึกษา ๔.อาจารย์พิเศษที่มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย.กรรมการสถาบันแม่ชีไทย.ที่ปรึกษารองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารมหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย. ๒๕๕๔.

ศาสตราจารย์ ดรวัชระ. งามจิตรเจริญ.อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา. คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.๒๕๕๓.

ผศ มนตรี.ดร.ศิริโรจนานันท์.ประธานโครงการปริญญาโทสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. ภาควิชา
ปรัชญามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์๒๕๕๓ สิงหาคม ๑๓ วันที่ ..

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ชาญณรงค์ บุญหนุน.ดร.หัวหน้าภาควิชาปรัชญา.มหาวิทยาลัยศิลปากร.
.กรุงเทพมหานครวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

คณะแม่ชีสถาบันแม่ชีไทย.ตำบลศาลายา.อำเภอพุทธมณฑล.จังหวัดนครปฐม.

คณะแม่ชีวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.

คณะแม่ชีวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.

คณะแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ.เขตภาษีเจริญ.กรุงเทพมหานคร.

๓.ภาษาอังกฤษ.

Adachi, Kaoru.Leadng with a Noble Misson:The Dynamic Leadership of
MaecheeSansaneeShtirasuta.Ph.D.Dissertation, University of Minnesota.
2010.

Adiele, Faith. Meeting Faith An Inward Odyssey.New York W.W. Norton.2004.

Collins, Steven and McDaniel Justin. Buddhist ‘nuns’ (mae chi) and the teaching of
Pali in contemporary Thailand. Modern Asian Studies. Vol.44, No. 6. 2010.

ChatsumarnKabilsingh. Buddhism and National Development: A Case Study of
Buddhist Universities”.in:Religion, Bruce Matthews and Judith
Nagata(eds.),Religion,values and Development in Southeast Asia.
(Singapore:Institute of Southeast Asian Studies). 1986.

Gosling,David.New Directions in Thai Buddhism.Modern Asian Studies.Vol. 1 4 .No.
3,1980.

Gosling,David. The Changing Roles of Thailand’s Lay Nuns (Mae Chii). Southeast
Asian Journal of Social Science, Vol. 26, No. 1.1998.

Lindberg Falk, Monica. Making Fields of Merit: Buddhist Female Ascetics and
Gendered Orders In Thailand. Copenhagen/Washington: NIAS Press and
University of Washington Press.2007.

Lindberg Falk Monica. **Making Fields of Merit: Buddhist Female Ascetics and Gendered Orders in Thailand.** Copenhagen/Washington: NIAS Press and University of Washington Press, 2007.

Tambiah, S.J. **World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand Against a Historical Background.** Cambridge: Cambridge University Press. 1976.

Terwiel, Barend Jan. **Siam Ten Ways to Look at Thailand's Past.** Gossenberg/Ostasien Verlag. 2012.

๔. อินเทอร์เน็ต

<http://th.wikipedia.org/wiki/เข้า> ใช้เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

<http://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยรามคำแหง>. ใช้เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

Wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ใช้วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕

ภาคผนวก ก : บทความวิจัย

สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย
The Problems and Solutions on the Higher Education Access
for Thai Nuns

ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

Dr.Martin Seeger

นายสมคิด เศษวงค์

Dr.Maechee Kritsana Raksachom

Dr.Martin Seeger

Mr. Somkid Setwong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย เป็นกลุ่มตัวอย่าง คือ สำนักใหญ่แม่ชีไทยซึ่งมี ๓ วัด แบ่งเป็นเขตพระนคร ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุฯ และวัดชนะสงคราม เขตภาษีเจริญ ๑ วัด คือ วัดปากน้ำ มีแม่ชีจำนวน ๒๖๐ คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบสุ่ม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มเฉพาะวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำคะแนนสอบถามมาหาค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ความถี่ร้อยละ และการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย มีดังนี้

๑. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ส่วนใหญ่แม่ชีไทยมีสถานภาพโสดก่อนบวช คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๔๕ อายุ ๖๐ ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ มีบุตรก่อนบวช คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๕ ฟานักที่วัดปากน้ำ คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ จบธรรมศึกษาชั้นเอก คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๙๒ จบ

ประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๖๙ ฟานักที่วัดคิดเป็นร้อยละ ๗๘.๔๖ อาชีพก่อนบวชคือ เกษตรกร คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๔ เหตุผลในการบวชคือมีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕

๒. แม่ซีมีความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ซีโดยรวมทั้งหมดอยู่ที่ระดับความพึงพอใจ มาก ($\bar{x}$ = ๓.๕๔ , S.D.= ๐.๑๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านร่างกายและสุขภาพ มีความพึงพอใจระดับ มาก ($\bar{x}$ = ๓.๔๘, S.D.= ๑.๐๒) และด้านด้านเศรษฐกิจ มีความพึงพอใจระดับ ปานกลาง ($\bar{x}$ = ๓.๒๖, S.D.= ๑.๕๒) และด้านค่านิยม ความเชื่อ ส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคม มีความพึงพอใจระดับมาก ($\bar{x}$ = ๓.๖๑, S.D.= ๐.๙๕) และด้านสุดท้ายคือ ด้านนโยบายและกฎหมายสนับสนุนจากวัด ชุมชนและสังคม มีความพึงพอใจระดับ มาก ($\bar{x}$ = ๓.๗๐, S.D.= ๐.๙๑)

๓. จากการประเมินระดับความความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ซี พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{x}$ = ๔.๒๑, S.D.= ๐.๙๒) เมื่อจำแนกในรายด้านควรให้การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ($\bar{x}$ = ๔.๓๓, S.D.= ๑.๐๙) เช่น ทุน และที่พัก รองลงมาได้แก่ ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ซีในรายบุคคล ($\bar{x}$ = ๔.๒๗, S.D.= ๑.๑๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ ($\bar{x}$ = ๔.๒๗, S.D.= ๑.๑๒) และด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ($\bar{x}$ = ๔.๑๑, S.D.= ๐.๙๙)

๔. นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติม ร้อยละ ๒๘.๘๕ จำแนกประเด็นสะท้อนปัญหาและอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาในเข้าถึงการศึกษาของแม่ซี ได้แก่ ด้านสุขภาพ ด้านอายุ ความไม่เป็นเอกภาพของกลุ่มแม่ซี ด้านทุนทรัพย์ ความสนใจศึกษาเฉพาะทางธรรมที่เน้นการปฏิบัติ และแนวทางแก้ไข ได้แก่ การปรับปรุงด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้อง การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ซี และการส่งเสริมและสนับสนุนแม่ซีในรายบุคคล

๕. จากการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าแม่ซีมีโอกาสดำเนินการได้รับการสนับสนุนในการเข้าถึงอุดมศึกษาที่จัดโดยมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งและคณะสงฆ์มากขึ้นในระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมา แม่ซีบางรูปมีการศึกษาสูงถึงระดับปริญญาเอก แม่ซีส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับธรรมศึกษาเอก สอดคล้องกับข้อมูลเชิงปริมาณ แม่ซีที่อายุน้อยสนใจศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของทุนการศึกษาบ้าง แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่ายังมีความไม่เสมอภาคระหว่างนักบวชต่างเพศ เนื่องจากพระสงฆ์ยังได้รับการสนับสนุนทางการเงินและปัจจัยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นที่พักอาศัย การถวายทุนการศึกษา และการรับรองความสำเร็จทางการศึกษาภาษาบาลี ปัญหาหลักอย่างหนึ่งคือจำนวนแม่ซีที่เข้ามาบวชเรียนมีจำนวนน้อยแม่ซีส่วนมากบวชในช่วงอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป สุขภาพร่างกายไม่เอื้อ

ต่อการศึกษาส่วนมากบวชเพื่อปฏิบัติธรรมอย่างสงบ เหนือสิ่งอื่นใดแม่ชีต้องการกฎหมายรับรองสถานภาพการเป็นนักบวช

คำหลัก: แม่ชีไทย, การศึกษาของแม่ชีไทย, เพศภาวะในพระพุทธศาสนาไทย, บาลีศึกษา, พุทธศาสตร์.

ABSTRACT

The objectives of this research were to study the problems and obstacles, and solution of Thai Nuns' (Mae Chis) access to education. The sample of this study consisted of 3 large monasterial residences of Thai Nuns which were divided that Wat Mahathat Yuwaratransarit and Wat Chanasongkhram Ratchaworamahawiharn were in Phra Nakhon District, and Wat Paknam was in Phasricharoen District. Two hundred and sixty Thai Nuns were selected by random sampling. The research tools were questionnaire, in-depth interview and focus group meeting. The statistics used in analyzing the data of questionnaires were average, standard deviation, percentage and content analysis. The study findings were as follows.

1. The general data of sample showed that most Thai Nuns were single before becoming nun at a rate of 48.45%. 29.23% of them were over the age of 60. 26.15% of Thai nuns had children before becoming nun. The percentage of the representative sample staying at Wat Paknam were at 38.46%, passing Dhamma Scholar Advance Level were at 26.92%, staying in monastery were at 78.46%. Occupation before becoming nun was farmer to be at 41.54%, and having truly faith in ordaining for the rest of life were at 33.85%.

2. The opinions of Thai Nuns with regard to the problems and obstacle of Thai nuns' access to education on the whole had a high level of satisfaction ($\bar{x}$ = 3.54, S.D.=0.18). When considering each aspect, it found that the aspect of Physical and Health had a high level of satisfaction ($\bar{x}$ = 3.48, S.D.= 1.02), The aspect of Economy was at moderate level ($\bar{x}$ = 3.26, S.D.=1.52). The aspects of Popularity, Personal Belief, Family and Society were at high level ($\bar{x}$ = 3.61, S.D.=0.95). The last aspect was Policy and Law supported by monastery, community and society, had a high level of satisfaction ($\bar{x}$ = 3.70, S.D. =0.91).

3. When evaluating the level of opinions regarding the problems and obstacle of Thai Nuns' access to education, it revealed that the sample had overall and each aspect of opinions at high level ($\bar{x}$ = 4.21, S.D.= 0.92). Moreover, classifying individual aspect, it should first encourage sponsorship for education such as scholarship and accommodation. The next aspects were to encouraging and supporting individual Thai Nuns ($\bar{x}$ = 4.27, S.D.= 1.11), disciplines, regulation and Law relating to monastic education ($\bar{x}$ = 4.27, S.D.=1.12) and educational opportunities given by related organization or association ($\bar{x}$ = 4.11, S.D.= 0.99).

4. Besides, the sample gave the additional suggestion at the rate of 28.85 %. It reflected the problems and obstacles including solution of Thai Nuns' access to education in each aspect which were Health, Age, and financial fund. In addition, it included the aspect of being interested to practice the dharma, and disunity of Thai Nuns Association. The solutions of Thai Nuns' access to education were revealed such as to revise the discipline, regulation and law concerned, to enhance the support related to education, to establish organization to take responsibility for education of Thai Nuns and to provide the support of the individual Thai Nuns' learning.

Keywords: Thai mae chees, monastic education, gender in Thai Buddhism, Pali Studies, Buddhist Studies,

5. From indepth interview, it is found that thai Nuns (Mae chis), the Nuns are of more opportunity and support to study in the higher education managed by the two monks universities and the Sangha Council. During the past 10 years, some nuns were of the education up to the Doctorate Degrees. This point is in compliance with the quantitative data. The young aged nuns who are interested in further studying at the level of higher education have been supported at the types of the educational funds, but it can not deny that there is still the inequality among the ordained people of different sexes as the Sangha has received the support of money and other factors, no matter whether it is the residence, the giving of the educational fund and the acception of the success in the study of Pali Language. One main problem is that the member of the Thai nun is less, and most of them were ordained at the ages of 60 years and more than 60 years on wards, and thus the status of their bodies were not suitable for the

education. Most of them were ordained for practicing the Dhamma in peace. Above all, the nuns are in need of the law to accept their status of being the ordained ones.

คำนำ

สตรีในประเทศไทยประสงค์จะบวชภิกษุณีในพระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่สามารถบวชได้เนื่องจากเหตุผลทางพระวินัยเป็นต้นว่าไม่มีภิกษุณีคณะปุระกะไม่มีวัดดี(อุปชฌาย์)สตรีเหล่านั้นจึงหาทางออกบวชโดยวิธีนุ่งขาวห่มขาวโกนศีรษะรักษาศีล ๘ ข้อ อาศัยอยู่วัดตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา กล่าวได้ว่าแม่ชีเป็นผลผลิตของสังคมไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในยุคแรกนั้นแม่ชีที่เข้ามาบวชส่วนมากสูงอายุเข้าสู่วัยชราหมดภาระทางบ้านจึงมุ่งสร้างทาน รักษาศีล เจริญภาวนา จากหลักฐานที่เป็นจดหมายเหตุของชาวต่างชาติทำให้ทราบว่าแม่ชีเหล่านั้นมีหน้าที่ปรุงอาหารและทำความสะอาดวัดพักอาศัยอยู่ท้ายวัด ไม่ปรากฏมีการเรียนการสอนสำหรับแม่ชี ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ คณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้เปิดการเรียนการสอนอภิธรรมโดยรับแม่ชีเข้าศึกษา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุตินิกายได้ส่งเสริมให้แม่ชีได้เรียนภาษาบาลี และในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นต้นมา มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งได้เปิดรับคฤหัสถ์รวมทั้งแม่ชีเข้าศึกษาได้ กล่าวได้ว่าแม่ชีมีโอกาสด้านการศึกษามากขึ้นอย่างไรก็ตาม ถึงแม้แม่ชีจะได้รับการศึกษามากขึ้นแต่ก็ปรากฏว่ายังมีปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นกับแม่ชีหลายอย่างอันเนื่องมาจากการไม่มีกฎหมายรับรองสถานภาพการเป็นนักบวชของแม่ชี การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทยจำแนกตามลักษณะของข้อมูลส่วนบุคคล และแนวทางแก้ไขและนำเสนอแนวทางการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทย

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ(quantitative)เชิงคุณภาพ (qualitative)และเชิงเอกสาร(documentary)มีวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาเชิงปริมาณ(quantitative) โดยการใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหา โดยแจกแบบสอบถามชีสำนักใหญ่ ๓ วัด แบ่งเป็นเขตพระนคร ๒ วัด คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์และวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร เขตภาษีเจริญ ๑ วัด คือ วัดปากน้ำ รวมแม่ชีจำนวน ๒๖๐ คน

๒. สัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interviews) ใช้คำถามปลายเปิด ประชากรที่สัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ กลุ่มคือ

๒.๑ ผู้จัดการศึกษา ซึ่งมีบทบาทหน้าที่วางแผนและนโยบายการศึกษาสำหรับนักบวช และคฤหัสถ์ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ไทยทั้งสองแห่ง ประกอบด้วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ และพระผู้ใหญ่ระดับบริหารท่านอื่นๆ เพื่อศึกษาทัศนคติ มุมมองและประสบการณ์ในการบริหารจัดการและดำเนินการศึกษาสำหรับนักบวชหญิง

๒.๒ ผู้รับการศึกษา ประกอบด้วยแม่ชีที่เป็นนักศึกษาทั้งบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษา และอุดมศึกษาในระดับต่างๆ การที่ผู้วิจัยเลือกวิธีสัมภาษณ์บุคคล ก็เพราะต้องการเก็บข้อมูลเชิงชีวประวัติส่วนบุคคลที่เกี่ยวกับประสบการณ์ทางการศึกษาโดยมุ่งสอบถามเกี่ยวกับโอกาสอุปสรรคและปัญหาที่เผชิญมาในการเรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา ในขณะเดียวกันนั้นก็เปิดโอกาสให้แม่ชีมีส่วนร่วมในการแสดงความรู้สึกทัศนคติและข้อเสนอตลอดเวลาสัมภาษณ์

๓. การสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (focus group) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มแม่ชี ๑๐ ท่าน^๑ ที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติประสบการณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล ที่ทำให้คณะวิจัยสามารถเห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทัศนคติและประสบการณ์ทางการศึกษาได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งทำให้ทีมวิจัยสามารถไม่เพียงแต่เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างชัดเจนขึ้นและประเมินประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาได้ดีขึ้น หากยังเห็นสิ่งที่แม่ชีเห็นว่าดีขึ้นในสถานภาพของตนทางสังคมและการจัดการศึกษา พร้อมทั้งประสบการณ์ทางบวกและทางลบที่แม่ชีประสบในชีวิตประจำวัน (เช่น การเดินทางบนรถโดยสาร การได้รับความเคารพจากประชาชนและปฏิสัมพันธ์อย่างอื่นๆ กับประชาชน) การที่ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แม่ชีที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและเรียนระดับอุดมศึกษาเป็นกลุ่ม เพราะเป็นวิธีการเก็บและประเมินข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากใช้ปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัตของกลุ่มแม่ชีที่ตกลงร่วมการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มครั้งนี้ ตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนและเปรียบเทียบข้อมูลทัศนคติและประสบการณ์เสนอและพิจารณาข้อเสนอต่างๆ (ทั้งนี้ทั้งนั้นแม่ชีกลุ่มนี้ก็ไม่สามารถที่จะเป็นตัวแทนแม่ชีทั่วประเทศได้)

๔. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (documentary) ทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับแม่ชีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

^๑ สถานที่วัดชนะสงคราม วันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๓ เป็นเวลา ๓ ชั่วโมง ๑๗ นาที.

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทยสรุปผลได้ดังนี้

ตอนที่ ๑. ข้อมูลทั่วไปของแม่ชีไทย มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปพบว่า

๑.แม่ชีไทยมีสถานภาพด้านการสมรสของแม่ชีก่อนบวช มากที่สุดคือ มีสถานภาพโสดก่อนบวช ซึ่งมีจำนวนมากที่สุดคือ ๑๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๘.๔๕ และรองลงมาคือมีสถานภาพ สมรส มีจำนวน ๔๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๔๖ และอันดับสุดท้ายคือ หย่าร้าง/แยกกันอยู่ มีจำนวน ๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๒๓ สรุปได้ว่าแม่ชีมีสถานภาพก่อนบวช คือโสด มีจำนวนมากที่สุด

๒.แม่ชีไทยมีอายุที่แตกต่างกันคือแม่ชีที่มีจำนวนอายุมากที่สุดคืออายุ ๖๐ ขึ้นไป มีจำนวน ๗๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๙.๒๓ และรองลงมา คืออายุระหว่าง ๔๑-๕๐ มีจำนวน ๖๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๖๒ และ อายุระหว่าง ๕๑-๖๐ ปี มีจำนวน ๖๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๔.๖๒ และอันดับสุดท้าย คือ ต่ำกว่า ๒๑ ปี จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓ สรุปได้ว่า แม่ชีอายุ ๖๐ ปี ขึ้นไป มีจำนวนมากที่สุดที่มาบวชเป็นแม่ชี

๓.แม่ชีมีสถานภาพด้านกรณีมีบุตรและไม่มีบุตร ซึ่งผู้ศึกษาได้เรียงลำดับของผู้ตอบแบบสอบถามดังนี้แม่ชีที่ไม่มีบุตร จำนวน ๑๙๒ คนคิดเป็นร้อยละ ๗๓.๘๕ และมีบุตรก่อนบวชจำนวน ๖๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๑๕ สรุปได้ว่าแม่ชีที่ไม่มีบุตรก่อนบวชมากที่สุด

๔.แม่ชีมีวัดในสังกัดของแม่ชี สังกัดวัด ดังนี้ อันดับที่ ๑ วัดปากน้ำ จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๘.๔๖ อันดับ ๒ วัดมหาธาตุ จำนวน ๘๙ คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒๓ อันดับ ๓ วัดชนะสงคราม ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๗๗ ซึ่งแม่ชีที่อยู่ในสังกัดวัดดังกล่าวผู้ศึกษาได้นำมาสุ่มเป็นกลุ่มตัวอย่าง

๕.แม่ชีมีวุฒิการศึกษาทางธรรม ที่แตกต่างกัน คือ อันดับที่ ๑ ธรรมศึกษาชั้นเอก จำนวน ๗๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๙๒ อันดับ ๒ ชั้นเอกและอภิธรรม จำนวน ๕๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๒.๖๙ อันดับ ๓ ไม่มีวุฒิทางธรรม จำนวน ๕๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๙.๖๒ และอันดับสุดท้ายที่มีคนตอบน้อยที่สุด คือ อภิธรรมและบาลี จำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๐.๗๗ สรุปได้ว่าแม่ชีมีวุฒิการศึกษาทางธรรมคือธรรมศึกษาชั้นเอกมากที่สุด

๖.แม่ชีมีวุฒิการศึกษาทางโลก ที่แตกต่างกัน คือ ๑. ประถมศึกษา จำนวน ๙๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๗.๖๙ ๒. ปริญญาตรีขึ้นไป จำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๗๗ ๓. มัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๔๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๘.๘๕ และอันดับสุดท้ายที่มีคนตอบน้อยที่สุด คือ อนุปริญญา จำนวน ๑๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๗๗ สรุปได้ว่าแม่ชีมีการศึกษาระดับประถมศึกษา มากที่สุด

๗.แม่ชีมีด้านที่อยู่ปัจจุบัน ที่แตกต่างกัน คือ อันดับ ๑ คือ วัด จำนวน ๒๐๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๘.๔๖ % อันดับ ๒ คือ สำนักชี จำนวน ๒๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๑.๑๕ % อันดับ ๓ บ้านส่วนตัว จำนวน ๑๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๗.๓๑ และอันดับสุดท้ายที่ผู้ตอบแบบสอบถามตอบน้อยที่สุด คือ สถานที่อื่นๆ จำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๐๘ สรุปได้ว่าแม่ชีอาศัยอยู่วัดมากที่สุด

๘.แม่ชีมีอาชีพก่อนบวช ที่แตกต่างกัน คือ อันดับ ๑ คือ เกษตรกร จำนวน ๑๐๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๕๔ อันดับ ๒ รับจ้างทั่วไป จำนวน ๘๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๒.๓๑ % อันดับ ๓ คือ อื่นๆ จำนวน ๔๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๕.๗๗ และอันดับสุดท้ายที่น้อยที่สุด คือ รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๓.๔๖ สรุปได้ว่าแม่ชีมีอาชีพก่อนบวชคือเกษตรกรมากที่สุด

๙.แม่ชีมีเหตุผลในการบวช ที่แตกต่างกัน คือ อันดับ ๑ คือ มีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต จำนวน ๘๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๓.๘๕ อันดับ ๒ ต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบ จำนวน ๖๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๓.๐๘ อันดับ ๓ คือ มีเรื่องทุกข์ใจต้องการหาที่พึ่งทางใจ จำนวน ๔๓ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๖.๕๔ และอันดับสุดท้ายที่ตอบน้อยที่สุด คือ เหตุผลอื่นๆ จำนวน ๑๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๕.๓๘ สรุปได้ว่าแม่ชีมีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิตมากที่สุด

ตอนที่ ๒. ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีสรุปผลได้ดังนี้

๑.แม่ชีมีความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีโดยรวมทั้งหมดอยู่ที่ระดับความพึงพอใจ มาก ($\bar{X} = ๓.๕๔$, S.D.=๐.๑๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านร่างกายและสุขภาพ มีความพึงพอใจระดับมาก คือ ข้อ ๑,๘,๙ ($\bar{X} = ๓.๔๘$, S.D.= ๑.๐๒) และ ด้านด้านเศรษฐกิจ มีความพึงพอใจระดับ ปานกลาง คือ ข้อ ๒ ($\bar{X} = ๓.๒๖$, S.D.=๑.๕๒) และ ด้านค่านิยม ความเชื่อส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคม มีความพึงพอใจระดับ มาก คือ ข้อ ๓, ๑๒, ๑๕,๑๖ และ ๑๗ ($\bar{X} = ๓.๖๑$, S.D.=๐.๙๕) และด้านสุดท้ายคือ ด้านนโยบายและกฎหมาย สนับสนุนจากวัด ชุมชนและสังคม สังคม มีความพึงพอใจระดับ มาก คือ ข้อ ๔,๕,๖,๗, ๑๐,๑๑, ๑๓,๑๔ และ ๑๘,๑๙ ($\bar{X} = ๓.๗๐$, S.D.=๐.๙๑)

๒.การประเมินความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีอยู่ในระดับ มาก ($\bar{X} = ๓.๗๕$, S.D.= ๐.๒๗) เมื่อพิจารณาเป็นข้อ พบว่า แม่ชีมีความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีอยู่ในระดับ มากที่สุด ๐ ข้อ มาก ๑๘ ข้อ และระดับปานกลาง ๑ ข้อ รวมเป็น ๑๙ ข้อ โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับแรก คือ สถานศึกษา ขันพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้ ($\bar{X} = ๓.๗๓$, S.D.=๐.๙๖) รองลงมา คือ แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียนต่อ ($\bar{X} = ๓.๗๒$, S.D.= ๑.๘๕) และรองลงมา คือ ไม่

มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี, ความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทยเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชีและการไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร, วัดที่แม่ชีอาศัยอยู่สนับสนุนให้ทำอาหารถวายพระ ($\bar{X} = 3.70, S.D. = 0.91$) ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้ ($\bar{X} = 3.26, S.D. = 0.92$)

ตอนที่ ๓ ระดับความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการศึกษารูปผลได้ดังนี้

๑. การประเมินค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ด้านแนวทางการแก้ไขโดยรวม อยู่ในระดับ มาก ($\bar{X} = 4.26, S.D. = 0.069$) เมื่อพิจารณาเป็นข้อ พบว่า แม่ชีมีความคิดเห็นต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการศึกษา อยู่ในระดับ มากที่สุด ๐ ข้อ มาก ๑๙ ข้อ และระดับปานกลาง ๐ ข้อ รวมเป็น ๑๙ ข้อ โดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยมากเป็นอันดับแรก คือ รัฐควรและยกย่องส่งเสริม เชิดชูเกียรติแม่ชีที่มีความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม ($\bar{X} = 4.57, S.D. = 0.21$) รองลงมา คือ รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาแก่แม่ชี ($\bar{X} = 4.43, S.D. = 0.19$) และ อันดับรองลงมา คือ คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พิกอาศัยแม่ชี ($\bar{X} = 4.33, S.D. = 0.09$) ตามลำดับ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ กระทรวงศึกษาธิการให้โอกาสแม่ชีเข้าเรียนร่วมกับเด็กหญิงในทุกระดับชั้นได้ , มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ชีสมัครสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้ และให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งกำหนดเรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัย ($\bar{X} = 4.11, S.D. = 0.99$)

๒. จากการประเมินระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๑๑ ข้อ แยกตามองค์ประกอบ ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านระเบียบกฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ๒) ด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๓) ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุน และที่พัก ๔) ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี และ ๕) ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.21, S.D. = 0.92$) เมื่อจำแนกในรายด้านควรให้การสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ($\bar{X} = 4.33, S.D. = 0.09$) เช่น ทุน และที่พัก รองลงมาได้แก่ ด้านส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล ($\bar{X} = 4.27, S.D. = 0.11$) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ ($\bar{X} = 4.27, S.D. = 0.12$) และด้านโอกาสทางการศึกษาจากองค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ($\bar{X} = 4.11, S.D. = 0.99$)

ตอนที่ ๔ ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

ในตอนท้ายของแบบสอบถามได้เปิดโอกาสให้กลุ่มตัวอย่างแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ เพิ่มเติม ซึ่งจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๒๖๐ ราย มีผู้ให้ความคิดเห็นทั้งสิ้น ๗๕ ราย คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๕ ซึ่งสามารถจำแนกประเด็นความคิดเห็นต่างๆ ที่สะท้อนทั้งปัญหาปัญหาและอุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหาในเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี ดังนี้

๑. ปัญหาและอุปสรรคของแม่ชี กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่แสดงความคิดเห็นระบุถึงปัญหาและอุปสรรคในการเข้าศึกษาประกอบด้วย ปัญหาด้านสุขภาพ ด้านอายุ ความไม่เป็นเอกภาพของกลุ่มแม่ชี ด้านทุนทรัพย์ ความสนใจศึกษาเฉพาะทางธรรมที่เน้นการปฏิบัติ

๒. แนวทางแก้ไขปัญหามาการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

๑) ด้านระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของแม่ชี ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรกำหนดกฎหมายที่ระบุให้แม่ชีมีสถานะเป็นนักบวช เพื่อได้รับการสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย

๒) ด้านการสนับสนุนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น ทุน และที่พัก ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรให้การสนับสนุนในการเดินทาง ทุนการศึกษาและที่พัก เพื่อได้รับการสิทธิต่างๆ ตามกฎหมาย

๓) ด้านการจัดตั้งหน่วยงานตรงที่รับผิดชอบการศึกษาของแม่ชี ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรสนับสนุนให้แม่ชีมีเอกภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มากขึ้น

๔) ด้านการส่งเสริมและสนับสนุนแม่ชีในรายบุคคล ส่วนใหญ่ให้ทัศนะว่าควรสนับสนุนให้แม่ชีมีเอกภาพมากกว่าเดิม เพื่อให้มีการจัดระเบียบแม่ชีให้มากขึ้น

ตอนที่ ๕ สรุปบทสัมภาษณ์

ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative) โดยการสัมภาษณ์เป็นกลุ่ม (focus group) เป็นการสัมภาษณ์กลุ่มแม่ชี ๑๐ ท่าน ที่เรียนบาลีศึกษาอภิธรรมศึกษาและอุดมศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติประสบการณ์และความรู้สึกส่วนบุคคล การที่ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แม่ชีที่เรียนบาลีศึกษา อภิธรรมศึกษาและเรียนระดับอุดมศึกษาเป็นกลุ่ม เพราะเป็นวิธีการเก็บและประเมินข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมาก เนื่องจากใช้ปฏิสัมพันธ์อันเป็นพลวัตของกลุ่มแม่ชีที่ตกลงร่วมการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มครั้งนี้ ตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนและเปรียบเทียบข้อมูลทัศนคติและประสบการณ์เสนอและพิจารณาข้อเสนอต่างๆ

คณะวิจัยสามารถเห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงของทัศนคติและประสบการณ์ทางการศึกษาได้ชัดเจนมากขึ้น ซึ่งสามารถสรุปประเด็นอุปสรรคและปัญหาของการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีได้ดังนี้

๑. ประสบการณ์และพัฒนาการการศึกษาของแม่ชี พบว่าในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมา ภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแม่ชีมีการศึกษาสูงขึ้น และเป็นกำลังในการเผยแผ่พระศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติมากขึ้น เมื่อแม่ชีมีการศึกษาและประพฤติปฏิบัติ

ตนอยู่ในกรอบคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว บทบาทของแม่ชีจึงได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สอนธรรมะและมีบทบาทในการสอนจริยธรรมต่อสังคมมากขึ้น

๒. ปัญหาขาดทุนทรัพย์ในการศึกษาของแม่ชี เรื่องขาดทุนทรัพย์การศึกษาเนื่องจากสภาพที่ไม่ชัดเจน แม่ชีในสังคมไทยมีต้นทุนทางสังคมยังค่อนข้างน้อย แต่ก็ยังมีทุนสนับสนุนการศึกษาซึ่งเป็นทุนของสำนักแม่ชีหรือประชาชนหรือวัดที่แม่ชีสังกัดหรือสถานศึกษานั้นๆ มอบให้ซึ่งขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของสถานที่นั้น การสนับสนุนทุนการศึกษาขึ้นอยู่กับวัดต้นสังกัดซึ่งมีความแตกต่างกัน ถึงแม้มีกองทุนสนับสนุนแต่ยังถือว่าค่อนข้างน้อย

๓. ปัญหาด้านภาระงานประจำในวัด เนื่องจากแม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวชที่เป็นที่ยอมรับอย่างทั่วถึง ทำให้แม่ชีในหลายด้านคล้ายไม่มีตัวตน แต่มีหน้าที่แม่ชีมีภาระประจำที่ต้องทำต่อวัดต้นสังกัด คือแม่ชีต้องประกอบอาหารเลี้ยงพระทำความสะอาดวัด ดูแลกิจการของวัด

๔. ปัญหาด้านที่พักอาศัยและสุขภาพ บางวัดมีสถานที่ในวัดให้แม่ชีพักอาศัย แต่บางวัดไม่มีที่พักอาศัยมีแต่ที่เรียน วัดในกรุงเทพมหานครไม่ได้รับแม่ชีให้อยู่อาศัยทุกวัด ดังนั้นสถานที่อยู่อาศัยของแม่ชีจึงลำบาก กุฏิหรือที่พักอาศัยตั้งอยู่ในสถานที่ไม่เหมาะสมสำหรับสตรี เช่น ใกล้ห้องน้ำของวัด หรือใกล้เมรุเผาศพ หรือไม่ก็เป็นสถานที่ผู้คนพลุกพล่าน ในทางตรงกันข้ามบางวัดมีที่อยู่อาศัยสำหรับแม่ชีสะดวกสบาย และมีโรงเรียนอยู่ในวัด บางวัดมีสถานที่อยู่อาศัยอย่างดี แต่ไม่มีการเรียนการสอน

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยสภาพปัญหาอุปสรรคการศึกษาของแม่ชีและแนวทางแก้ไขปัญหามีประเด็นที่ค้นพบและควรนำมาอภิปรายดังนี้

๑. จากการศึกษาวิจัยความคิดเห็นของแม่ชีที่ต่อสภาพปัญหาอุปสรรคการศึกษาของแม่ชีโดยรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก ๑๘ ข้อ ปานกลาง ๑ ข้อ โดยข้อที่มีความพึงพอใจเป็นอันดับแรก คือ สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้ รองลงมาคือไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี และความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทยเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชี และการไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร ตามลำดับ และข้อที่มีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อได้ ซึ่งผลการวิจัยนี้จึงสอดคล้องกับผลที่ว่า สภาพปัญหาของแม่ชี ซึ่งปัญหาที่พบมากที่สุด คือ กฎหมายนโยบายและระเบียบการศึกษาของแม่ชีไม่มีการจัดการศึกษาโดยตรงของแม่ชีจึงเป็นปัญหาหลักที่ทำให้แม่ชีไม่มีโอกาสศึกษาในระดับที่สูงขึ้นและแม่ชียังไม่มีเอกภาพของคณะแม่ชีไทยซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งต่อการส่งเสริมการศึกษาแม่ชีให้ศึกษาต่อ

จากข้อค้นพบข้างต้นทำให้สังเกตได้ว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จะมีความคิดเห็นเหมือนกันที่ เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้

๒. จากการศึกษาวิจัยความคิดเห็นของแม่ชีในแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษา โดยรวมมีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีความพึงพอใจอยู่ในระดับ มาก ทุกข้อ โดยด้านที่มีความพึงพอใจเป็นอันดับแรก คือ รัฐควรและยกย่องส่งเสริมเชิดชูเกียรติแม่ชี ที่มีความรู้สูงและทำประโยชน์ให้แก่สังคม รองลงมา คือ รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุน การศึกษาแก่แม่ชี และคณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พักอาศัยแก่แม่ชี และข้อที่มีความพึงพอใจน้อย ที่สุดมี ๒ ข้อ คือ มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ชีสมัครสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้และให้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งกำหนดเรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ชีเป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัย จากการวิเคราะห์ข้อมูล จะเห็นได้ว่าแม่ชีมีความคิดเห็นในแนวทางแก้ไขปัญหาการเข้าถึงการศึกษา ส่วนใหญ่ต้องการให้มีการยกย่องเชิดชูเกียรติให้แม่ชีที่มีความรู้สูงและจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุน การศึกษาและคณะสงฆ์หาที่พักอาศัยแก่แม่ชีเพื่อที่จะสะดวกในการเดินทางไปศึกษาแนวทางดังกล่าว จะเป็นประโยชน์สำหรับแม่ชีที่ยังไม่มีโอกาสเข้ารับการการศึกษาที่สูงขึ้นให้เป็นพื้นฐานในการศึกษาของแม่ ชีมีระบบที่ดีเหมือนกับคณะสงฆ์ในปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ พบว่า แม่ชีต้องการเข้ารับการการศึกษาที่มหาวิทยาลัยทุกแห่ง ของไทย และการยอมรับของการศึกษาของแม่ชีเหมือนกับคณะสงฆ์ ส่วนปัญหาที่พบว่ามีมากคือ กฎหมายรับรองและความเป็นเอกภาพของแม่ชีโดยภาพรวมแล้วแม่ชีอยากให้มีการจัดการศึกษา สำหรับแม่ชีโดยตรงโดยให้คณะสงฆ์จัดตั้งที่ศึกษาสำหรับแม่ชีและให้โอกาสได้ศึกษาในระดับสูงๆมาก ยิ่งขึ้น

นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์แม่ชีถึงประสบการณ์ในการเรียน อาจกล่าวได้ว่า ในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมามีภาพลักษณ์ของแม่ชีดีขึ้นตามลำดับ สาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งก็คือแม่ชีมีการศึกษา สูงขึ้น และเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติมากขึ้น เมื่อเทียบกับสมัยอดีต ที่แม่ชีมีโอกาสได้เรียนหนังสือค่อนข้างน้อย กิจกรรมของแม่ชีคือปฏิบัติธรรมและทำงานในวัดเท่านั้น ในอดีตไม่มีโอกาสได้รับเชิญไปอบรมศีลธรรมตามสถานที่ต่างๆ หรืออาจมีเฉพาะบางแห่งเช่น สำนักแม่ ชีศาลาสันติสุข อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมซึ่งไม่มาครั้ง หลังพ.ศ.๒๕๔๒ ถึงปัจจุบัน แม่ชีมี การศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เมื่อแม่ชีมีการศึกษาและประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในกรอบคำสอนของ พระพุทธเจ้าแล้ว บทบาทของแม่ชีจึงได้รับการยอมรับในฐานะเป็นผู้สอนธรรมะและมีบทบาทในการ สอนจริยธรรมเยาวชนมากขึ้นเนื่องจากการศึกษาที่สูงขึ้น นอกจากฆราวาสจะยอมรับแล้วคณะ พระสงฆ์ก็ยอมรับในศักยภาพ วัดบางวัดเปิดโอกาสให้แม่ชีเป็นอาจารย์สอนบาลีประจำสำนักเรียน โดย ผู้เรียนคือภิกษุสามเณร เช่น สำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร อภิธรรมโชติ กะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาปชาบดีเถรีวิทยาลัย (วิทยาลัยแม่ชี)

ในส่วนของการเรียนภาษาบาลี แม่ชีที่เรียนร่วมกับพระภิกษุสามเณรมีบรรยากาศที่เป็นกันเองและสถานที่เรียนบาลีเป็นที่พอใจและสะดวก ในกรุงเทพมหานครสำนักเรียนบาลีที่แม่ชีนิยมมาเรียน คือสำนักเรียนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ สำนักเรียนวัดสามพระยา สำนักเรียนวัดชนะสงคราม สำนักเรียนวัดระฆังโฆสิตาราม สำนักเรียนบาลีของคณะสงฆ์ที่อนุญาตให้แม่ชีเรียนภาษาบาลีในสมัย พ.ศ.๒๕๐๖-๒๕๒๘ มีเฉพาะในกรุงเทพมหานคร หลังจากที่แม่ชีสมศรี จารุเพ็ง สำเร็จบาลี ๙ ประโยคเป็นแม่ชีรูปแรกของประเทศไทย ทำให้แม่ชีในประเทศไทยเริ่มต้นตัวในการเรียนภาษาบาลี หลังจากนั้นสำนักเรียนของคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดที่เปิดสำนักเรียนบาลีทุกแห่งได้อนุญาตให้แม่ชีเรียนบาลีเมื่อแม่ชีให้ความสนใจในการเรียนมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญประการหนึ่งคือ ค่าใช้จ่ายในการเรียน บางรูปอาศัยเงินของพ่อแม่เรียน บางรูปได้รับการอุปถัมภ์เรื่องเงินค่าเรียนจากคฤหัสถ์ บางรูปทำงานเป็นครูสอนหนังสือในวัดและได้รับเงินเดือนจากมูลนิธิ จึงนำเงินเหล่านั้นมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเรียน สืบเนื่องจากแม่ชีไม่มีสถานภาพนักบวชที่เป็นที่ยอมรับอย่างทั่วถึง ในสังคมไทยก็ยังคงมีการละเลยทอดทิ้งแม่ชีในหลายด้าน คล้ายไม่มีตัวตนในสังคมไทย ทุนที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นทุนของสำนักแม่ชีหรือประชาชนหรือวัดที่แม่ชีสังกัดหรือสถานศึกษานั้นๆ มอบให้ซึ่งขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจของสถานที่นั้น อาจมีเจ้าอาวาสบางวัดมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนการศึกษาแม่ชีในรูปของเงินค่าเล่าเรียนหรือเงินรางวัล

นอกจากนี้ ยังพบว่าแม่ชีมีอุปสรรคในการเรียนคือ ไม่มีสถานที่พักอาศัย บางวัดมีสถานที่ในวัดให้แม่ชีพักอาศัย แต่บางวัดไม่มีที่พักอาศัยแม้แต่ที่เรียน หรือมีสถานที่พักอาศัยแต่ไม่มีที่เรียน วัดในกรุงเทพมหานครไม่ได้รับแม่ชีให้อยู่อาศัยทุกวัด ดังนั้นสถานที่อยู่อาศัยของแม่ชีจึงลำบาก กุฏิหรือที่พักอาศัยตั้งอยู่ในสถานที่ไม่เหมาะสำหรับสตรี เช่น ใกล้ห้องน้ำของวัด หรือใกล้เมรุเผาศพ หรือไม่ก็เป็นสถานที่ผู้คนพลุกพล่าน ในทางตรงกันข้ามบางวัดมีที่อยู่อาศัยสำหรับแม่ชีสะดวกสบาย และมีโรงเรียนอยู่ในวัด บางวัดมีสถานที่อยู่อาศัยอย่างดี แต่ไม่มีการเรียนการสอน

กล่าวโดยสรุป แม่ชีมีโอกาสดูแลและได้รับการสนับสนุนในการเข้าถึงอุดมศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์มากขึ้นในระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมาตามที่แสดงในบทความนี้แม่ชีที่สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ที่ดีในการได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่จัดโดยคณะสงฆ์โดยรายงานว่ โอกาสการเข้าถึงระบบอุดมศึกษาดีขึ้นมาก “สมัยใหม่นี้สำหรับแม่ชีเปิดโอกาสกว้างขึ้น เปิดโอกาสให้แม่ชีรุ่นหลังๆ ได้เรียนมากขึ้น” และมีแม่ชีท่านหนึ่งรายงานตามประสบการณ์ของตัวเองว่า “คนเห็นว่า แม่ชีมีความรู้ความสามารถ ส่วนญาติโยมและสังคมก็ให้การยกย่องเหมือนเราเป็นนักบวชพุทธเช่นเดียวกับพระและเณร และพระเณรเองก็ให้การยอมรับ” แม่ชีอีกท่านหนึ่งรายงานว่ “การศึกษาก็มีส่วนทำให้คนมองผู้หญิงเปลี่ยนไปแล้ว เวลาไปบ้านญาติพี่น้องก็จะต้อนรับอย่างดี ทำกับข้าวมาถวาย แล้วมีการประเคนเหมือนพระ เราก็ต้องทำตามรูปแบบ เราก็ต้องให้พรด้วย เขาก็มีประเคนเหมือนพระ เขาก็ถือว่าเราเปรียบเสมือนนักบวชรูปหนึ่ง ถ้าไปบ้านแทบจะไม่ให้เราหยิบจับอะไร เราจะต้องสำรวม” ถึงขนาด

“ในชุมชน (บางที่) ภาพลักษณ์แม่ชีดีขึ้นมากเลย” และสอดคล้องกับคำนิยามของพระศรีคัมภีรญาณเกี่ยวกับแม่ชีว่า “แม่ชีก็คือ อนาคตาริกมีความหมายกว้างกว่าบรรพชิต เพราะคำว่าบรรพชิตคือ พระภิกษุสามเณร แต่อนาคตาริกมีความหมายกว้างกว่า ก็คือนักบวช” อันนี้แสดงว่า การศึกษาทำให้บทบาทของแม่ชีในสายตาชาวบ้าน เหมือนพระมากขึ้น ทั้งนี้ ทั้งนี้ ในข้อนี้ก็ต้องเน้นว่า ก็ยังมีความแตกต่างตามค่านิยมและประเพณีท้องถิ่นที่ต่างกัน อีกอย่างหนึ่งการพัฒนาทางเทคโนโลยีก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แม่ชีสามารถมีโอกาสทางด้านศึกษามากขึ้น เนื่องจากสามารถใช้อุปกรณ์ทางการศึกษาได้มากขึ้นและง่ายขึ้น ในระยะเวลา ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมานี้ แม่ชีก็ได้รับการสนับสนุนในรูปแบบของทุนการศึกษามากขึ้นตามที่แสดงมาในบทความนี้ แต่ก็คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ยังไม่มีความเสมอภาคระหว่างนักบวชต่างเพศอย่างเต็มที่ เนื่องจากพระยังได้รับการสนับสนุนทางการเงินและปัจจัยอื่นๆ มากกว่า ไม่ว่าจะเป็นที่พักอาศัย การถวายทุนการศึกษา และการรับรองความสำเร็จทางการศึกษาบาลี ฉะนั้น ก็ยังมีรายงานว่า “ส่วนใหญ่แม่ชีจะต้องเสียเงินเอง เสียค่าน้ำค่าไฟ แม่ชีก็ต้องสีก่อนแล้วค่อยมาบวชใหม่ เพราะต้องไปหาค่าใช้จ่ายก่อน แล้วค่อยมาบวชใหม่” การเก็บค่ารักษาที่โรงพยาบาลและค่าโดยสาร (ซึ่งก็มีความแตกต่างกัน เพราะว่า บางครั้งเก็บจากแม่ชี บางครั้งก็ไม่เก็บ)

ในขณะเดียวกันนั้น ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์มีทั้งศักยภาพและความพร้อมใจในการสนับสนุนเรื่องการรับสมัครสถานที่เรียนและสนับสนุนเรื่องทุนในการศึกษา แต่มีปัญหาหลักอย่างหนึ่งว่า จำนวนแม่ชีที่เข้ามาเรียนมีน้อยซึ่งสาเหตุสำคัญน่าจะเกี่ยวข้องกับอายุของแม่ชีที่เข้ามาศึกษา ตามประเพณีไทยผู้ชายนิยมบวชตั้งแต่อายุยังน้อยคือบวชเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งเป็นเรื่องค่านิยมทางวัฒนธรรมประเพณีและสถานภาพทางเศรษฐกิจ ซึ่งทำให้ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะลูกครอบครัวระดับล่างที่ไม่ค่อยมีกำลังทรัพย์ยังคงเลือกเส้นทางการรับการศึกษาน้อย ฉะนั้น เด็กชายก็มีโอกาสเข้าสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ตั้งแต่อายุยังน้อย แต่ในขณะเดียวกัน แม่ชีที่เข้าสู่ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ตอนอายุยังน้อยมีค่อนข้างน้อย “แม่ชีที่อายุน้อยอยู่ในวัยที่จะเรียนปริญญาตรี แล้วมาเรียนต่อโท ก็มีไม่มาก ส่วนมากเป็นคนที่เขามีอายุพอสมควรแล้ว” และอีกสาเหตุหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ โอกาสในการเข้าถึงระบบการศึกษาของแม่ชีส่วนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับนโยบายของเจ้าอาวาสแต่ละรูป ฉะนั้น วัดบางแห่งสนับสนุนการศึกษาของแม่ชีในขณะที่วัดบางแห่งไม่ได้ให้การสนับสนุนแก่แม่ชีเรื่องนี้

ข้อเสนอจากงานวิจัยนี้ เพื่อให้แม่ชีได้รับการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่คณะสงฆ์ปัจจุบันจัดจำนวนมากขึ้น ข้อเสนอ ๒ ข้อหลักดังต่อไปนี้ควรให้เกิดขึ้นอย่างควบคู่และสนับสนุนซึ่งกันและกันดังนี้

๑. การสร้างค่านิยม สร้างประเพณีนิยมใหม่ ไม่ใช่เฉพาะในกลุ่มของสตรีเองเท่านั้นแต่ในสังคมทั่วไปด้วย โดยการประชาสัมพันธ์การศึกษาของแม่ชีที่แสดงให้เห็นว่า ชีวิตนักบวชสตรีเป็นชีวิตที่สวยงามได้ จัดระบบบวชช่วงปิดเทอมสำหรับแม่ชีน้อย (โครงการการบวชแม่ชีที่จัดโดยเสถียรธรรมสถานเป็นตัวอย่างที่ดี และได้ประสบความสำเร็จทางด้านนี้บ้างแล้ว) ในลักษณะเดียวกันกับระบบที่มี

อยู่สำหรับเด็กชาย เพื่อให้ชวนบวชศึกษาธรรมะและเรียนต่อ วัตถุประสงค์ของข้อนี้คือ ให้ภาพลักษณ์ที่ระดับบุคคลช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ระดับสถาบัน (การส่งเสริมภาพลักษณ์ของสถาบันแม่ชีนี้ ควรร่วมการเผยแพร่ข้อมูลไปด้วยว่า แม่ชีไม่ได้รักษาเฉพาะศีลแปดเท่านั้น แต่ยังรักษาเสขียวัตร อีก ๗๕ ข้อ ด้วย)

๒. สร้างโครงสร้างพื้นฐานเด็กผู้หญิงที่มีจุดประสงค์ว่าจะเรียนสูงแต่ไม่มีทุนทรัพย์เพียงพอสามารถมาบวชเรียนได้ ควรมีการประชาสัมพันธ์ และ เก็บข้อมูลส่วนกลางการประสานงานระหว่าง วัด สถานศึกษาและองค์กรที่ให้ทุน เพื่อให้ช่วยกันหาที่พักที่เหมาะสมสำหรับแม่ชี เพราะว่า ตอนนีการให้ข้อมูลเกี่ยวกับโอกาสในการศึกษาก็คงยังมีประสิทธิภาพค่อนข้างน้อย เนื่องจากยังใช้ระบบปากต่อปาก นอกจากนั้นต้องเน้น “การป้อน” แม่ชีที่มีทักษะความสามารถทางด้านการศึกษาและตั้งใจที่จะศึกษาต่อระดับสูง ควรสร้างระบบที่อำนวยความสะดวกการศึกษาของแม่ชี

นอกจากการประสานงานและนโยบายระดับสถาบันศึกษาต่างๆตามที่กล่าวมาแล้วน่าจะเป็นประเด็นเรื่องการรับรองฐานะของแม่ชีทางกฎหมายด้วยถึงกับว่ามีกรณีให้เหตุผลว่า สภาพการไร้กฎหมายรับรองฐานะความเป็นนักบวชของแม่ชีอย่างชัดเจนและครอบคลุมเป็นสาเหตุหลักของปัญหาหลายอย่างที่แม่ชีต้องเผชิญ ตามคำกล่าวว่าถ้ามีกฎหมายสถานภาพแม่ชีจะดีขึ้นทำให้แม่ชีมีความมั่นใจมากขึ้น ควรเปิดโอกาสเกี่ยวกับงานสอนศีลธรรมและจริยธรรมให้แม่ชีได้สอนตามโรงเรียนของรัฐบาลหรือเอกชนหรือสำนักเรียนของวัด การที่สองเพศเรียนรวมกันที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ทั้งที่ช่วงแรกมีคนไม่พอใจเรื่องนี้เพราะเกรงว่า จะเกิดปัญหาจริยธรรมทางเพศนั้น จากประสบการณ์ของคณะวิจัยพบว่า เป็นประโยชน์สำหรับกระบวนการการเรียนรู้ระดับบุคคลและพลวัตในห้องเรียน ส่วนการบวชเป็นภิกษุณีนั้นแม่ชีส่วนมากไม่ได้มีความรู้สึกว่าความเป็นภิกษุณีมีประโยชน์ในการช่วยสตรีเรื่องการได้รับการศึกษา ดังที่แม่ชีท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไม่น่าจะเกี่ยวอะไรกับการศึกษาตรงนี้หรอก” และแม่ชีอีกท่านที่เป็นผู้แทนแม่ชีหลายท่านได้กล่าวว่า “สำหรับตัวเองความเป็นแม่ชีพอแล้ว การปฏิบัติของแม่ชีไม่ได้ปิดกั้นการบรรลุผลผลิตงานเลย” เพราะฉะนั้น แม่ชีส่วนมากไม่เห็นจำเป็นต้องเรียกร้องให้มีภิกษุณีสงฆ์เถรวาทเกิดขึ้นมา

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้พบว่าปัญหาส่วนใหญ่ของแม่ชีคือ สถานที่พักอาศัย ทุนสนับสนุนการศึกษา กฎหมายรับรองสถานะ ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. รัฐควรมีการจัดสรรงบประมาณอย่างเพียงพอ มีการกำหนดแผนงานโครงการที่ชัดเจนเกี่ยวกับการศึกษาแก่สถาบันแม่ชีไทย

๒. รัฐควรเพิ่มช่องทางในการส่งเสริมแม่ชีให้ได้รับการศึกษาที่สูงขึ้นและบริการวิชาการแก่สังคมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๓. ควรมีการปรับปรุงกฎหมายเพื่อรับรองสถานภาพแม่ชี

๔. วัดควรส่งเสริมสถานที่พักอาศัยที่เหมาะสมแก่แม่ชี

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก.หนังสือ

กระทรวงธรรมการ.ราชกิจจานุเบกษา.เล่มที่ ๑๐.

กองทะเบียนนักศึกษาอภิธรรม.อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย.มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร.๒๕๕๔

กรมการศึกษานอกโรงเรียนกระทรวงศึกษาธิการ .การปฏิรูปการเรียนรู้การศึกษานอกระบบ.ชุมชน

สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.๒๕๔๓.

กองทะเบียน. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.๒๕๕๔.เอกสารอัดสำเนา.

แก้ว ชิตตะขบ.พุทธมามกชน ประวัติของพระอัสติมหาสาวก ๘๐ องค์.กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,๒๕๕๕.

จำนงค์ ทองประเสริฐ.มหาจุฬาฯในอดีต.กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๒๕๓๒.

ชาญณรงค์บุญหนุน.พระสงฆ์ไทยในอนาคต.กรุงเทพมหานคร:ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.๒๕๕๑.

ซีมงเดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère).จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม.

แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.๒๕๔๘.

นิโคลาส์ แชร์แวงส.ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม.แปลโดย สันต์ ท.

โกมลบุตรอ้างในยุพิน ดวงจันทร์, สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบ

สถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานครและสำนักปฏิบัติ

ธรรมแดนมหามงคลกาญจนบุรี.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต.๒๕๔๑.

ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.เรื่องอนุมัติหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิตพุทธศักราช ๒๕๕๑.เอกสารอัดสำเนา.

พระพรหมคุณาภรณ์.(ปยุตโต.อ.ป)พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์.กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๕๑,

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต).คนไทยใช้กบเผ่าเถรวาท vs. ลัทธิอาจารย์.กรุงเทพมหานคร:

บริษัทคิวพรีนท์แมนเนจเม้นท์,๒๕๕๒.

พระราชวรมนี (ป. อ. ปยุตโต).การศึกษาของคณะสงฆ์: ปัญหาที่ร่อทางออก.กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,๒๕๒๙.

พระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการศึกษาพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗.

พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต).การคณะสงฆ์กับ พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ.กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๔๒.

พระไพศาล วิสาโล.พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤตกรุงเทพมหานคร.:

เรือนแก้วการพิมพ์.๒๕๔๖,

ภิกษุณีธัมมนันทา.บัณฑิตนา.กรุงเทพมหานคร:บริษัทส่องสยาม .๒๕๕๓.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.ระเบียบปฏิบัติของมูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรม

ราชูปถัมภ์.กรุงเทพมหานคร :แสวงหาสิทธิการพิมพ์.๒๕๒๖ ,

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเรื่อง

อนุมัติหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพุทธศาสตร์และศิลปะแห่งชีวิต

พุทธศักราช.๒๕๕๑,เอกสารอัดสำเนา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.ประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องบาลีศึกษา.

๒๕๕๓,เอกสารอัดสำเนา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๑๐๐ ปี มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๔๓๖-๒๕๓๖.กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๖.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๕๐ปี อุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร:ไม่ปรากฏที่พิมพ์,๒๕๔๐.

วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์ และโยธิน แสงดี.การสนทนากลุ่ม เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ:สมาคมวิจัยเชิง.

๒๕๓๖.

อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย.งานมอบประกาศนียบัตรอภิธรรมบัณฑิต.กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรสจำกัด

,๒๕๕๔.

เอนก นาวิกมูล.๒๕๔๗.หญิงชาวสยาม.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.

เอนก ขำทอง และบัญชา สละทองตรง .ธรรมศึกษาตรี.กรุงเทพมหานคร :สำนักพัฒนาคุณธรรม

กรมการศาสนากระทรวงวัฒนธรรม.๒๕๔๙ ,

ข.งานวิจัยและวิทยานิพนธ์

ปาริชาติ สุวรรณบุปผา. แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย. รายงานการวิจัย.

กรุงเทพมหานคร :สำนักนายกรัฐมนตรี,๒๕๔๕.

- ประคอง สิงหนาทนิตริภักษ์. **บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖.
- ประเสริฐ ทองเกตุ. **เหตุผลการตัดสินใจบวช และความต้องการการศึกษาของแม่ชีไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์ สาขาการศึกษานอกโรงเรียน: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๔.
- ปวีณา งามสิงห์. **ภาวะสุขภาพและพฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพ พฤติกรรมแสวงหาการดูแลสุขภาพของแม่ชีไทยสูงอายุ**. หลักสูตรปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการพยาบาลผู้ใหญ่ บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.
- สุขใจ พุทธวิเศษ. **สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย: ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๗,.
- พระมหาสิทธิศักดิ์ การรัมย์. **บทบาทของแม่ชีในพระพุทธศาสนาที่มีต่อการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชน ศึกษาวิเคราะห์ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดสวนแก้ว และสถานศึกษาธรรมจารีนิวิทยา ปากท่อ จังหวัดราชบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ สาขาศาสนาเปรียบเทียบ:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗.
- พระมหาโกวิท ผาทองไสย์. **ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาทศึกษา : เฉพาะกรณีความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุกับสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน**. วิทยานิพนธ์อักษรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาเปรียบเทียบบัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.
- พระรุ่งเพชร เกาะลุน. **เจตคติที่มีต่อแม่ชีไทยในพระพุทธศาสนาของบริหารอาจารย์และนักศึกษามหาวิทยาลัยสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น**. การศึกษามหาบัณฑิตจิตวิทยาการศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ๒๕๔๕,.
- มนตรี สืบด้วง. **แนวพินิจเชิงสตรีนิยมว่าด้วยผู้หญิงกับพระพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สมัคร งามแสง. **ศึกษาบทบาทของสตรีในองค์กรพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน: ศึกษากรณีวัดปทุมวนาราม วัดสังฆทาน สำนักปฏิบัติธรรมเสถียรธรรมสถาน และสำนักปฏิบัติธรรมสวนแก้ว**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๐.
- ยุพิน ดวงจันทร์. **สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา: ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนสงฆมหายังคง กาญจนบุรี**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.

แม่ชีณัฐหทัย ฉัตรทินวัฒน์.อัตลักษณ์ของแม่ชี:กรณีศึกษาแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ.กรุงเทพมหานคร
วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสตรีศึกษาวิทยาลัยสห
วิทยาการ:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๕๒.

๒.สัมภาษณ์

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปัญญา). เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ:กรุงเทพมหานคร.
วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๕๓.

พระธรรมสุธี(พีร์ สุชาโต).อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร:กรุงเทพมหานคร.
วันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระธรรมโกศาจารย์.ศาสตราจารย์,ดร.อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.ราช
บัณฑิต.เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาส:กรุงเทพมหานคร.๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระเทพปริยัติวิมล.อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.วันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระราชสิทธิมนี,วิ .ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๗ สิงหาคม
๒๕๕๔.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ).รองอธิการบดีวิทยาเขตนครราชสีมา:วิทยาเขตนครราชสีมา.
วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๔.

พระสุธีธรรมานุวัตร.ผู้ช่วยศาสตราจารย์,ดร.คณบดีคณะพุทธศาสตร์.ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพล-
วิมลมังคลาราม:กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระศรีคัมภีรญาณ.รองศาสตราจารย์,ดร.รองอธิการฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ:กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๓.

พระศรีวัชรมนี (วัชระ จิตเมโธ).ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.อาจารย์ผู้ดูแล
การศึกษาภาษาบาลี.วันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๕.

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์.ดร.คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระครูปลัดสวพัฒน์นวิริคุณ (ไสว โชติโก).รองอธิการบดีฝ่ายกิจการต่างประเทศ.๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๔.

พระครูสุตธรรมโกวิท.หัวหน้ากองพัฒนานักศึกษา.มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.วันที่ ๑๔
มิถุนายน ๒๕๕๔.

ดร.แม่ชีประทีป ขวัญอ่อน.ประธานสถาบันแม่ชีไทยพ.๒๕๕๕.ศ.นักเรียนบาลีรุ่นแรก.หัวหน้าแม่ชี
สถาบันแม่ชีไทยปากท่อ จังหวัดราชบุรี.๒๕๕๔.

แม่ชีสมศรี จารุเพ็ง.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่๑๖ กรกฎาคม
๒๕๕๓.

แม่ชีวิไล ลักษ์แก้วมณีศรี.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖
กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีจำเนียร แสงสิน.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม
๒๕๕๓.

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖
กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีลัดดา โกมลสิงห์.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖
กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชียุพา ทองบุตร.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖
กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แม่ชีวรรณ รุ่งเรือง.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๑๖ กรกฎาคม
๒๕๕๓.

แม่ชีสมควร ทองดี.วัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.วันที่ ๘ เมษายน
๒๕๕๕.

แม่ชีฉันทย์ ฉัตรทินวัฒน์.วัดปากน้ำ.เขตภาษีเจริญ.กรุงเทพมหานคร.๒๖ กันยายน ๒๕๕๓.

แม่ชีธัญญา เนตรน้อย.ดร.ปศ.ธ.อภิธรรมบัณฑิต.ปริญญาเอก.อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาม
กุฏราชวิทยาลัย. ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๔.

แม่ชีธรรมาไพ ภาสศักดิ์ชัย.ผู้อำนวยการโรงเรียนธรรมจารีนิเวศวิทยา.อำเภอปากท่อ.จังหวัดราชบุรี.
วันที่ ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม.ร.ป.สำนักแม่ชีศาลาสันติสุข.อำเภอนครชัยศรี.จังหวัดนครปฐม.นิสิต
ปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ๑๕ มิถุนายน ๒๕๕๕.

แม่ชีกาญจนา เจริญธนาโชค.เสถียรธรรมสถาน.นิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๕๕.

แม่ชีบุญเรือง บุญปัญญา.วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์.๒๕๕๕.กรุงเทพมหานคร.เขตพระนคร.

ดร.แม่ชีดวงพร. คำหอมกุล.อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัย.บาลีศึกษา ๙ ประโยค คนที่ ๒
ของประเทศไทย.วัดปากน้ำภาษีเจริญ.วันที่ ๑๘ ธันวาคม.๒๕๕๖.

แม่ชีสลับ อุบมัย.วัดปากน้ำภาษีเจริญ.บาลีศึกษา ๔.อาจารย์พิเศษที่มหาวิทยาลัย
กรรมการสถาบันแม่ชีไทย.ที่ปรึกษารองผู้อำนวยการฝ่ายบริหารมหาวิทยาลัย.
๒๕๕๔.

ศาสตราจารย์ ดร.วัชร. งามจิตรเจริญ.อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา. คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.๒๕๕๓.

ผศ. มนตรี.ดร.ศิริโรจนานันท์.ประธานโครงการปริญญาโทสาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา. ภาควิชา
ปรัชญามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์๒๕๕๓ สิงหาคม ๑๓ วันที่ ..

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ชาญณรงค์ บุญหนุน.ดร.หัวหน้าภาควิชาปรัชญา.มหาวิทยาลัยศิลปากร.
.กรุงเทพมหานครวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๕.

คณะแม่ชีสถาบันแม่ชีไทย.ตำบลดสาตยา.อำเภอพุทธมณฑล.จังหวัดนครปฐม.

คณะแม่ชีวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.

คณะแม่ชีวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร.เขตพระนคร.กรุงเทพมหานคร.

คณะแม่ชีวัดปากน้ำภาษีเจริญ.เขตภาษีเจริญ.กรุงเทพมหานคร.

๓.ภาษาอังกฤษ.

Adachi, Kaoru.**Leading with a Noble Mission:The Dynamic Leadership of
MaecheeSansaneeShtirasuta**.Ph.D.Dissertation, University of Minnesota.
2010.

Adiele, Faith. **Meeting Faith An Inward Odyssey**.New York W.W. Norton.2004.

Collins, Steven and McDaniel Justin. **Buddhist ‘nuns’ (mae chi) and the teaching of
Pali in contemporary Thailand**. Modern Asian Studies. Vol.44, No. 6. 2010.

ChatsumarnKabil Singh. **Buddhism and National Development: A Case Study of
Buddhist Universities**”.in:Religion, Bruce Matthews and Judith
Nagata(eds.),Religion,values and Development in Southeast Asia.
(Singapore:Institute of Southeast Asian Studies). 1986.

Gosling,David.**New Directions in Thai Buddhism**.Modern Asian Studies.Vol. 14 .No.
3,1980.

Gosling,David. **The Changing Roles of Thailand’s Lay Nuns (Mae Chii)**. Southeast
Asian Journal of Social Science, Vol. 26, No. 1.1998.

Lindberg Falk, Monica. **Making Fields of Merit: Buddhist Female Ascetics and
Gendered Orders In Thailand**. Copenhagen/Washington: NIAS Press and
University of Washington Press.2007.

Lindberg Falk Monica.**Making Fields of Merit: Buddhist Female Ascetics and
Gendered Orders in Thailand**.Copenhagen/Washington:NIAS Press and
University of Washington Press, 2007.

Tambiah ,S.J. **World Conqueror and World Renouncer: A Study of Buddhism and Polity in Thailand Against a Historical Background.** Cambridge: Cambridge University Press. 1976.

Terwiel, Barend Jan.. **Siam Ten Ways to Look at Thailand's Past.**
Gossenberg Oastasiens Verlag. 2012.

๔. อินเทอร์เน็ต

<http://th.wikipedia.org/wiki/เข้าใจเมื่อวันที่> ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

<http://th.wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยรามคำแหง>. เข้าใช้เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

Wikipedia.org/wiki/มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช. เข้าใช้วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๕๕

ภาคผนวก ข : กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอน

- สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษางานสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวิชาสัมมนาพระไตรปิฎกในระดับปริญญาโทและปริญญาเอก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- สามารถนำผลการศึกษาไปใช้ในการสอนของ บัณฑิตวิทยาลัย

๒. กิจกรรมด้านการวิจัย

- สามารถนำผลการศึกษามาปรับปรุงในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

๓. กิจกรรมด้านวิชาการ

- ปรับความเชื่อของคนไทยที่มีต่อการบวชเป็นแม่ชีด้านลบให้เป็นด้านบวกให้เห็นว่าการบวชเป็นสิ่งที่สวยงาม
- นำข้อมูลจากการวิจัยไปใช้ในการสัมมนาโครงการเทคนิคการเขียนวิทยานิพนธ์

ภาคผนวก ค: ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรล่วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑.ค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ ที่ต้องการศึกษา	ได้รับปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการศึกษา การดำเนินชีวิตของแม่ชี	ข้อที่ ๑	เกิดความเข้าใจแม่ชีว่ามีปัญหาอุปสรรคในการศึกษา การดำเนินชีวิตมากนัก้อยอย่างไร และสามารถนำผลมาปรับปรุงกับแบบสอบถาม
๒.การสำรวจพื้นที่ในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แม่ชี ๓ วัด	ได้ทราบปัญหาอุปสรรคของแม่ชีในกลุ่มตัวอย่าง	ข้อที่ ๑	เกิดความเข้าใจในปัญหาและอุปสรรคของแม่ชีมากขึ้น
๓.ปรึกษาผู้เชี่ยวชาญตามประเด็นของการศึกษาวิจัย	พัฒนาเครื่องมือให้ถูกต้อง ครบถ้วนตรงประเด็นของการศึกษาวิจัย	ข้อที่ ๑-๒	ได้เครื่องมือในการวิจัยที่ถูกต้องครบถ้วนตรงประเด็นของการศึกษาวิจัยครั้งนี้
๔.การทดสอบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล	ทดสอบความเข้าใจและเนื้อหาของแบบสอบถามก่อนนำไปใช้จริงกับแม่ชี	ข้อที่ ๑-๒	ได้เครื่องมือในการวิจัยที่มีเนื้อหาและความเข้าใจครบถ้วนสมบูรณ์
๕.มีการนำเครื่องมือให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ	ได้เครื่องมือที่มีคุณภาพผ่านการตรวจสอบอย่างถูกต้องตามขั้นตอน	ข้อที่ ๑-๒	ได้เครื่องมือในการวิจัยที่มีคุณภาพอย่างครบถ้วน

๖.เก็บข้อมูลในวัด มหาธาตุวัดชนะ สงครามและวัดปากน้ำ	ทดลองใช้และประเมิน ประสิทธิผลของ แบบสอบถาม	ข้อที่ ๑-๒	ทราบปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข/ ข้อเสนอแนะของแม่ชี
๗.มีการวิเคราะห์ ปัญหา/และข้อเสนอ แนวทางแก้ไข	ทราบปัญหาต่างๆของ แม่ชีทั้งหมด	ข้อที่ ๑-๒	ทราบปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข ปัญหาของแม่ชี

ภาคผนวก ง : แบบสอบถาม

แบบสอบถาม
สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย

คำชี้แจง :แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการวิจัยทางวิชาการโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคของการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชีไทยและแนวทางการแก้ไขซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของแม่ชีเองและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นจึงขอความร่วมมือจากท่านได้พิจารณาและตอบแบบสอบถามตามความเป็นจริง

แบบสอบถามนี้แบ่งเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลสถานะส่วนตัวของแม่ชี

ตอนที่ ๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

ตอนที่ ๓ ระดับความคิดเห็นของแม่ชีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

ตอนที่ ๔ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลสถานะส่วนตัวของแม่ชี

กรุณาทำเครื่องหมาย / ลงในช่องที่เป็นจริง

๑.๑ สถานะภาพเดิมของแม่ชี

☐ โสด ☐ สมรส ☐ หย่าร้าง ☐ แยกกันอยู่

๑.๒ กรณีสมรสแล้ว มีบุตรหรือไม่ ☐ มี ☐ ไม่มี ☐ ถ้ามี จำนวนบุตร.....คน

๑.๓ อายุ

☐ ต่ำกว่า ๒๑ ปี ☐ ๒๑ – ๓๐ ปี ☐ ๓๑ – ๔๐ ปี
☐ ๔๑ – ๕๐ ปี ☐ ๕๑ – ๖๐ ปี ☐ ๖๐ ปีขึ้นไป

๑.๔ วุฒิการศึกษาทางโลก

☐ ☐ ☐ ☐ ☐

ชั้นประถม มัธยมต้น มัธยมปลาย อนุปริญญา ปริญญาตรีขึ้นไป

๑.๕ วุฒิการศึกษาทางธรรม

☐ ไม่ได้ธรรมศึกษา ☐ ชั้นตรี ☐ ชั้นโท ☐ ชั้นเอก ☐ อภิธรรม ☐ บาลี

๑.๖ อาชีพก่อนบวช

☐ รับราชการ ☐ รัฐวิสาหกิจ ☐ เกษตรกรรม ☐ รับจ้างทั่วไป ☐ อื่นๆ.....

๑.๗ ที่อยู่ปัจจุบัน

☐ วัด ☐ สำนักแม่ชี ☐ บ้านส่วนตัว ☐ สถานที่อื่นๆ.....

๑.๘ เหตุผลในการบวช

☐ มีศรัทธาตั้งใจบวชตลอดชีวิต	☐ ต้องการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น
☐ ตั้งใจ ศึกษาปฏิบัติธรรมชั่วระยะเวลาหนึ่ง	☐ มีเรื่องทุกข์ใจต้องการหาที่พึ่งทางใจ
☐ ต้องการใช้ชีวิตอย่างสงบ	☐ เหตุผลอื่นๆ.....

๑.๙ บวชได้กี่ปี

☐ ๑-๓ ☐ ๔-๖ ☐ ๗-๙ ☐ ๑๐ ปีขึ้นไป

ตอนที่ ๒ ระดับความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษาของแม่ชี

คำชี้แจง ขอความกรุณาให้ท่านได้อ่านข้อความในแต่ละข้อให้เข้าใจ และโปรดกาเครื่องหมาย / ลงในช่องที่ ตรงกับ ความรู้สึก ความคิด ต่อสภาพปัญหาต่างๆดังต่อไปนี้

ด้านปัญหาและอุปสรรค	ระดับความพึงพอใจ				
	๕	๔	๓	๒	๑
๑.แม่ชีส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาต่ำ ไม่สามารถศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยได้					
๒.ฐานะทางครอบครัวของแม่ชีส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะสนับสนุนให้แม่ชีศึกษาต่อให้สูงขึ้นได้					
๓.ครอบครัวของแม่ชีไทยในชนบทไม่นิยมส่งเสริมให้มีโอกาสเล่าเรียนเท่าที่พระ					
๔.สถานศึกษาขั้นพื้นฐานทั่วไปไม่มีนโยบายและระเบียบให้รับแม่ชีเข้าเรียนได้					
๕.วัดหรือสำนักแม่ชีต้นสังกัดไม่ให้โอกาสหรือสนับสนุนให้แม่ชีได้รับการศึกษา					
๖.คณะสงฆ์ไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมการศึกษาสำหรับแม่ชี					
๗.ไม่มีสถานศึกษาที่จัดการศึกษาให้เป็นการเฉพาะสำหรับแม่ชี					
๘.แม่ชีส่วนใหญ่มีสุขภาพร่างกายไม่ค่อยแข็งแรงเป็นอุปสรรคในการศึกษาเล่าเรียน					
๙.ผู้มาบวชชีส่วนใหญ่มาบวชตอนอายุมากแล้ว พันวัยที่จะคิดเรื่องการศึกษาต่อ					
๑๐.ความไม่เป็นเอกภาพของคณะแม่ชีไทย เป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมการศึกษาของแม่ชี					
๑๑.ระเบียบกฎเกณฑ์การปกครองคณะแม่ชีในแต่ละสำนักแตกต่างกัน					
๑๒.ความยากลำบากในการเดินทางสัญจรขึ้นรถ ลงเรือ ของแม่ชีเป็นอุปสรรคต่อการออกไปศึกษา					
๑๓.พระภิกษุสามเณรในวัดต้นสังกัดไม่ค่อยสนับสนุนให้แม่ชีได้รับการศึกษา					
๑๔.การไม่มีกฎหมายให้การรับรองสถานภาพแม่ชีทำให้แม่ชีไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาเท่าที่ควร					
๑๕.แม่ชีไทยส่วนใหญ่ไม่ต้องการศึกษาเล่าเรียนต่อให้สูงขึ้น					
๑๖.คนไทยส่วนใหญ่ให้โอกาสแม่ชีเพื่อการศึกษาต่อไม่เท่าเทียมกับการให้แก่พระภิกษุสามเณร					
๑๗.แม่ชีส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการเรียนต่อ					
๑๘.วัดที่แม่ชีอาศัยอยู่สนับสนุนให้ทำอาหารถวายพระ					
๑๙.กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาของแม่ชี					
๒๐.ปัญหาและอุปสรรคอื่นๆ (โปรดระบุ).....					

ตอนที่ ๓ ระดับความคิดเห็นของแม่ซีที่มีต่อการแก้ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการเข้าถึงการศึกษาของแม่ซีเมื่อท่านได้อ่านแนวทางแก้ไขในข้อต่างๆแล้วให้ท่านทำเครื่องหมาย / ลงในช่องระดับความคิดเห็นที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านที่สุด

ด้านแนวทางแก้ไข	ระดับความพึงพอใจ				
	๕	๔	๓	๒	๑
๑. ปรับปรุงกฎหมายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์โดยเพิ่มมาตราเกี่ยวกับการรับรองสถานภาพแม่ซี และการสนับสนุน อุปถัมภ์ด้านต่างๆให้แม่ซี โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา					
๒. กระทรวงศึกษาธิการให้โอกาสแม่ซีได้เข้าเรียนร่วมกับเด็กหญิงในทุกระดับชั้นได้					
๓. คณะสงฆ์ควรจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นการเฉพาะให้แก่แม่ซีในฐานะนักบวชสตรี เป็นหลักสูตรเช่นเดียวกับพระภิกษุสามเณร					
๔. คณะสงฆ์ควรสนับสนุนเรื่องที่พิกอาศัยแม่ซี					
๕. มหาวิทยาลัยทุกแห่งเปิดโอกาสให้แม่ซีสมัครสอบเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้					
๖. รัฐบาลควรจัดตั้งกองทุนให้การสนับสนุนการศึกษาแม่ซี					
๗. รัฐส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการสถาบันแม่ซีให้มีเอกภาพและมีคุณภาพ					
๘. รัฐสนับสนุน ส่งเสริมให้แม่ซีที่มีความรู้ได้ปฏิบัติงานเพื่อการสาธารณะกุศลในทุกๆด้าน					
๙. รัฐควรยกย่องส่งเสริม เชิดชูเกียรติแม่ซี ที่มีความรู้สูง และทำประโยชน์ให้แก่สังคม					
๑๐. ให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง กำหนดเรื่องการจัดการศึกษาให้แม่ซี เป็นนโยบายหนึ่งของมหาวิทยาลัย					
๑๑. ส่งเสริมการจัดตั้งวิทยาลัยแม่ซี สำหรับจัดการศึกษาหลักสูตรต่างๆให้เฉพาะแม่ซีโดยเฉพาะ					

ตอนที่ ๔ ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่าง ๆ

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้

ภาคผนวก จ : หนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

ที่ พิเศษ/๒๕๕๗

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

นมัสการ พระเมธาวิสัยรส

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด และตารางลงคะแนนแบบประเมิน ๑ ชุด

ด้วยดิฉัน **ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ในการนี้จึงพิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อใช้สำหรับการวิจัย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

นมัสการมาด้วยความนับถือ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

ที่ พิเศษ/๒๕๕๗

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด และตารางลงคะแนนแบบประเมิน ๑ ชุด

ด้วยดิฉัน **ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ในการนี้จึงพิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อใช้สำหรับการวิจัย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

ที่ พิเศษ/๒๕๕๗

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.อำนาจ บัวศิริ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด และตารางลงคะแนนแบบประเมิน ๑ ชุด

ด้วยดิฉัน ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ในการนี้จึงพิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อใช้สำหรับการวิจัย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

ที่ พิเศษ/๒๕๕๗

๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ดร.ประมุข สารพันธ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถาม จำนวน ๑ ชุด และตารางลงคะแนนแบบประเมิน ๑ ชุด

ด้วยดิฉัน ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิจัยเรื่อง “สภาพปัญหาและแนวทางการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงของแม่ชีไทย” ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนการสร้างแบบสอบถาม ในการนี้จึงพิจารณาเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวเป็นอย่างดี จึงขอความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบแบบสอบถามเพื่อใช้สำหรับการวิจัย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

แบบประเมินความถูกต้อง เหมาะสม ปัญหาอุปสรรค

โดยผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหา

คำชี้แจง โปรดพิจารณาและทำเครื่องหมาย (/) ลงในช่องคะแนนที่ตรงกับความคิดเห็นของท่าน
ตามเกณฑ์ระดับความคิดเห็น : เหมาะสมมากที่สุด = ๕, เหมาะสมมาก = ๔, ปานกลาง = ๓,
พอใช้ = ๒, ยังต้องปรับปรุง = ๑,

ด้านปัญหาและอุปสรรค

รายการประเมิน	ผลการประเมิน ของผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			ค่าเฉลี่ย	สรุปการประเมิน
	๑	๒	๓		
ข้อที่ ๑					
ข้อที่ ๒					
ข้อที่ ๓					
ข้อที่ ๔					
ข้อที่ ๕					
ข้อที่ ๖					
ข้อที่ ๗					
ข้อที่ ๘					
ข้อที่ ๙					
ข้อที่ ๑๐					
ข้อที่ ๑๑					
ข้อที่ ๑๒					
ข้อที่ ๑๓					
ข้อที่ ๑๔					
ข้อที่ ๑๕					
ข้อที่ ๑๖					
ข้อที่ ๑๗					
ข้อที่ ๑๘					
ข้อที่ ๑๙					

ด้านแนวทางแก้ไข

รายการประเมิน	ผลการประเมิน ของผู้เชี่ยวชาญ (คนที่)			ค่าเฉลี่ย	สรุปการประเมิน
	๑	๒	๓		
ข้อที่ ๑					
ข้อที่ ๒					
ข้อที่ ๓					
ข้อที่ ๔					
ข้อที่ ๕					
ข้อที่ ๖					
ข้อที่ ๗					
ข้อที่ ๘					
ข้อที่ ๙					
ข้อที่ ๑๐					
ข้อที่ ๑๑					

ภาคผนวก จ: คำถามสัมภาษณ์

คำถามสัมภาษณ์เชิงลึก

๑. ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับการศึกษาของแม่ชีไทย
๒. ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิตในความเป็นแม่ชี
๓. ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย
๔. เรื่องทุนการศึกษา
๕. แนวทางการแก้ไขปัญหาปัญหาและอุปสรรคในการเข้าถึงการศึกษา

ภาคผนวก : ช ราชานามผู้เชี่ยวชาญ

รายนามผู้เชี่ยวชาญ

๑. พระเมธาวิเชียรส.ผศ.ดร.อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒. ศาสตราจารย์ ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. ดร.อำนาจ บัวศิริ รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
๔. ดร.ประมุข สารพันธ์ นักวิจัยประจำสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

๑. ประวัติผู้วิจัย (หัวหน้าโครงการ)

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

ชื่อนามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Kritsana Raksachom

เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน ๓๓๔xxxxxxxxxx

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พระนคร กรุงเทพมหานคร

๓. ที่อยู่ปัจจุบัน วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ๓/๓ พระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

๔. ประวัติการศึกษา

ธ.ศ.เอก บ.ศ. ๙(บาลี ๙ ประโยค) อภิธรรมบัณฑิต

ศศ.บ(ภาษาอังกฤษ) ศษ.บ(ภาษาไทย)

พธ.ม (พุทธศาสนา) พธ.ด.(พุทธศาสนา)

๕. ประสบการณ์การทำงาน

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

อาจารย์บรรยายปริญญาโท/ปริญญาเอก

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์นิสิตปริญญาโท/ปริญญาเอก

๖. สาขาวิชาที่เชี่ยวชาญ

ภาษาบาลี

พระไตรปิฎก

พุทธศาสนา

๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ศึกษาทัศนคติที่มีต่อการเรียนการสอนหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย(สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์.๒๕๕๔)

๒. รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวในทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ:กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม (ทุนสกว.๒๕๕๕)

ประวัติผู้วิจัยร่วม

ผู้วิจัยร่วมคนที่ ๑

๑. ประวัติผู้วิจัย(นักวิจัยร่วม)

ชื่อ-นามสกุล(ภาษาไทย) ดร.มาร์ติน เซเกอร์

ชื่อ-นามสกุล(ภาษาอังกฤษ) Martin Seeger

เลขหมายบัตรประชาชน ๐-๐๐๐๐-๐๐๐๐๐-๐๐-๐

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน ตำแหน่งปัจจุบัน Senior Lecturer in Thai Language and culture (รศ.)

๓. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ University of Leeds, Ls2 2jt, UK

๔. ประวัติการศึกษา M.A. and Ph.D. Thai studies

ผู้วิจัยร่วมคนที่ ๒.

๑. ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล(ภาษาไทย) นายสมคิด เศษวงค์

ชื่อ นามสกุล(ภาษาอังกฤษ) Somkid Setwong

หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน xxxxxxxxxxxxxx

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. ประวัติการศึกษา พธ.บ (สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๔๘

กศ.ม.(การศึกษามหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปี ๒๕๕๑

๔. สาขาวิชาการที่ชำนาญ

สถิติและการวิจัย